

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ІННОВАЦІЙНОЇ
ОСВІТИ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «**КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО**»

Дніпро – 2023

Корпоративне право // Конспект лекцій. - Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2023. 150 с.

РОЗРОБНИКИ:

Роман КАРПЕНКО, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

Тема № 1. ПОНЯТТЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА ТА КОРПОРАТИВНИХ
ВІДНОСИН. ДЖЕРЕЛА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

(2 години)

План лекції:

1. Поняття та юридична природа корпоративних відносин.....5
2. Становлення та розвиток корпоративних відносин в Україні.....8
3. Джерела корпоративного права.....12
4. Суб'єкти (учасники) корпоративних відносин.....14

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.

5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Про інститути спільного інвестування. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nn>
8. Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні. Закон України від 10 грудня 1997 р. № 710/97-ВР // ВВР. – 1998. – № 15. – Ст. 67.
9. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
10. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
11. Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб підприємців. Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31 – 32. – Ст. 263.
13. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 51. – Ст. 192.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів. Закон України від 15 грудня 2008 р. № 483-V // ВВР. – 2007. – № 9. – Ст. 77.
 1. Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах. Указ Президента України від 21 березня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 25 червня. – № 79.
 2. Принципи корпоративного управління, затверджені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Українська інвестиційна газета. – 2007. – 11 червня. – № 22.

Постанови Пленуму Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів України, роз'яснення, рекомендації

1. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
 1. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
 2. Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» від 19.12.2006 № 1591 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 лютого 2007 р. за № 97/13364) // ssmsc.gov.ua.

Навчальна та наукова література

1. Борисова В. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних отношений // Альманах цивілістики. - Київ, 2008. - Випуск 1.(ВАН Правова єдність).
2. Васильєва В. А. Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток / Крупчан О. Д. - Івано-Франківськ, 2004. - 428 с.
3. Васильєва В. А. Цивільно-правове регулювання посередницьких послуг / Васильєва В.А. - Івано-Франківськ: ВДВ ІДІТ Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, 2006,-346 с.
4. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення / Вінник О.М. - К.: Атіка, 2003. - 352 с.
5. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня докт. юрид. наук.: спец. 12.00.04 / О. М. Вінник. - К., 2004. - 32 с.
6. Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: Навч. посіб. / за ред. проф. В. С. Щербини. - К.: Атіка, 2000.
7. Воловик О. Загальнокорпоративні інтереси: зміст та ризик забезпечення у корпоративних відносинах / О. Воловик // Право України. — 2004. — № 4..
8. Глусь Н С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид.наук. — К., 2000.
9. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / [Луць В.В., Васильєва В.А., Кобецька Н.Р., Калаур І.Р., Кашина О.В., Саракун І.Б.]; за заг. ред. В. В. Луця — Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. — 320 с..
10. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Серія: «Юридичний радник». - Х.: Страйк, 2005.
11. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии / Кибенко Е. Р. - К.: Юстиниан, 2003. - 368 с.
12. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины / Кибенко Е.Р. - Х.: Эспада, 2001. - 288 с.
13. Кочергина Е.А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства: Монография. - Харьков: «Основа», 2005.
14. Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток: зб. наук, праць за матеріалами між- регіон. наук.-практ. кейф., Івано-Франківськ, 26-27 вересня 2003 р. / ред. О. Д. Крупчан. К: НДІ Приватного права і підприємництва АПРН України, 2004. - 428 с.
15. Корпоративне управління: монографія /І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. - Х.: Право, 2007. - 500 с.

16. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис.... канд. юрид. наук.: 12.00.03 / С. С. Кравченко. — К., 2007. - 18 с.
17. Кравчук В.М. Корпоративне право. Аналіз законодавства та судової практики. — К.: Істина, 2005р.
18. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. — К: Істина, 2005. - 720 с.
19. Кравчук В. М. Перехід корпоративних прав до іншої особи // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». - Івано-Франківськ, 2009 р. (25 - 26 вересня).
20. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах: монографія. - Львів: Край, 2009. - 464 с.
21. Крупка Ю. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про господарські товариства». — К.: Юрінком Інтер, 2008.
22. Кузнєцова Н. С. Підприємницькі товариства // Українське право. — 1998. — № 1.
23. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, НАН України, 2004.
24. Лещенко Д.С. Установи як учасники цивільних відносин. Дніпропетровськ, 2007.
25. Луць В. В. Акціонерне право: навчальний посібник / Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С.; за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. — К.: Концерн «Видавничий Дім» «Ін Юре», 2004. - 256 с.
26. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретично – правовий аспект): Монографія. — Х.: Юрsvіт, 2008.
27. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. / [За відп. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця]. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — Т. 1 — 832 с..
28. Практика розгляду судами корпоративних спорів. Узагальнення Верховного Суду України (підготовлено суддею ВСУ О. І. Потильчак та начальником управління вивчення та узагальнення судової практики ВСУ І. В. Бейцун) // Режим доступу: www.scoartgov.ua/clients/vs.nsf.
29. Поєдинок В. Правові питання здійснення корпоративних прав держави // Українське комерційне право. — 2006. - №7. — с.78-79.
30. Роз'яснення ДКЦПФР від 17.02.2009 р. «Щодо порядку застосування окремих положень Розділу XVII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону «Про акціонерні товариства» у зв'язку із набранням ним чинності» // Режим доступу: zakonl.rada.gov.ua.
31. Саракун І. Б. Впровадження Закону України «Про акціонерні товариства: проблеми «перехідного періоду» // Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Методология частного права: современное состояние и перспективы развития» (22 - 23 травня, м. Київ - 2009 р.)

32. Спасибо-Фатєєва І. В. Акціонерні товариства: корпоративні правовідносини. / Спасибо-Фатєєва І. В. —Х.: 1998.
33. Спасибо-Фатєєва І., Кібенко О., Борисова В. Корпоративне управління / Спасибо- Фатєєва І. - Х.: Право, 2007. - 500 с.
34. Теньков С. Коментар судової практики вирішення корпоративних конфліктів / Бюлетень законодавства і судової практики-К.: Юрінком Інтер, 2005,-№ 12.
35. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні акти // Проблеми законності. – 2005. – № 74. – С. 153–159.
36. Шевченко Я.М. Цивільне право України: академічний курс / Шевченко Я.М. - К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. - 520 с.
37. Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. — 2006. — № 7.
38. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
39. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
40. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): монографія. / Яроцький В. Л. — Харків: Право, 2006. — 544 с.

Мета лекції:

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про предмет, джерела, суб'єктів корпоративного права, його місце в системі права України, про становлення і розвиток корпоративних відносин в Україні.

Також до мети входить правовий аналіз термінів «корпоративне право» та «корпоративні права», з'ясування юридичної природи корпоративних відносин, визначення їх місця в системі цивільного права.

Вступ

Україна вступила в етап докорінного реформування економіки на ринкових засадах та створення громадянського суспільства. Одним із головних завдань нашої держави сьогодні є її інтеграція до європейського та світового співтовариства, тому особливо важливого значення набувають питання відповідності вітчизняного корпоративного права європейським стандартам та адаптування його до законодавства ЄС. Як відомо, сучасне корпоративне законодавство незалежної України бере свій початок від прийняття Закону України «Про господарські

товариства» від 19 вересня 1991 р.^[1] Прийняття цього акта викликало бурхливий розвиток «корпоративного» руху. Поширення корпоративної форми підприємництва обумовлено тими перевагами, які вона має порівняно з індивідуальною підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, а саме: завдяки можливостям акумулювання у власності господарських товариств значних обсягів капіталу, об'єднання наукового та інженерного потенціалу, забезпечення стабільності господарської діяльності незалежно від змін у складі учасників товариства.

З часу прийняття основного корпоративного закону (1991 р.) в регулюванні корпоративних відносин нагромадилось чимало спірних, невирішених проблем, особливо у зв'язку з розбіжностями та суперечностями, викликаними неузгодженістю норм Цивільного, Господарського кодексів України та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. Як зазначає О. Р. Кібенко, «сучасне корпоративне право України являє собою заплутаний та суперечливий конгломерат нормативних приписів, результатом яких є відсутність визначеності практично у будь-якій сфері регулювання»^[2]. Не відзначається послідовністю й господарська і судова практика в застосуванні норм корпоративного законодавства, що в цілому негативно позначається на захисті корпоративних прав та інтересів самих товариств та їх учасників.

Отже, удосконалення корпоративного законодавства стало нині нагальною необхідністю. Важливим кроком в цьому напрямку є прийняття у 2008 році Верховною Радою України Закону «Про акціонерні товариства»^[3], який в цілому спрямований на повніше і чіткіше врегулювання багатьох складних питань корпоративних, зокрема акціонерних, правовідносин. Закон набрав чинності 29 квітня 2009 р. Акціонерні товариства, які створюються після набрання чинності цим Законом, у своїй діяльності керуються положеннями цього Закону та відповідними підзаконними актами.

Що ж до акціонерних товариств, які були створенні до набуття чинності акціонерним Законом, то їх правовий статус визначається відповідно до Закону України «Про господарські товариства» та інших нормативно-правових актів доти, поки статuti та інші положення цих товариств не будуть приведені у відповідність з нормами Закону «Про акціонерні товариства». Через два роки з дня набрання чинності цим законом втратили чинність статті 1 – 49 Закону України «Про господарські товариства» у частині, що стосується акціонерних товариств, а протягом зазначених двох років статут акціонерного товариства мав бути приведений у відповідність з нормами акціонерного закону (якщо цього не сталось, то акціонер такого товариства має право після закінчення цього строку звернутися до суду з позовом про приведення статуту товариства у відповідність із цим Законом).

Зміни в акціонерному законодавстві викликали, безумовно, потребу в удосконаленні правового регулювання корпоративних відносин з участю й інших

суб'єктів корпоративного права (товариств з обмеженою відповідальністю, повних і командитних товариств, кооперативів, інших суб'єктів корпоративного типу тощо).

1. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративного права

Корпоративні відносини народилися у зв'язку з реформуванням економіки України, закріпленням в основоположних нормативних актах прав і свобод людини, в тому числі права на створення юридичної особи та права на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення різного виду юридичних осіб.

Корпоративні правовідносини визнані в Україні як вид суспільних відносин, які врегульовані нормами права і на сьогодні розвиваються. А суспільні відносини, які за своїм предметом є відносинами по управлінню майновими комплексами (компаніями) у самому загальному вигляді, слід вважати корпоративними.

Корпоративне право слід розглядати як цивільно-правовий інститут, який входить до предмета регулювання цивільного права, але особливості цих суспільних відносин визначають їх внутрішню диференціацію і потребують відповідного правового регулювання. Для регулювання корпоративних відносин застосовується **цивільно-правовий метод регулювання** – метод юридичної рівності сторін.

В Господарському кодексі України дається визначення корпоративних відносин, відповідно до якого під **корпоративними відносинами** слід розуміти відносини, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Зазначений нормативний акт закріплює визначення і корпоративних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК під **корпоративними правами** слід розуміти права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Корпоративне правовідношення – це вид цивільного правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб, змістом яких є так звані корпоративні права, та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме: участі в установчому договорі, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо. Ознакою корпоративних відносин є те, що вони виникають у зв'язку з управлінням

капіталами на відміну від відносин зобов'язальних, що опосередковують оборот майна.

Щодо **поняття корпоративного права як підгалузі законодавства**, то слід відзначити відсутність одностайності в поглядах науковців на це питання. Аналіз поняття «корпоративне право» необхідно починати із розгляду його як права об'єктивного та права суб'єктивного. **В об'єктивному розумінні корпоративне право** – це система юридичних норм, що регулює певну групу суспільних відносин.

Суб'єктами корпоративних відносин є фізичні та юридичні особи в тій мірі, в якій вони мають право бути засновниками (учасниками) організацій. **Предметом регулювання** – є група суспільних відносин, яка виникає в зв'язку з реалізацією суб'єктивного цивільного права на створення юридичної особи. До елементів будь-якого цивільного правовідношення входить і **юридичний факт**, на підставі якого воно виникає. Моментом виникнення корпоративного правовідношення є особливий юридичний факт – *реєстрація юридичної особи*.

Підставою для розмежування підприємницьких і непідприємницьких організацій є **категорія суб'єктивного корпоративного права**, яким володіють лише учасники підприємницьких організацій.

Отже, суб'єктами корпоративних відносин є будь-які особи, що на підставі певних юридичних фактів стають учасниками юридичних осіб корпоративного типу. В такій якості можуть виступати суб'єкти цивільного права, які наділені відповідною дієздатністю. Це – фізичні особи, юридичні особи, територіальні громади, держава.

Висновок з першого питання лекції:

З огляду на зазначене, слід казати, що корпоративне право як особливий сегмент приватно-правового регулювання є цивільно-правовим інститутом. Предметом регулювання корпоративного права є майнові та особисті немайнові відносини, що виникають між учасником юридичної особи та юридичною особою, а також між учасниками (засновниками) щодо реалізації корпоративних прав.

2. Становлення та розвиток корпоративних відносин в Україні

Сучасному стану корпоративного права в Україні передував його тривалий історичний розвиток як у самій Україні, так і в окремих зарубіжних країнах. Воно формувалося відповідно до еволюції корпорацій та розвитку пов'язаних з ними певної групи суспільних відносин.

Розвиток корпоративного права України у складі Російської імперії (XIX – на поч. XX століть). Внаслідок остаточної ліквідації у 1783 р. полково-сотенного устрою України і введення губернського поділу та поширення російської системи органів влади і управління Україна, втративши автономію, увійшла до складу Російської імперії, залишаючись її частиною до 1917 року.

На початку XIX століття з'являються перші нормативні акти, які стосуються діяльності акціонерних компаній. Найбільш відомим є Указ від 6 вересня 1805 р., у якому була розтлумачена суть обмеженої відповідальності учасників торгової компанії. Указ був прийнятий у зв'язку із банкрутством Петербурзької компанії по будівництву кораблів.

У Маніфесті Олександра I від 1 січня 1807 р., яким дарувались певні привілеї купцям, вперше згадані певні форми товариств: повні товариства, товариства на вірі і «товариств по територіях», тобто товариства, які мають складений капітал. При цьому суть їх діяльності не була врегульована; йшлося тільки про те, що до участі у цих товариствах допускаються всі учасники, а не тільки купці.

В 1805 і 1807 рр. вийшло ще кілька постанов, які стосувались компаній, але вони мало чим змінили їх статус. Майже повна відсутність законодавства, яке б регулювало правове становище корпорацій, негативно відображалась на діяльності російських товариств.

Згодом можливість створення АТ законодавчо була закріплена 1807 р. царським Маніфестом про привілеї, даровані купецтву. Однак головним актом, який діяв до 1917 р., стало затверджене законом 1836 р. Положення про акціонерні компанії, яке згодом з відповідними змінами та доповненнями увійшло у Звід законів Російської імперії як друга частина глави «Про товариства» під назвою «Про товариства з часток та компанії на акціях». У Законі досить детально регламентувались такі питання: розмір капіталу, необхідного для заснування компанії, розподіл його на акції, спосіб оплати капіталу; чітко йшлося про обмежену відповідальність, вказувалось і на межі розміру акцій (не менше 50 і не більше 1000 рублів). Внутрішні організаційні питання і питання управління компаніями регулювались не досить детально. У цьому нормативному акті, хоча й коротко, але ж йшлося про компетенцію загальних зборів і правління компанії.

Усвідомлюючи, що Закон про акціонерні компанії 1836 р. мав багато недоліків, царський уряд приступив до розробки нового проекту, який було завершено в 1861 р. Однак він був невдалим. У 1869 р. було підготовлено ще один проект, у

якому враховувалась критика попереднього. У 1872 р. було запропоновано новий проект, якому також не судилося перетворитися в закон. Таким чином, неодноразові і наполегливі спроби уряду скасувати виявлені недоліки у діяльності корпорацій закінчувались тим, що Державна рада після обговорення створюваних проектів щоразу знаходила причини для їх відхилення або надсилала їх на доопрацювання.

На території українських губерній відкрилася перша біржа у 1797 р. в Одесі. Ця біржа, так само, як і всі інші біржі в Російській імперії, була виключно товарною. Але вже з 1825 р. почали друкватися котирування Одеської біржі на переказні векселі. Обіг цінних паперів регулювався «Одеськими біржовими правилами для угод по купівлі-продажу цінних паперів, золотої валюти, тратт і тому подібних цінностей». Не існувало єдиного нормативного акту, який регулював би правовідносини у сфері діяльності ринку цінних паперів, натомість діяли статuti.

Російське корпоративне законодавство значно поповнюється і вдосконалюється разом із прийняттям Торгового Статуту (1903 р.). В його ст. 55 виділяються такі види товариств, як: артільне (сьогоднішні кооперативи), повне товариство, товариство на вірі та акціонерне товариство. В 1910 р. приймається «Звід законів цивільних», окремі норми якого присвячені товариствам. До того часу було прийнято й значну кількість спеціальних законів, які регулювали окремі аспекти діяльності торгових товариств, зокрема, Правила про організацію і скликання загальних зборів і ревізійних комісій акціонерних кредитних установ, торгово-промислових товариств і пайових товариств тощо.

Розвиток корпоративного права в Австро-Угорській імперії, до складу якої входили західноукраїнські землі (в XIX – на поч. XX ст.) В 1786 році патентом від 1 листопада було оприлюднено першу частину Цивільного кодексу. Цей кодекс у Галичині був введений у дію в травні 1787 року, але продовження йому не було.

У 1811 р. після кількох переробок було затверджено і з 1812 р. уведено в дію Загальне цивільне уложення Австрійської імперії (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – ABGB), що поширилось і на західноукраїнські землі, які перебували у складі Австро-Угорської імперії у 1772-1918 рр. Його джерелами були: пандектне право, тобто пристосоване до капіталістичних відносин римське право, Пруське земське уложення 1794 р. і провінційне право деяких австрійських країв. З деякими змінами, внесеними у роки першої світової війни, Австрійський цивільний кодекс (Загальне цивільне уложення) продовжував діяти на території Галичини і після її включення до складу Польщі – аж до прийняття Польського кодексу зобов'язань 1933 р.

Поряд із Загальним цивільним уложенням діяли й особливі цивільні закони, зокрема, Торгове уложення (1862 р.); Вексельний статут (1850 р.). Цивільне уложення потребувало свого оновлення, однак уся робота створеної для цього комісії звелася до зміни окремих положень шляхом видання урядових новел у 1914-1916 роках. Важливого значення у розвитку корпоративного законодавства

набув Австрійський Закон «Про виробничі і господарські товариства» (1873 р.). Відзначимо, що вже у проекті 1911 р. його було значно модернізовано і збільшено вдвічі його об'єм. У Проекті були детально врегульовані положення щодо діяльності правління, спостережної ради, загальних зборів, розподілу чистого прибутку за звітний період, набуття та припинення членства у товаристві тощо.

Угорське торгове уложення 1875 р. включало в себе регулювання діяльності торгових товариств: повного, товариства на вірі, товариства на акціях і товариства артільного. За визначенням зокрема артільним вважається товариство, яке при необмеженій кількості членів засновується для сприяння кредиту, виробництву чи господарству своїх членів, причому ці товариства засновуються на началах здійснення спільних операцій чи на началах взаємності. Відразу впадає у вічі те, що значна частина уложення була присвячена угодам та законодавчому регулюванню правовідносин, які в сучасному розумінні називають корпоративними.

Корпоративне законодавство України у складі СРСР. Пожвавлення приватної ініціативи в господарському житті на початку 20-х років минулого ХХ століття (період НЕПу) зумовлювалось появою та діяльністю різного роду товариств і кооперативів. Це знайшло закріплення в Цивільному кодексі УРСР 1922 року, розділ Х якого містив норми про повні та прості товариства, товариства на вірі та з обмеженою відповідальністю, акціонерні (паєві) товариства; статті 276 – 366 цього Кодексу закріпили порядок їх створення, функціонування і ліквідації. Пізніше правовий статус акціонерного товариства був визначений також у союзному нормативному акті – Положенні про акціонерні товариства від 17.08.1927 р. У зв'язку із прийняттям цього положення статті ЦК УРСР, які регулювали діяльність акціонерного товариства, внаслідок цього були скасовані.

У Положенні про акціонерні товариства 1927 р. зазначалося, що державні акціонерні товариства мають своєю метою не формування капіталу, а господарську діяльність. Акції цих товариств не котирувалися на біржі, не переходили з рук у руки як товар, а відігравали роль паїв, які об'єднували суб'єктів. У вказаному положенні прямо відзначалося, що державні і змішані акціонерні товариства (а їх залишилось всього біля 10 %) тільки за формою були акціонерними товариствами, по суті ж вони зберігали риси державного підприємства. Щодо змішаних акціонерних товариств, то вони розглядалися як перехідна сходинка до державних.

Починаючи з кінця 20-х років, і особливо в 30-х роках, намітилася тенденція до згортання корпоративних відносин в економіці Союзу РСР, оскільки панівною серед форм власності стала державна власність, а головним суб'єктом господарських відносин – державне підприємство. Ця тенденція, зокрема, проявлялась у ліквідації господарських товариств у 30-х роках, перетворенні промислової кооперації (артілей та союзів) у державні підприємства (50-ті роки), в одержавленні колгоспів тощо.

З 1930 по 1985 рр. у Радянському Союзі діяло лише три акціонерних товариства – створений ще в 1924 р. Банк для зовнішньої торгівлі СРСР (пізніше -

Зовнішекономбанк СРСР), створене у 1929 р. Всесоюзне акціонерне товариство «Інтурист» та організоване в 1973 р. Акціонерне товариство СРСР по іноземному страхуванню (Індержстрах). Усі ці товариства тільки називались акціонерними, а по суті це були унітарні державні підприємства.

Починаючи з 1987-1989 рр. на підставі кількох постанов Ради Міністрів ССРСР в Україні створюються спільні підприємства, які об'єднували вітчизняних та іноземних суб'єктів господарської діяльності. Ці підприємства за своїми правовими ознаками являли собою господарські товариства, однак ще довгий час вони будуть визначатися у вітчизняному законодавстві як окрема організаційно-правова форма підприємницької діяльності. У 1988 р. приймається Закон «Про кооперацію в СРСР», а згодом – ряд нормативних актів, які регулюють створення малих підприємств. З цього моменту починається процес масової появи приватних підприємницьких структур – це ще не господарські товариства, а організації (кооперативи, малі підприємства), які мають з ними багато чого спільного. У 1990 р. Рада Міністрів СРСР приймає окремі рішення з приводу переходу державних підприємств на акціонерну форму власності. Найбільш відомою є постанова Ради Міністрів про перетворення виробничого об'єднання «КамАЗ» в акціонерне товариство. Нарешті, постановою Ради Міністрів СРСР від 19 червня 1990 р. були затверджені Положення про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю і Положення про цінні папери, яким було закладено правову основу для розвитку підприємницьких корпорацій. Слід відзначити, що вже за один рік, який пройшов після прийняття даної постанови, по Україні було створено 166 господарських товариств, 27 з яких були акціонерними, а 139 – товариствами з обмеженою відповідальністю. Створені товариства були невеликими і за кількістю учасників, і за розміром статутного фонду.

Отже, тільки перехід до ринкових відносин відкрив шлях до розвитку корпоративного законодавства. Нині у законодавстві закріплюється презумпція уповноваження корпорацій на видання ними нормативних актів, які регулюють їх внутрішні питання. При цьому лише встановлюються межі корпоративного регулювання, наприклад, несуперечливість норм локальних нормам законодавчим і т. ін. На цьому етапі (з 1991 р.) радянський період розвитку корпоративного законодавства фактично завершується. Після розвалу СРСР у всіх його колишніх республіках, включаючи Україну, формується власне законодавство про підприємницькі корпорації.

Законодавче регулювання процесів створення і діяльності господарських товариств стало формуватися в Україні з початку 90 – х років після здобуття Україною незалежності. Слід визнати, що корпоративне законодавство розроблялося Україною практично заново.

Становлення корпоративного права за часів проголошення незалежності України (1991- 2003 рр.).

Розвиток корпоративного права України слід пов'язувати із здобуттям Україною незалежності та формуванням власної нормативно-правової бази. Зокрема, у ці часи були прийняті закони України «Про господарські товариства»^[4], «Про підприємництво»^[5], «Про підприємства в Україні», «Про цінні папери і фондову біржу»^[6], «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»^[7] та інші акти, що визначали правовий статус господарських товариств і режим цінних паперів (акцій), якими закріплюються корпоративні права учасників цих товариств. Правовий статус споживчих товариств і сільськогосподарських кооперативів та правовий режим їхнього майна певною мірою був визначений, відповідно, у законах, «Про споживчу кооперацію»^[9], «Про сільськогосподарську кооперацію»^[10], «Про кооперацію»^[11] та деяких інших актах. Слід відзначити, що прийняття таких нормативних актів заклало фундамент для розвитку ринкових відносин в Україні, вперше були визначені учасники таких відносин – підприємці різних організаційно-правових форм, включаючи корпорації.

В 1992 р. приймається низка приватизаційних законів: «Про приватизацію державного майна»^[12], «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»^[13], «Про приватизаційні папери»^[14]. Перелічені нормативні акти заклали початок процесам приватизації державної власності і створенню крупних відкритих акціонерних товариств на базі майна колишніх державних підприємств. Розвиток корпоративних структур у подальші роки проходив під впливом процесів приватизації і корпоратизації, діяльності інвестиційних посередників, таких, як довірчі і страхові товариства, інвестиційні фонди і компанії тощо. Разом з тим, розорення (як правило, навмисне) крупних і дрібних корпорацій, різноманітні зловживання учасників господарських товариств або їх керівних органів, які мали місце на протязі кількох наступних років (1994-1996 р. р.), показали слабкість, неповноту і недосконалість вітчизняного корпоративного законодавства.

Із прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України підґрунтям норм корпоративного права слугують положення ст. 42 Конституції України, яка передбачає право кожної людини на заняття підприємницькою діяльністю, що не заборонена законом, а також норми, які визначають принципи положення регулювання відносин власності (статті 13, 14, 41), регулювання особистих немайнових відносин (статті 21, 23, 24, 27, 28) тощо. В 1996 – 2000 р. р. було здійснено істотний перегляд норм корпоративного законодавства. Зокрема, вносяться значні зміни у Закон «Про господарські товариства».

Цей Закон створив правове підґрунтя для формування ринкової підприємницької інфраструктури і виконав свою історичну місію. Далі законодавство повинно відповідно деталізувати правовий статус господарських товариств, які зайняли в цій інфраструктурі своє місце. Вимогам часу вже не відповідав і Цивільний кодекс УРСР (1963 р.).

Отже, постала гостра необхідність урегулювання на законодавчому рівні питань, пов'язаних із здійсненням і захистом корпоративних прав учасників господарських товариств, організацій (корпорацій), оскільки відсутність таких положень

призводить до зловживань і порушень їх прав. Такий стан законодавства, у свою чергу, зумовив недовіру іноземних інвесторів та їх інертність щодо інвестування коштів в економіку України.

Сучасний стан розвитку корпоративного права України (введення 1 січня 2004 р. в дію нових Цивільного та Господарського кодексів України).

Із вступом у дію Цивільного і Господарського кодексів України розпочався новий етап розвитку сучасного корпоративного законодавства. Адже вони ввели у сучасне законодавство ряд новацій і в галузі корпоративного права. Зокрема, до ЦК України включено спеціальний розділ, присвячений господарським товариствам, який багато в чому не співпадає з Господарським кодексом.

У главі 8 ЦК сформульовані деякі загальні положення про господарські товариства (поняття та види, майно господарського товариства, права та обов'язки учасників тощо), а також визначено правовий статус повного (статті 119-132), командитного товариства (статті 133-139), товариства з обмеженою (статті 140-150) та додатковою (ст. 151) відповідальністю, акціонерного товариства (статті 152-162). Правовому статусу виробничих кооперативів як виду підприємницьких товариств, присвячено статті 163-166 Цивільного кодексу.

У Господарському кодексі України основною організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання визнане підприємство (за ст. 191 нового ЦК підприємство як єдиний майновий комплекс розглядається як об'єкт цивільних прав, а не суб'єкт майнових правовідносин). Про господарські ж товариства йдеться у главі 9 ГК, в якій дано визначення поняття та названі види господарських товариств, їх установчі документи, вимоги щодо державної реєстрації, приведені деякі положення про власність (фонди) господарського товариства, права та обов'язки учасників товариства тощо (статті 79-92 ГК). Вперше окремим положенням визначено зміст корпоративних прав (ч.1 ст. 167 ГК). Серед норм про підприємства колективної власності як суб'єктів господарювання у главі 10 ГК превалюють положення про виробничі кооперативи.

Отже, як видно зі змісту положень про господарські товариства і виробничі кооперативи, закріплених у Цивільному і Господарському кодексах України, ці положення, в основному, дублюють одне одного. У ст. 92 ГК зазначено, що порядок створення та діяльності окремих видів господарських товариств регулюються Господарським кодексом, Цивільним кодексом України та іншими законами.

Крім дублювання деяких вихідних положень, нові кодекси містять і певні невідповідності (суперечності) у регулюванні одних і тих же питань корпоративного права. Так, розбіжності між кодексами простежуються в підходах до поділу акціонерних товариств на окремі види, щодо переважного права акціонерів на придбання акцій, порядку прийняття рішень органами управління акціонерним

товариством, у порядку передачі прав за цінними паперами та деяких інших питаннях. Зазначимо, ще у пропозиціях Президента України у зв'язку з поверненням Верховній Раді для повторного розгляду Цивільного і Господарського кодексів зазначалося, що ці кодекси пропонують два кардинально протилежні підходи щодо вирішення одних і тих же питань; паралельно існують два шляхи розв'язання проблеми і невідомо, яким кодексом – Цивільним чи Господарським, у конкретній ситуації слід керуватися.^[15]

Нині розходження у питаннях корпоративного права викликають певні труднощі і непорозуміння в їх застосуванні на практиці. Суди по-різному вирішують однотипні спори. Хоча вагомий внесок у розвитку корпоративного права все ж відбувається завдяки процесам формування судової практики вирішення корпоративних конфліктів Верховним Судом України та Вищим господарським судом України.

Позитивним кроком для розвитку корпоративного законодавства стало прийняття Закону «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23.02.2006 р., який регулює відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку.^[16]

Визначальний вплив на регулювання корпоративних відносин в акціонерних товариствах повинен здійснити Закон «Про акціонерні товариства».

Висновок з другого питання лекції:

З прийняттям Закону «Про акціонерні товариства» тільки започатковано оновлення корпоративного законодавства України. З огляду на європейські стандарти корпоративного права постає необхідність прийняття окремих законів про інші види господарських товариств: товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю, повних і командитних товариств, виробничих корпоративів та інших видів корпоративних утворень. Слід удосконалювати законодавство і судову практику вирішення корпоративних спорів, врахувати позитивний досвід інших країн..

3. Джерела корпоративного права

Поняття і види джерел корпоративного права.

Комплексність корпоративного законодавства припускає наявність певного ядра, навколо якого відбувається регулювання корпоративних відносин у всіх їхніх проявах. Цим ядром є норми цивільного права, що містяться в ЦК і становлять інститут юридичних осіб.

Особливої значущості набувають норми публічного права в регулюванні діяльності АТ. Так, Закон «Про акціонерні товариства» приписує обов'язковий щорічний аудит, звітування, розкриття інформації тощо. В Україні, крім вказаного, з корпоративним законодавством також безпосередньо стикається та деякою мірою перетинається приватизаційне законодавство, банківське, страхове та інвестиційне законодавство. Це слідує з того, що існують три групи АТ, для яких у спеціальному законодавстві можуть передбачатися особливості правового регулювання: а) АТ в сферах банківської, страхової й інвестиційної діяльності; б) АТ, створені на базі організацій агропромислового комплексу, і в) АТ, утворені на основі приватизованих державних і комунальних підприємств.

Отже, корпоративне законодавство є комплексним, ядром якого є нормативно-правові акти, що містять цивілістичні норми – насамперед ЦК. До того ж воно припускає різнорівневе регулювання: на рівні законів та підзаконних нормативно-правових актів і на локальному рівні.

Цивільний та Господарський кодекси України як основні джерела корпоративного права.

Цивільний та Господарський кодекси, сфери регулювання яких багато в чому співпадають, одночасно регулюють правове становище господарських товариств та зокрема відносин, що складаються в процесі їх створення, діяльності та припинення. В ЦК цьому присвячені статті 84, 87-100, 104-162, а в ГК – статті 56-60, 64-66, 79-92 та деякі інші.

На відміну від ЦК, який не використовує термінології, пов'язаної з поняттям корпорацій, а тому і не надає окремого регулювання відносинам, що складаються з їх участю (корпоративним відносинам), в ГК таке регулювання міститься. В ст.167 ГК дається визначення корпоративних прав і корпоративних відносин, а в статтях 168-172 врегульовуються корпоративні права держави та особливості їх реалізації.

Таке становище викликає чимало непорозумінь навколо не тільки застосовності до регулювання корпоративних прав і відносин ЦК, а й співвідношення такого регулювання з ГК.

Корпоративні відносини *не є господарсько-виробничими відносинами*, які ч. 5 ст. 3 ГК позначає як майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності, оскільки різниться суб'єктний склад цих відносин та їхня сутність. *Учасники (акціонери) не є суб'єктами господарювання* і сутність корпоративних відносин, що складаються між учасниками та корпорацією, полягає абсолютно не в господарюванні.

Не можна віднести корпоративні відносини й до *організаційно-господарських*, якими згідно ч. 6 ст. 3 ГК є відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у

процесі управління господарською діяльністю, знов-таки внаслідок плутанини в суб'єктному складі та сутності відносин.

Не можна вважати корпоративні відносини і *внутрішньогосподарськими*, оскільки останні згідно з ч. 7 ст. 3 ГК складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання та суб'єктом господарювання з його структурними підрозділами. Учасники (акціонери) ж в якості суб'єктів цих відносин не позначені.

Навпаки, *цивільстична природа корпоративних відносин очевидна*, якщо піддавати їх аналізу з класичного підходу до цього з позицій цивілістики. Так, вони побудовані на *дозвільному підході* до їх регулювання, адже законом передбачається цілий спектр можливостей врегулювання на локальному рівні тих чи інших їх аспектів. *Майнова самотійність* учасників корпоративних правовідносин знаходить свій прояв у тому, що в кожного з учасників є свій об'єкт прав – акція або частка в статутному капіталі, щодо яких вони можуть здійснювати звичайні функції як і з будь-яким іншим об'єктом цивільного права – продавати, заповідати тощо; а в корпорації свій об'єкт прав – майно. *Право на захист* також має аналогічні прояви в корпоративних відносинах як в цивільних.

Наявною є й *рівність* учасників корпоративних правовідносин, для яких законом передбачаються рівні критерії виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав.

Все наведене вище переконливо свідчить про *цивільстичну природу корпоративних відносин* і тому, попри відсутність в ЦК «корпоративної» термінології, вони регулюються цим Кодексом. Це стосується прав учасників господарських товариств та порядку їх здійснення. Наявність же регулювання корпоративних прав і корпоративних відносин в ГК не свідчить про їх особливу, окрему від цивільстичної, природу.

Закони та інші нормативно-правові акти.

Корпоративне законодавство в Україні складається з:

законодавства, яке регулює правовий статус підприємницьких товариств і порядок управління ними;

законодавства про приватизацію;

законодавства, яке регулює діяльність АТ на фондовому ринку як емітента;

законодавства, яке регулює інвестиційну діяльність;

законодавства про економічну конкуренцію;

законодавства про банкрутство;

податкового законодавства.

Законодавство України, яке регулює правовий статус АТ і порядок управління ним:

Закони «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства», Положення про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств (у редакції рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 9 лютого 2001 р. № 18) та інші підзаконні нормативно-правові акти.

Закон «Про акціонерні товариства», прийнятий у 2008 році, кардинально відрізняється і від Закону «Про господарські товариства», і від ЦК та ГК насамперед деталізацією врегулювання тих аспектів, які не піддавалися регулюванню на рівні закону. Цим Законом заповнені й численні прогалини, усунені значні суперечності в регулюванні відносин в корпоративній сфері, а також уведено деякі принципові зміни, зокрема, правового статусу АТ, порядку реалізації корпоративних прав тощо.

Враховуючи те, що певні господарські товариства мають свою специфіку, що стосується складу засновників та учасників, видів та порядку внесення ними вкладів до статутного капіталу, використання капіталу, сфери діяльності тощо, спеціальним законодавством можуть передбачатися особливості правового регулювання їх правового статусу та корпоративних відносин. Це передбачається законами «Про банки і банківську діяльність», «Про приватизацію державного майна», «Про страхування» та ін.

Законодавство про приватизацію:

Закон «Про приватизацію державного майна» в редакції від 19 лютого 1997 р. № 89/97-ВР; Закон «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі»; Державна програма приватизації на 2000-2002 р., яка запроваджується Законом; інші нормативно-правові акти, що видаються Кабінетом Міністрів України, Фондом державного майна України та Державною комісією України з цінних паперів та фондовому ринку.

Законодавство, яке регулює діяльність АТ на фондовому ринку:

Закон «Про цінні папери та фондовий ринок», Закон «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Закон «Про Національну депозитарну систему і особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», інші нормативно-правові акти, що видаються Президентом України, КМУ, ДКЦПФР, Антимонопольним комітетом України (АМК).

Законодавство, яке регулює інвестиційну діяльність:

Закон «Про інвестиційну діяльність», Закон «Про режим іноземного інвестування», Закон «Про захист іноземних інвестицій на Україні», Закон «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», окремі закони

про спеціальні режими, наприклад, Закон «Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області».

Законодавство про економічну конкуренцію:

Закон “Про захист економічної конкуренції”, Закон «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб’єктів господарювання (Положення про концентрацію), затверджене розпорядженням АМК України від 19.02.2002 р. № 33-р., зареєстроване в Мінюсті 21.03.2002 р. за № 284/6572.

Законодавство про банкрутство:

Закон «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. Цим законом в тій чи іншій мірі здійснюється вплив на корпоративне управління, зокрема при вирішенні питань реорганізації АТ, стосовно якого порушено справу про банкрутство, введенні механізмів управління, як з боку органів АТ, так і арбітражного керуючого, управління в процесі санації тощо.

Податкове законодавство:

«Податковий кодекс України», прийнятий Верховною Радою України 02.12.2010 № 2755-VI, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства.

Локальні корпоративні акти як джерела корпоративного права.

Крім законів та підзаконних нормативно-правових актів, джерелами корпоративного права є внутрішні, локальні акти, в яких містяться корпоративні норми. Вони називаються по різному: корпоративні нормативно-правові акти або локальні акти, локальні нормативні акти, внутрішні акти. Це викликане розумінням корпоративних норм як норм внутрішніх (внутрішньо корпоративних, внутрішньо організаційних, внутрішньо фірмових).

Витоки локального регулювання лежать у площині приватного права. Суб’єкти корпоративних відносин (які за своєю природою є цивільно-правовими) наділяються можливістю врегулювати відносини між собою як в договірному порядку, так і шляхом прийняття локальних корпоративних актів. При цьому можна зважити на три моменти – автономність, диспозитивність і дозвільність, які мають безпосередній зв’язок із саморегулюванням.

Отже, автономність локального регулювання та його зв'язок з диспозитивністю правового регулювання характеризують локальне корпоративне регулювання як таке, що має похідний характер від централізованого правового регулювання. Прикладом є Типовий статут відкритого акціонерного товариства, що утворене шляхом приватизації майна державного підприємства, затверджений наказом Фонду державного майна України від 12 грудня 1994 р. № 787, Міністерства економіки України від 13 грудня 1994 р. № 177 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 4 січня 1995 р. за № 2/538; Типовий статут відкритого акціонерного товариства, створеного шляхом корпоратизації державного підприємства, затверджений наказом Міністерства економіки України, Фонду державного майна України, Міністерства юстиції України від 31 серпня 1993 року № 55/365/10/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 грудня 1994 р. за № 312/522.

Підстави корпоративної нормотворчості лежать в площині дозволів, які надаються корпораціям законом. При всій прийнятності найбільш широкого ступеня свободи для локального корпоративного регулювання, тим не менше, має залишитися неспростовним вплив держави на ці процеси, через установлення чітких, обґрунтованих та розумних меж такого впливу. Це і будують загальні дозволи, заборони, рекомендації.

Дозвільність локального регулювання полягає не в тому, що корпоративні норми приймаються остільки, оскільки вони допускаються законом, а в можливості їх прийняття по мірі необхідності та якщо недоречність цього прямо не впливає з закону (наприклад, якщо закон однозначно врегульовує певні питання).

ЦК та закони "Про акціонерні товариства", «Про господарські товариства») навіть приблизно не визначають того кола питань, з приводу яких мають прийматися локальні корпоративні акти. Але традиційно до них відносять установчі документи (статут або засновницький договір) та інші внутрішні документи товариств. Останніми можуть бути регламент загальних зборів, положення про мандатну комісію, наглядову раду, правління, виплату дивідендів, заочне голосування тощо. Види цих актів і потреба в них визначаються вищим органом юридичної особи.

Водночас закон може містити обов'язкові вимоги до локальних актів корпорацій. Це, наприклад, стосується статуту з зазначенням того, які положення він має містити (ст. 88, 143, 154 ЦК, ст. 4 Закону «Про господарські товариства»). Поряд із цими положеннями в статутах можуть бути й багато інших на розсуд самої корпорації.

Потреба в локальних корпоративних нормах або доцільність їх прийняття виникають з наступних підстав: (1) для уточнення та конкретизації норм законів, встановлення механізмів їх реалізації, (2) для запровадження інших моделей регулювання корпоративних відносин порівняно з передбаченими в законі, наскільки це припускається законом, або в них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей, (3) для заповнення прогалин в законодавстві, (4) внаслідок спеціальних приписів законодавства про передання тих чи інших питань

в компетенцію недержавним організаціям – для їх належного здійснення, що потребує відповідного регулювання.

Корпоративний звичай, рекомендаційні та судові акти як джерела корпоративного права.

Для корпоративних відносин важливе значення мають не тільки державне та локальне регулювання, а й неписані правила, соціальні норми і культура ділових стосунків.

Особливістю регулювання цих відносин є те, що значний вплив на них здійснюють Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням ДКЦПФР від 11 грудня 2003 року № 571, в яких досить специфічною є правова природа. З одного боку, вони не мають сили нормативно-правового акту і являють собою рекомендаційний акт, який містить рекомендації щодо якісного та прозорого управління акціонерним товариством відповідно до міжнародних стандартів. А це сприймається як необов'язковість його до застосування.

В інших країнах застосовується й такий спосіб використовувати необов'язкові норми: правилами біржової торгівлі, затвердженими на конкретних біржах, встановлюється вимога, щоб кожна компанія, акції якої котуються на ній, встановила (прийняла) і розкрила кодекс (правила) ведення своїх справ та етики для директорів та посадовців відповідно до принципів корпоративного управління. Одночасно до біржі швидко доводяться будь-які відмови від цього. При цьому заохочується повідомлення про всяку незаконну або неетичну поведінку посадовців корпорації. Сайт кожної компанії, акції якої котуються на фондовій біржі, має включати інформацію про застосування нею кодексу/правил ведення справ та етики. Також про це компанії мають повідомляти у своїх річних звітах Державній комісії з цінних паперів.

На корпоративне управління здійснюються вплив і загальносвітові процеси, в які так чи інакше опиняється втягнутою наша держава, хоча б тому, що національні корпорації співпрацюють з іноземними, зокрема, через інвестування останніх в акції українських корпорацій, шляхом укладення інших цивільно-правових договорів, за якими реалізується або набувається товар на внутрішньому та зовнішньому ринках. Це обумовило використання й Принципів корпоративного управління, запропоновані ОЕСР, іноді їх називають навіть Кодексом корпоративного управління, що також являють собою рекомендовані правила (soft law), та Директиви ЄС.

Важливе значення для корпоративних відносин, їх вдосконалення та надійності механізмів реалізації корпоративних прав має *судова практика*. Залишаючи осторонь дискусію про можливість віднесення судової практики до кола джерел права та її порівняння з прецедентами, слід зацентувати увагу на актах судової влади, насамперед узагальненнях судової практики та постановках Пленуму Верховного Суду України, листах Вищого господарського суду України. Вони

приймаються вищими судовими інстанціями з метою забезпечення одноманітності в застосуванні корпоративного законодавства на підставі проведення узагальнень, виявлення типових недоліків та надання рекомендацій.

Необхідність у цих актах викликана недостатньою законодавчою врегульованістю корпоративних відносин, недосконалістю формулювань положень нормативно-правових актів, наявністю колізій у зазначеній сфері, що призводять до неоднакового тлумачення та застосування судами корпоративного законодавства. Названі фактори є причиною численних помилок при розгляді судами корпоративних спорів, високої питомої ваги скасованих та змінених судових рішень, що викликає потребу у напрацюванні єдиної судової практики.

На судову практику істотно вплинуло внесення Законом від 15 грудня 2006 р. № 483-V "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів" змін до п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарсько-процесуального кодексу України, якими розширено юрисдикцію господарських судів шляхом віднесення до їх підвідомчості (підсудності) справ, що виникають з корпоративних відносин.

Для практики вагомими стали Рекомендації президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10. 2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів».

Висновок з третього питання лекції:

Таким чином, до джерел корпоративного права відносяться: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України як основні джерела; закони та інші нормативно-правові акти; локальні корпоративні акти; корпоративний звичай; рекомендаційні та судові акти.

4. Суб'єкти (учасники) корпоративних відносин

Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин.

***По-перше**, учасниками корпоративних відносин виступають юридичні особи та засновники (учасники) господарських організацій якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. **По-друге**, учасниками корпоративних відносин є не будь-які*

господарські організації, а лише ті, які утворюються у договірному порядку шляхом реалізації суб'єктами цивільного права своїх засновницьких прав. Наслідком створення такої організації є виникнення у засновників корпоративних прав.

Корпорація як вид юридичних осіб, безумовно, є самостійним щодо її засновників (учасників) суб'єктом цивільних правовідносин, який володіє усіма ознаками притаманними юридичній особі, а саме: самостійною майновою відповідальністю, здійсненням своїх прав та обов'язків через органи юридичної особи.

Правовий статус суб'єктів цивільних відносин як учасників корпоративного права можна визначити за різними критеріями, але визначальними є:

- 1) мета та завдання юридичної особи; 2) організаційно-правова форма;
- 3) правовий режим майна.

Більшість вітчизняних науковців до юридичних осіб корпоративного типу відносять підприємства, які володіють такими ознаками:

- союз осіб;
- наявність складочного капіталу;
- спільна мета.

Згідно з ч.1 ст.83 ЦК юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та інших формах, встановлених законом. У свою чергу товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (абз. 2 ч. 2 ст. 83 ЦК). Проте така класифікація торкається тільки товариств, і жодним чином не зачіпає установ чи інших різновидів юридичних осіб.

Правова підстава виникнення юридичних осіб – засновницьке волевиявлення у вигляді правочину чи адміністративного акту. При цьому юридичні особи приватного характеру створюються на основі правочину і як би «для себе», а юридичні особи публічного права – на підставі адміністративного акту і «для всіх».

*Отже, **до юридичних осіб корпоративного типу** належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових та особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом.*

Таким чином, корпорація виступає узагальнюючою організаційно-правовою формою корпоративних відносин в межах однієї організації. Тому її не слід ототожнювати тільки із наявністю складочного капіталу та сукупності учасників. З позиції майнового обороту корпорація має за мету задоволення суспільних

інтересів в особі конкретних індивідуумів (учасників) шляхом централізації капіталу та об'єднання зусиль.

Засновники та учасники підприємницьких товариств.

Засновники та учасники господарських товариств є безпосередніми суб'єктами корпоративних відносин. Для подальшого їх встановлення слід звернутися до термінології, яка охоплюється даними поняттями, чинного законодавства, наукових джерел та судової практики, що сформувалася у зв'язку із їх застосуванням.

У ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» наведено коло осіб, які можуть виступати «учасниками» та «засновниками» господарських товариств. Підприємства, установи та організації, які стали учасниками товариства, не ліквідуються як юридичні особи. Іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

Згідно із ч. 1 ст. 114 ЦК *учасниками корпоративних правовідносин можуть виступати суб'єкти цивільного права – фізична або юридична особи.* Слід відзначити, що в ЦК відсутнє застосування такого поняття, як «засновник», а в ГК – й саме визначення цих понять.

Щодо судової практики, то у п. 1.1. рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» вказується на такий склад сторін корпоративного спору: 1) учасник (акціонер, засновник) господарського товариства, в тому числі такий, що вибув, та товариство або 2) учасники (акціонери, засновники) господарського товариства у спорі між ними, пов'язаному зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням цього товариства (п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України). До виключної компетенції господарських судів відносяться справи у спорах між учасниками (акціонерами, засновниками) господарського товариства та господарським товариством, пов'язані з реалізацією та захистом корпоративних прав.

Учасником (засновником) може виступати саме підприємницьке товариство, зокрема, коли йдеться про створення дочірніх підприємств. Юридичні особи у своїй діяльності керуються статутом, а тому вони можуть виступати учасниками товариства в разі, якщо таке право передбачене їх статутами, і законодавство не встановлює щодо цього явних обмежень чи заборон. Філії та представництва не є юридичними особами, але й вони можуть бути суб'єктами корпоративних правовідносин.

Відповідно до частин 5 і 6 ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» товариства можуть набувати майнових та особистих немайнових прав, вступати у

зобов'язання, виступати в суді та третейському суді від свого імені. Причому придбання часток (акцій), активів інших господарських товариств має здійснюватися з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції.

Отже, учасниками корпоративних відносин є і господарські товариства, які набули статусу юридичної особи (з дня їх державної реєстрації – ч. 4 ст. 87 ЦК) і право участі в діяльності яких як учасників підтверджене відповідним документом (акцією в АТ, рішенням зборів учасників або статутом ТОВ, установчим договором повного товариства тощо).

Поряд із фізичними та юридичними особами особливу роль у корпоративних відносинах відіграє держава як акціонер. У процесі приватизації в Україні було створено велику кількість ВАТ, у статутному капіталі яких збереглася частка державного майна. Такі товариства мають певні особливості, зумовлені як наявністю у складі акціонерів держави, так і розміром державної частки.^[17] Відповідно до ст. 168 ГК корпоративні права держави здійснюються визначеними законом центральними органами виконавчої влади та уповноваженими особами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Держава виступає у корпоративних правовідносинах і як суб'єкт державного (правового) регулювання, і як безпосередній учасник (акціонер) в особі спеціально уповноважених органів та їх посадових осіб.

Управління державними корпоративними правами здійснює уповноважена особа на підставі чинного законодавства та договору (доручення чи довірчого управління) у порядку, встановленому законом. Держава виступає в даному випадку як суб'єкт корпоративних правовідносин. У випадку участі представника ДКЦПФР при проведенні реєстрації акціонерів його не можна вважати суб'єктом корпоративних відносин, оскільки він не є учасником товариства. Тому, не слід ототожнювати відносини щодо контролю за дотриманням корпоративного законодавства із самими корпоративними правовідносинами.

Здатність іноземного громадянина набувати статусу учасника господарського товариства визначається особистим законом цього громадянина. Відповідно до ч. 1 ст. 16 Закону України від 23.06.05 р. «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV особистий закон фізичної особи визначається за його громадянством.^[18] Зміст корпоративних прав визначається за правом країни, до якої належить юридична особа. Відповідно до ч. 1 ст. 25 цього Закону особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи.

Як зазначається у п. 6.1. Рекомендацій президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», діяльність акціонерного товариства, зареєстрованого в Україні як юридичної особи, відносини між акціонерним товариством і акціонерами, а також між акціонерами цього товариства з приводу діяльності останнього регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими

актами України. У разі укладення акціонерами – іноземними юридичними або фізичними особами – угоди (правочину) про підпорядкування відносин між акціонерами, а також між акціонерами і акціонерним товариством з приводу діяльності товариства, іноземному праву, такий правочин є нікчемним. Відносини між засновниками (учасниками) господарського товариства з приводу його створення, формування його органів, визначення компетенції цих органів, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах регулюються положеннями ЦК України та Закону України «Про господарські товариства». За своїм змістом ці норми є імперативними, а їх недотримання порушує публічний порядок.

Отже, участь державної установи в корпоративних правовідносинах можлива тоді, коли до статутного капіталу передаються майнові права, зокрема, право користування, розпорядження (наприклад, результати інтелектуальної чи творчої діяльності, матеріальні чи нематеріальні блага тощо). Підтвердженням цього є, зокрема, і постанова Судової палати у господарських справах Верховного Суду України від 22.04.2003 р. У ній йдеться про те, що внесок Інституту НАН України до статутного фонду ТОВ у вигляді майнових прав не суперечить вимогам закону, оскільки останнім заборонено використовувати для формування статутного фонду бюджетні кошти, а також кошти, одержані у кредит та під заставу.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 32 ЦК передбачено право неповнолітньої особи (віком від 14 до 18 років) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і яка бажає займатись підприємницькою діяльністю, за наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки (частини 3, 4 ст. 35 ЦК). Отже, *неповнолітні особи можуть виступати суб'єктом корпоративних правовідносин, але самостійно реалізувати свої права вони з наведених вище підстав не зможуть, їх представниками будуть виступати їх батьки (усиновлювачі), піклувальники.*

Отже, *учасники господарських товариств* - це особи (фізичні чи юридичні, інші суб'єкти цивільного права), яким належать корпоративні права щодо товариства, включаючи право на частку в його статутному фонді, що підтверджується відповідними документами. Поряд із тим, учасник може і не бути засновником товариства, а набути корпоративних прав внаслідок укладання різноманітних договорів (правочинів).

Засновниками слід вважати тих осіб (фізичних чи юридичних, а також інших суб'єктів цивільного права), які здійснюють спільну діяльність по створенню господарського товариства і прийняли рішення про затвердження його установчих документів, а також передали певне майно (майнові права) до його статутного фонду.

висновки 3 ТЕМИ:

Навчальна дисципліна «Корпоративне право» є професійно-орієнтованою дисципліною, предметом вивчення якої є цивільно-правовий інститут корпоративних відносин, який входить до предмета регулювання цивільного права, але особливості цих суспільних відносин визначають їх внутрішню диференціацію і потребують відповідного правового аналізу і регулювання.

У лекції розглянуті окремі теоретичні питання корпоративного права, положення чинного корпоративного законодавства. Студентам магістратури слід чітко засвоїти основні положення корпоративного права, яке регулює правовідносини, цивільні за своєю сутністю, в основі яких лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб, змістом яких є так звані корпоративні права, та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме: участі в установчому договорі, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, **студенти магістратури повинні навчитися:**

відтворювати основні поняття корпоративного права; аналізувати корпоративне законодавство; давати характеристику корпоративно-правових інститутів;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

2. Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. Назвіть ознаки корпоративних відносин.
2. Хто є суб'єктами (учасниками) корпоративних правовідносин?
3. Що таке корпоративне право в об'єктивному розумінні?

4. Які найголовніші етапи розвитку корпоративного права в Україні можна виділити?
5. Дайте визначення поняття джерела корпоративного права.
6. Назвіть види джерел корпоративного права.
7. Чому Цивільний та Господарський кодекси України відносяться до головних джерел корпоративного права?
8. В яких законах України містяться основні норми корпоративного законодавства?
9. Назвіть підзаконні нормативно-правові акти як джерела корпоративного права.
10. Які локальні корпоративні акти можна віднести до джерел корпоративного права?
11. Що таке корпоративний звичай?
12. Яку роль у регулюванні корпоративних відносин відіграє судова практика?
13. Назвіть ознаки юридичних осіб корпоративного типу.
14. Чим відрізняється підприємницькі товариства від непідприємницьких?
15. Хто може бути засновником господарського товариства?
16. З якого моменту особа набуває статус учасника господарського товариства?
17. В чому полягає сутність корпорації однієї особи?
18. З'ясуйте, хто здійснює управління державними корпоративними правами.

[1] Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.

[2] Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. Серія: «Юридичний радник». – Х.: Страйк, 2005. – С. 423

[3] Урядовий кур'єр. – 29 жовтня 2008 р. – № 202.

[4] ВВР. – 1991. – №49. – Ст. 682.

[5] ВВР. – 1991. – №14. – Ст. 168.

[6] ВВР. – 1991. – №38. – Ст.508.

[7] ВВР. – 1996. – №51. – Ст.292.

[8] ВВР. – 1991. – №20. – Ст.249.

[9] ВВР. – 1992. – №30. – Ст.414.

[10] ВВР. – 1997. – №39. – Ст.261.

[11] ВВР. – 2004. – №5. – Ст.35.

[12] ВВР. – 1992. – №24. – Ст.348.

[13] ВВР. – 1992. – №24. – Ст.350.

[14] ВВР. – 1992. – №24. – Ст.52.

[15] Див. Луць В. В. вказ. стаття.

[16] Голос України від 14.04.2006р. - №69.

[17] Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – с.13.

[18] ВВР. – 2005. - №32. – Ст.422.

Тема № 2: ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

(2 години)

План лекції:

1. Заснування та припинення підприємницьких товариств, їх реєстрація та перереєстрація.....19
2. Особливості правового статусу окремих видів корпорацій.....23
3. Правовий режим майна підприємницьких товариств.....26

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.

4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Про інститути спільного інвестування. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nn>
8. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
9. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
10. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України 17.06.1997 р. №469/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
11. Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб підприємців. Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31 – 32. – Ст. 263.
13. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 51. – Ст. 192.
14. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Верховна Рада України; Закон від 14.05.1992 № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 31, ст.440.
15. Про захист економічної конкуренції: Верховна Рада України; Закон від 11.01.2001 № 2210-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 12, ст.64.
16. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затверджена постановою Національного банку України від 12 листопада 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – №51. – Ст. 2707.
17. Регламент Ради (ЄС) №1435/2003 від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства (ЄКТ) // Офіційний вісник Європейського Союзу L 207 від 18.8.2003.
18. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
19. Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» від 19.12.2006 № 1591 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 лютого 2007 р. за № 97/13364) // ssmsc.gov.ua.

1. Мета лекції:

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про особливості заснування і припинення підприємницьких товариств, особливості їх правового статусу, правовий режим їх майна.

Вступ

Заснування і припинення підприємницьких товариств, особливості їх правового статусу, правовий режим їх майна регулюються нормами Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інших нормативно-правових актів, які регулюють корпоративні відносини.

1. Заснування та припинення підприємницьких товариств, їх реєстрація та перереєстрація

Поняття та ознаки підприємницьких товариств як юридичних осіб.

Чинним цивільним і господарським законодавством України (ЦК, ГК, закони «Про господарські товариства», «Про кооперацію» тощо) передбачено шість *основних базових організаційно-правових форм підприємницьких товариств*:

- а) повне товариство (ПТ);
- б) командитне товариство (КТ);
- в) товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ);
- г) товариство з додатковою відповідальністю (ТДВ);
- д) акціонерне товариство (АТ);
- є) виробничий кооператив (ВК).

Товариством є організація, утворена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві (ч. 2 ст. 83 ЦК). Відповідно до ч. 1 ст. 163 ЦК, ч. 1 ст. 95 ГК **виробничим кооперативом** є добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути передбачено участь у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб. Підприємницькі товариства здійснюють підприємницьку діяльність з *метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками* (ст. 84 ЦК).

Підприємницькі товариства як учасники корпоративних правовідносин наділяються правами *юридичних осіб*. Відповідно до ст. 80 ЦК **юридичною особою** є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Важливою ознакою підприємницького товариства як юридичної особи є насамперед його *організаційна єдність*. Юридична особа – це, як правило, колективне утворення, певним чином організований колектив людей – організація, яка може мати внутрішню структуру, тобто складатися з окремих структурних підрозділів (відділів, філій тощо).

Організаційна єдність товариства як юридичної особи обумовлює можливість *виступу його в цивільному обороті від свого імені*. Кожна юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму. Юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування (ч. ч. 1 і 2 ст. 90 ЦК).

Від свого імені товариство набуває майнових прав і несе обов'язки, вступаючи в різноманітні цивільно-правові та інші відносини з іншими організаціями, установами та громадянами. Відповідно до ч.1 ст. 92 ЦК юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Наявність відокремленого майна є істотною ознакою підприємницького товариства як юридичної особи. Кожна юридична особа повинна мати своє майно, відокремлене, по-перше, від майна своїх засновників та учасників; по-друге, від майна держави чи автономного утворення; територіальної громади; по-третє, від майна інших товариств та організацій.

Майно господарських товариств створюється за рахунок різних джерел:

- а) майна, переданого йому учасником товариства як вклад до статутного (складеного) капіталу;
- б) продукції, виробленої товариством у результаті господарської діяльності;
- в) одержаних доходів;
- г) іншого майна, набутого на підставах, що не заборонені законом (ч. 1 ст. 115 ЦК).

Наявність відокремленого майна товариства є основою його майнової самостійності як учасника майнових та особистих немайнових відносин.

Відчужуючи майно (вклад) у власність товариства, засновники (учасники) одержують певні майнові корпоративні права (брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди), здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в

порядку, встановленому законом, тощо). Але, учасники не мають права власності чи спільної власності на частки у статутному (складеному) капіталі товариства.

Здатність підприємницького товариства нести самостійну майнову відповідальність теж характеризує його як юридичну особу. Здатність юридичної особи від свого імені брати участь у цивільних правовідносинах, самостійно набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки зумовлюють і самостійну відповідальність юридичної особи за своїми зобов'язаннями.

Відповідно до ст. 96 ЦК юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Формами цивільно-правової відповідальності юридичної особи за порушення прийнятих нею зобов'язань є відшкодування збитків, сплата неустойки (штрафу чи пені), втрата завдатку чи повернення його у подвійному розмірі або позбавлення суб'єктивного цивільного права. За порушення господарських зобов'язань до підприємницьких товариств, як і до інших учасників господарських відносин, можуть застосовуватись оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції (статті 235 – 237, 238 – 239 ГК).

Наявність у підприємницького товариства відзначених ознак юридичної особи обумовлює *наділення його цивільною правоздатністю та дієздатністю*. Відповідно до ст. 91 ЦК юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії).

Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації (ч. 4 ст. 87, ч. 4 ст. 91 ЦК). Державна реєстрація підприємницьких товариств здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р.

Залежно від порядку створення юридичні особи поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Підприємницькі товариства є юридичними особами приватного права.

Установчі документи та порядок заснування товариства.

Законодавством передбачається декілька способів виникнення юридичних осіб. Прийнято виділяти такі **основні способи утворення юридичної особи**: розпорядчий, нормативно-явочний, дозвільний і договірний ^[1].

Підприємницькі товариства як суб'єкти корпоративних відносин і як юридичні особи приватного права створюються в порядку, визначеному законом. Цей порядок встановлений, зокрема, у статтях 87 – 89 ЦК, статтях 56 – 58 ГК, Законі України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», інших нормативно-правових актах.

Загальні засади створення юридичних осіб закріплені у статті 87 ЦК. Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово та підписуються всіма учасниками, якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою.

Порядок утворення юридичних осіб – суб'єктів господарювання передбачений у ст. 56 ГК: суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства. Суб'єкти господарювання можуть утворюватися шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України. Установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, – статут (положення) суб'єкта господарювання (ч.1 ст. 57 ГК).

Цивільний кодекс (ч. 1 ст. 143, ч. 4 ст. 151, ч. 1 ст. 154, ч. 1 ст.120, ч. 1 ст. 134), і Господарський кодекс (ч. 1 ст. 82) визнали, що установчими документами акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є їхні статuti, а установчими документами повного товариства та командитного товариства - засновницькі договори.

Реорганізація та ліквідація підприємницьких товариств.

Підприємницькі товариства можуть створюватись не лише при заснуванні нового товариства, але й при реорганізації діючого (діючих) товариств та інших юридичних осіб. При цьому деякі з цих суб'єктів корпоративних відносин можуть одночасно припиняти свою діяльність.

Хоч новий ЦК відмовився від терміну «реорганізація» юридичних осіб, проте ним оперує ГК (статті 56, 59), Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (ст. 33), Закон України «Про кооперацію» (ст. 28) та деякі інші нормативно-правові акти.

Реорганізація підприємницьких товариств пов'язана з правонаступництвом в їх правах та обов'язках, тобто з переданням всього майна, прав та обов'язків однією юридичною

особою, яка припиняється, іншим юридичним особам- правонаступникам (ч. 1 ст. 104 ЦК).

Розрізняють п'ять форм реорганізації юридичних осіб: злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення.

Злиття має місце тоді, коли дві або декілька юридичних осіб припиняють свою діяльність і передають майно, права та обов'язки нововиниклій юридичній особі. **Приєднання** – це така форма реорганізації, при якій до однієї юридичної особи приєднуються зі своїм майном у широкому значенні одна чи декілька інших осіб, які з моменту приєднання вважаються такими, що припинили свою діяльність. Організація, до якої приєдналися інші організації, зберігає свою назву і правовий статус. Отже, при приєднанні не відбувається створення нового суб'єкта цивільного права, як це має місце при злитті.

Поділом вважається таке припинення юридичної особи, при якому її майно, права та обов'язки розподіляються між двома або більше новоствореними юридичними особами. Законом передбачена можливість і примусового поділу юридичної особи - суб'єкта господарювання в разі порушення ним антимонопольного законодавства. Так, згідно зі ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи Антимонопольного комітету України мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище.

Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб (ч. 1 ст. 109 ЦК). При виділі юридична особа, з якої виділяються нові суб'єкти цивільного права, не припиняє своєї діяльності, тому виділ вважається окремою формою реорганізації, при якій теж має місце правонаступництво. До виділу за аналогією застосовуються загальні та спеціальні правила щодо порядку припинення юридичної особи шляхом правонаступництва (ч.ч. 1, 2, 4 ст. 105, ст. 106, ст. 107, ч. 2 ст. 109 ЦК).

Перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми, наприклад, при перетворенні товариства з обмеженою відповідальністю у приватне АТ. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи (ст. 108 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 59 ГК, ст. 106 ЦК та ч. 2 ст. 109 ЦК злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення юридичної особи здійснюється за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Підприємницьке товариство як юридична особа припиняється і в результаті її **ліквідації**, тобто *при відсутності правонаступництва в її правах та обов'язках*. Відповідно до ч.1 ст. 110 ЦК юридична особа ліквідується : 1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках,

передбачених установчими документами; 2) за рішенням суду про визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом. У випадках, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК, йдеться про *добровільне припинення (ліквідацію)* юридичної особи, а в п. 2 ч. 1 цієї статті – про *примусову ліквідацію* юридичної особи. З вимогою про примусову ліквідацію юридичної особи до суду може звернутись як її учасник, так і орган, що здійснює державну реєстрацію. За ст. 19 Закону України «Про господарські товариства» товариство може бути також ліквідоване на підставі рішення суду за поданням органів, що контролюють діяльність товариства, у разі систематичного або грубого порушення ним законодавства.

Ліквідація товариства проводиться призначеною ним ліквідаційною комісією, а у разі припинення діяльності товариства за рішенням суду – ліквідаційною комісією, що призначається цим органом. Рішенням суду про ліквідацію юридичної особи обов'язки щодо проведення ліквідації юридичної особи можуть бути покладені на його учасників або орган, уповноважений установчими документами приймати рішення про ліквідацію юридичної особи (абз. 2 ч. 2 ст. 110 ЦК).

Якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог усіх кредиторів, юридична особа ліквідується в порядку, встановленому Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р.

Порядок ліквідації юридичної особи та задоволення вимог кредиторів передбачені у статтях 111 і 112 ЦК.

Юридична особа вважається ліквідованою з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення (ч. 5 ст. 111 ЦК).

Висновок з першого питання лекції:

З огляду на зазначене, слід казати, що заснування і припинення підприємницьких товариств відбувається відповідно до вимог Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інших нормативно-правових актів, які регулюють корпоративні відносини.

2. Особливості правового статусу окремих видів корпорацій

Акціонерні товариства.

Згідно з ЦК та Законом «Про господарські товариства» АТ є одним із видів господарських товариств. Саме таку назву отримало товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Будучи корпорацією, АТ являє собою насамперед «об'єднання капіталів», яке покликане працювати на осіб, які його формують. Тому не можна абсолютно виключати в ньому й «об'єднання осіб», проявом якої є належна організованість АТ з визначенням його волі груповими інтересами індивідів, які входять до його складу – акціонерів.

Розглянуте вище дозволяють виокремити наступні властивості АТ як юридичної особи:

- а) АТ є підприємницьким товариством (часто його відносять до комерційних організацій, хоча ЦК України не поділяє юридичні особи на комерційні та некомерційні), тобто таким, основною метою діяльності якої є отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (ч. 1 ст. 84 ЦК);
- б) головною особливістю АТ є поділ його статутного капіталу на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості (ч. 1 ст. 152 ЦК, ч. 1 ст. 3 Закону «Про акціонерні товариства»);
- в) акції є цінними паперами, кожен з яких надає її власнику (акціонеру) рівний **обсяг** прав (корпоративних), але від кількості акцій (пакету акцій), що належать акціонеру, залежить і **обсяг** його прав.

Будучи юридичною особою, АТ має всі відомі ознаки юридичних осіб: організаційну єдність, майнову відокремленість, самостійну майнову відповідальність та участь у цивільному обороті від власного імені.

АТ, як будь-яка юридична особа, має печатку, може мати штамп та бланки зі своїм найменуванням, емблему, торговельну марку та інші засоби ідентифікації.

До наведеної характеристики АТ слід додати те, що воно має цивільні права та обов'язки для здійснення своєї *правоздатності*, яка за ст. 91 ЦК є загальною. Це надало можливості АТ, як і іншим юридичним особам, не вказувати у своєму статуті ті чи інші види діяльності, які воно здійснює чи має намір здійснювати. Однак, згідно із законодавством про фінансові установи, банки та кредитні організації, страхові компанії тощо вказані організації, створені в формі АТ, мають спеціальну правоздатність, тобто мають право здійснювати лише ту діяльність, які визначена для них законом та статутом, а в певних випадках – і ліцензією. Хоча в ЦК і Законі «Про акціонерні товариства» на це не вказується, але немає перешкод у статуті встановити види діяльності, якими займається АТ.

АТ вважається створеним з моменту його державної реєстрації в порядку, встановленому Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

Строк, на який створюється АТ, не обмежується, за виключенням прямої вказівки на це в його статуті (ч.3 ст.3 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Типи АТ. Згідно зі ст. 5 Закону «Про акціонерні товариства» в Україні існують два типи АТ: **публічні та приватні**. Відмінності між цими типами АТ стосуються: (1) кількісного складу акціонерів; (2) розміщення акцій; (3) порядку їх обороту.

1). Кількісний склад акціонерів приватного АТ не може перевищувати 100 акціонерів. Кількісний склад публічного АТ не обмежується. Як приватне, так і публічне АТ може створюватися однією особою (або складатися з однієї особи).

2). Публічне АТ може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Приватне АТ може здійснювати тільки приватне розміщення акцій. У разі прийняття загальними зборами приватного АТ рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства – з приватного на публічне.

3). Оборот акцій публічного АТ здійснюється без всяких обмежень. Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства» акціонери публічного АТ можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. Згідно зі ст. 24 Закону «Про акціонерні товариства» акції перебувають в біржовому обороті, тобто правочини з ними укладаються на біржі. Публічне АТ зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі. Укладання договорів купівлі-продажу акцій публічного АТ, яке пройшло процедуру лістингу на фондовій біржі, здійснюється лише на цій фондовій біржі.

Навпаки, акції приватного АТ не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону.

Існує ще одна особливість обороту акцій приватного АТ – з врахуванням переважного права акціонерів цього АТ на придбання відчужуваних акцій, якщо це передбачено його статутом (ч. 2 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства»).

4). На приватне АТ, на відміну від публічного, не покладається обов'язок по опублікуванню його фінансової інформації та інформації про афілійованих осіб. Навпаки, публічне АТ мусить щорічно публікувати в засобах масової інформації річний звіт, бухгалтерський баланс, рахунок прибутків та збитків тощо. Згідно з ч. 3 ст. 78 Закону «Про акціонерні товариства» публічне АТ не тільки має надавати таку інформацію акціонерам, Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, оприлюднювати її, а й зобов'язане мати власну веб-сторінку в мережі Інтернет, на якій розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, а також інформація, визначена пунктами 1-3, 5, 6, 10, 11, 13-16 ч.1 ст. 77 цього Закону.

5). Річна звітність лише публічного АТ підлягає обов'язковій аудиторській перевірці (ч. 1 ст. 75 Закону «Про акціонерні товариства»).

6). Існують і деякі особливості корпоративного управління в приватному АТ. Так, згідно з ч. 5 ст. 42 Закону «Про акціонерні товариства» статутом такого АТ можуть бути

передбачені інші питання, ніж зазначені в цій статті, рішення щодо яких приймаються трьома чвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості,

Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Одним із видів господарських товариств, які наділяються статусом юридичної особи приватного права, є товариства з обмеженою (ТОВ) або додатковою (ТДВ) відповідальністю. Поширеність у господарській практиці товариств з обмеженою відповідальністю обумовлено зокрема тим, що вони є найбільш доцільною і зручною правовою формою ведення малого або середнього бізнесу одним або невеликою групою підприємців.

Поняття **товариства з обмеженою відповідальністю** визначене у ч. 1 ст. 140 ЦК і ч. 1 ст. 50 Закону України «Про господарські товариства». Товариством з обмеженою відповідальністю є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлений статутом.

Особливості правового статусу товариства з обмеженою відповідальністю полягає в тому, що за рахунок статутного капіталу та іншого майна ТОВ відповідає за своїми зобов'язаннями самостійно як юридична особа. Ця відповідальність є, за загальним правилом, повною (зокрема, у формі відшкодування контрагентам заподіяних збитків), якщо тільки за даним видом зобов'язань не передбачено обмеженої відповідальності товариства. Як зазначено у ч. 2 ст. 140 ЦК, учасники ТОВ не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів.

В абз. 2 ч. 2 ст. 140 ЦК та ч. 2 ст. 50 Закону «Про господарські товариства» зазначено, що учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

Учасниками ТОВ можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Максимальна кількість учасників такого товариства встановлюється законом. Відповідно до абз. 2 ст. 50 Закону «Про господарські товариства» максимальна кількість учасників ТОВ може досягти 10 осіб. Після перевищення цієї кількості ТОВ підлягає перетворенню на акціонерне товариство протягом одного року, а зі спливом цього строку – ліквідації у судовому порядку, якщо кількість його учасників не зменшиться до встановленої межі (ч. 1 ст. 141 ЦК). Вимога про ліквідацію ТОВ у зв'язку з перевищенням кількісного складу учасників може бути пред'явлена до суду органом, що здійснює державну реєстрацію, або за поданням інших органів, які контролюють діяльність товариства (п. «в» ч. 4 ст. 19 Закону «Про господарські товариства»).

Щодо ТОВ, створеного однією особою, законом (ч. 2 ст. 141 ЦК) передбачено, що товариство з обмеженою відповідальністю не може мати єдиним учасником інше господарське товариство, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником лише одного ТОВ, яке має одного учасника.

Якщо товариство з обмеженою відповідальністю засновується кількома особами, ці особи в разі необхідності визначення взаємовідносин між собою щодо створення товариства укладають *засновницький договір* у письмовій формі, в якому встановлюється порядок заснування товариства; умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства; розмір статутного капіталу, який повинен становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства; частки у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови. Договір про заснування ТОВ не є установчим документом, тому подання цього договору при державній реєстрації товариства не є обов'язковим (ст. 142 ЦК).

Установчим документами при створенні ТОВ є його *статут*, який зі всіма наступними змінами зберігається в органі, що здійснив державну реєстрацію товариства і є відкритим для ознайомлення.

Учасники ТОВ беруть участь в управлінні справами товариства та вирішенні найважливіших питань його діяльності через *загальні збори*, які є вищим органом управління товариством. Загальні збори складаються з учасників товариства або призначених ними представників, які можуть бути постійними або призначеними на певний строк. Учасник має право у будь-який час замінити свого представника у загальних зборах або передати свої повноваження на зборах іншому учаснику або його представникові.

Відповідно до ч. 4 ст. 145 ЦК до виключної компетенції загальних зборів учасників ТОВ належать:

- 1) визначення основних напрямів діяльності товариства, затвердження його планів та звітів про їх виконання;
- 2) внесення змін до статуту товариства, зміна розміру його статутного капіталу;
- 3) створення та відкликання виконавчого органу товариства;
- 4) визначення форми контролю за діяльністю виконавчого органу, створення і визначення повноважень відповідних контрольних органів;
- 5) затвердження річних звітів та бухгалтерських балансів, розподіл прибутків та збитків товариства;
- 6) вирішення питання про придбання товариством частки учасника;
- 7) виключення учасника із товариства;
- 8) прийняття рішення про ліквідацію товариства, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу.

Статутом товариства і законом до виключної компетенції загальних зборів може бути також віднесене вирішення й інших питань. Питання, віднесені до виключної

компетенції загальних зборів учасників, не можуть бути передані ними до вирішення виконавчого органу товариства.

Черговість та порядок скликання загальних зборів встановлюються статутом товариства і законом.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється *виконавчий орган* (колегіальний або одноособовий), який здійснює поточне керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників. Виконавчий орган може бути обраний також і не зі складу учасників товариства. Компетенція виконавчого органу ТОВ, порядок ухвалення ними рішень і порядок вчинення дій від імені товариства встановлюються ЦК, іншим законом і статутом товариства.

Відповідно до ст. 62 Закону «Про господарські товариства» дирекція (директор) вирішує усі питання діяльності товариства, за винятком тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників. Дирекція (директор) підзвітна загальним зборам і організує виконання їх рішень. Дирекція або директор не мають права приймати рішення, обов'язкові для учасників товариства. Директор не може бути одночасно головою загальних зборів учасників товариства.

Контроль за діяльністю виконавчого органу ТОВ здійснюється у порядку, встановленому статутом та законом. Загальні збори товариства можуть формувати органи, що здійснюють постійний контроль за фінансово-господарською діяльністю виконавчого органу. Порядок створення та повноваження контрольного органу встановлюються загальними зборами учасників товариства (частини 1 і 2 ст. 146 ЦК).

Законом «Про господарські товариства» (ст. 63) передбачено, що контроль за діяльністю дирекції (директора) товариства з обмеженою відповідальністю здійснюється *ревізійною комісією*, що утворюється загальними зборами учасників товариства з їх числа, в кількості, передбаченій установчими документами, але не менше 3 осіб. Члени дирекції (директор) не можуть бути членами ревізійної комісії.

Для здійснення контролю за діяльністю ТОВ згідно з рішенням його загальних зборів, а також в інших випадках, встановлених статутом та законом, може призначатися аудиторська перевірка. Порядок проведення аудиторських перевірок діяльності та звітності товариства встановлюється статутом товариства, законом, а також умовами договору на проведення аудиту, укладеного товариством з незалежним аудитором чи аудиторською фірмою.

До корпоративних майнових прав учасника ТОВ відноситься зокрема право розпорядитися своєю часткою у статутному капіталі товариства. Відповідно до ст. 147 ЦК і ст. 53 Закону «Про господарські товариства» учасник ТОВ має право передати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному чи кільком учасникам цього товариства. Відчуження учасником такого товариства частки або її частини третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства.

Учасники товариства користуються *переважним правом купівлі частки* учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка пропонувалася для продажу третім особам..

Право на викуп частки або її частини, що продається учасником товариства, мають не лише інші учасники, але й саме товариство з обмеженою відповідальністю як юридична особа. Як зазначено у ч.4 ст. 147 ЦК та абз. 5 ст. 53 Закону «Про господарські товариства», у разі придбання частки учасника самим товариством, воно зобов'язується реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити статутний капітал відповідно до ст. 144 Закону «Про господарські товариства». Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без врахування частки, придбаної товариством.

Близьким за своїм правовим статусом до товариства з обмеженою відповідальністю є **господарське товариство з додатковою відповідальністю**. Поняття та ознаки ТОВ даються у частинах 1 і 2 ст. 151 ЦК і ч. 1 ст. 65 Закону «Про господарські товариства». *Товариством з додатковою відповідальністю* є товариство, засноване однією чи кількома особами, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких визначений статутом. Учасники ТДВ солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. У разі визнання банкрутом одного з учасників його відповідальність за зобов'язаннями товариства розподіляється між іншими учасниками пропорційно їх часткам у статутному капіталі товариства.

Як і в ТОВ, *засновники (учасники) ТДВ* вносять свої вклади (майно) у статутний капітал, який поділяється на частки, визначені статутом. За своїми зобов'язаннями ТДВ як юридична особа відповідає передусім своїм майном. Учасники такого товариства теж несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів, тобто в разі пред'явлення кредиторами вимог до товариства вони можуть втратити свої вклади. Однак, при недостатності майна у ТДВ його учасники можуть притягатись до додаткової (субсидіарної) відповідальності за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. Отже, учасники ТДВ несуть підвищену майнову відповідальність за борги товариства. У формі ТДВ можуть створюватись довірчі товариства або страхові компанії.

Найменування ТДВ має містити вказівку на його організаційно-правову форму, а саме слова «товариство з додатковою відповідальністю».

Оскільки ТДВ за своїм правовим режимом, порядком створення та діяльності близьке до ТОВ, закон (ч. 4 ст. 151 ЦК, ч. 3 ст. 65 Закону «Про господарські товариства») поширює на товариства з обмеженою відповідальністю, положення про товариство з обмеженою відповідальністю якщо інше не встановлено статутом товариства і законом. Отже, на ТДВ поширюється положення про ТОВ щодо установчих документів,

статутного капіталу товариства, управління цим товариством, переходу частки учасника у статутному капіталі до іншої особи, виходу чи виключення учасника з товариства, порядку і підстав його ліквідації тощо.

Повні і командитні товариства.

Повне товариство. Повне товариство визначається Цивільним кодексом України як товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Повне товариство поряд з командитним відноситься до товариств – об'єднань осіб.

Крім ЦК (статті 119 – 132), статус повних товариств (далі – ПТ) регулюється п.п. 5, 7 ст 80 ГК та статтями 66 – 73 Закону «Про господарські товариства».

Установчим документом ПТ є засновницький договір.

Якщо хоча б одним з учасників ПТ є фізична особа, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню.

Виходячи з того, що учасники ПТ «займаються спільною підприємницькою діяльністю» (ст. 66 Закону «Про господарські товариства»), вони «відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства» (ст. 119 ЦК), ГК вводить правило, відповідно до якого учасниками ПТ можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Тому при нотаріальному посвідченні засновницького договору ПТ його учасники – фізичні особи мають надати свідоцтво про їх державну реєстрацію як суб'єктів підприємницької діяльності.

Кількість учасників ПТ законодавством не обмежується. Однак характер відносин, що складаються в ПТ, і, зокрема, відповідальність учасників всім своїм особистим майном за зобов'язаннями товариства, детермінує невелику їх кількість. Закон не визнає ПТ корпорацією однієї особи, бо забороняє створення ПТ одним учасником (ч. 2 ст. 114 ЦК). Відповідальністю учасника своїм майном за зобов'язаннями ПТ пояснюється й інша норма – одна особа може бути учасником тільки одного повного товариства (ч. 2 ст. 119). Учаснику забороняється без згоди інших учасників від свого імені вчиняти угоди, що є однорідними з тими, які складають предмет діяльності товариства, тобто передбачені в засновницькому договорі ПТ. Однак, таке обмеження не поширюється на угоди, що укладаються для власних потреб, бо в цьому випадку учасник не конкурує з ПТ.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 119 ЦК, ст. 66 Закону «Про господарські товариства» найменування ПТ повинно містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слів «повне товариство». Відсутність такої інформації відповідно до статті 8, 27 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців» є підставою для відмови у проведенні державної реєстрації ПТ.

Командитне товариство. Командитне товариство ЦК визначає як товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства. Командитне товариство поряд з повним відноситься до товариств – об'єднань осіб.

Крім Цивільного Кодексу (статті 133 – 139) правовий статус командитних товариств регулюється частинами 6,7 ст. 80 ГК та статтями 75 – 83 Закону «Про господарські товариства».

Командитне товариство об'єднує риси товариства з обмеженою відповідальністю та повного товариства. Як і в повному товаристві, у КТ повні учасники – один або декілька, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення, а як і в ТОВ – вкладники, тобто один чи кілька учасників, несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Оскільки КТ має багато спільних рис з ПТ, то на КТ поширюються норми ЦКУ, що регулюють діяльність ПТ (статті 119 – 132). Специфікою КТ є взаємовідносини між повними учасниками та вкладниками, права і обов'язки вкладників, відповідальність вкладників, особливості засновницького договору (статті 134 – 139 ЦК).

Відповідно до ч. 7 ст. 80 ГК повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Ця норма витікає зі ст. 167 ГК, відповідно до якої володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом, однак законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення. Таке роз'яснення дано Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва ^[2]. Тому при нотаріальному посвідченні засновницького договору КТ повні учасники – фізичні особи мають надати свідоцтво про їх державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності.

Установчим документом КТ є засновницький договір, що підписується тільки повними учасниками і вважається укладеним, якщо ними у належній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов, необхідних для його виконання (статті 88, 134 ЦК, статті 4, 76 Закону «Про господарські товариства»). Судова практика виходить з того, що відсутність цієї інформації є підставою для визнання договору недійсним.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 133 ЦК, ст. 75 Закону «Про господарські товариства» найменування КТ має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство». Відсутність такої інформації відповідно до статті 8, 27 Закону «Про державну

реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» є підставою для відмови у проведенні державної реєстрації ПТ.

Кількість повних учасників законом не регулюється, проте зі змісту ч. 3 ст. 134 ЦК витікає, що КТ може бути створено одним повним учасником – в цьому випадку установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені ЦК для КТ. Виходячи зі змісту ст. 139 ЦК, КТ може існувати, якщо в ньому залишаються хоча б один повний учасник і один вкладник.

Відповідальність повних учасників КТ всім своїм особистим майном за зобов'язаннями КТ забезпечується, зокрема, вимогами закону (ст. 135 ЦК), проте, що особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві; повний учасник командитного товариства не може бути учасником повного товариства, а повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього самого товариства.

Щодо кількості вкладників, то з визначення КТ (ст. 133ЦК) слід зробити висновок, що у КТ може бути і один вкладник. Вкладники вступають до КТ шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів (ст. 78 Закону «Про господарські товариства»), що посвідчується свідоцтвом про участь у КТ (ст. 137 ЦК). Закон не регулює облік вкладників КТ, порядок внесення ними вкладів і додаткових внесків, притягнення їх до відповідальності за невнесення ними їх вкладу (ст. 138 ЦК). Тому процедура вступу та виходу з КТ, зокрема, у разі смерті вкладника або [оголошення](#) його померлим, ліквідації (реорганізації) юридичної особи-вкладника КТ, порядок притягнення вкладника до відповідальності перед КТ мають бути визначені в засновницькому договорі (меморандумі).

ЦК регулює тільки сукупний розмір вкладів вкладників – він не може перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу КТ, причому на момент державної реєстрації КТ кожний із вкладників повинен зробити вклад у розмірі, встановленому законом. Відповідно до ст. 80 Закону «Про господарські товариства» цей вклад складає не менше 25 відсотків внеску кожного вкладника.

З аналізу ст. 136 ЦК слід зробити висновок, що в організації діяльності КТ, як і в діяльності ПТ, також присутні два аспекти – управління діяльністю товариства та ведення справ. *Управління діяльністю КТ* здійснюється повними учасниками у порядку, встановленому ЦК для повного товариства, вкладники в жодному разі не можуть брати участі в управлінні діяльністю КТ або перешкоджати діям повних учасників. Якщо в КТ є тільки один повний учасник, то і управління товариством, і ведення його справ здійснюється цим учасником самостійно (ст. 81 Закону «Про господарські товариства»).

Споживчі та виробничі кооперативи.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про кооперацію» кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Однак вказаний Закон містить ще одне визначення кооперативу у ст.

б: це первинна ланка системи кооперації, яка створюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для спільної господарської та іншої діяльності з метою поліпшення свого економічного стану. Істотної різниці у цих дефініціях немає.

Ознаки кооперативу:

- 1) членський характер об'єднання зусиль;
- 2) відкритість членства, тобто свобода входження в кооператив, виходу з нього, при умові дотримання основних статутних вимог;
- 3) самофінансування, майнова відповідальність членів;
- 4) самодіяльність і самоуправління;
- 5) демократичний характер управління, рівність членів кооперативу (прийняття рішень за принципом: 1 член кооперативу – 1 голос), змінність і виборність керівництва;
- 6) обов'язкова трудова участь членів кооперативу або участь у його господарських операціях;
- 7) примат задоволення матеріальних та інших потреб членів кооперативу над прибутковістю (хоча остання не виключається і є засобом досягнення мети кооперативу);
- 8) розподіл чистого прибутку пропорційно господарській, зокрема трудовій, участі членів у діяльності кооперативу;
- 9) обмеження виплат відсотків на вкладений капітал тощо.^[9]

Ознаки, за якими споживчі та виробничі кооперативи відрізняються один від одного: сфера господарської діяльності; об'єднання фізичних осіб у виробничі кооперативи і об'єднання фізичних та/або юридичних осіб у споживчі кооперативи; різна мета діяльності, адже виробничі кооперативи створюються з метою одержання прибутку, а споживчі – з метою задоволення споживчих потреб їх членів. Основною відмінністю цих кооперативів є належність перших до підприємницьких товариств, а других – до непідприємницьких (ст. 86 ЦК). Непідприємницький правовий статус споживчих кооперативів повинен зумовлювати особливий порядок розподілу їх доходів; інший порядок визначення розміру паїв членів споживчого кооперативу та **обсягу** їх відповідальності за його зобов'язаннями. Однак норми чинного законодавства України не врегульовують діяльність споживчих кооперативів саме як непідприємницьких товариств.

На відміну від інших видів корпорацій, наприклад, господарських товариств, в яких створюється статутний фонд, для споживчих і виробничих кооперативів є характерним формування *неподільного та пайового фондів*. При цьому законодавство не передбачає мінімального розміру пайового фонду під час створення вказаних

кооперативів, в той час як для більшості господарських товариств така вимога є обов'язковою (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю).

Закон України «Про кооперацію» містить два *поняття пайового фонду*: фонд, що формується із пайових внесків членів кооперативу при створенні кооперативу (ст.2); майно кооперативу, що формується за рахунок паїв (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів (ст. 20). Отже, дві різні статті Закону в одному випадку визначають пайовий фонд як такий, що формується суто при створенні кооперативу, а в іншому – як майно кооперативу.

У споживчих і виробничих кооперативах формується не лише пайовий, але й неподільний фонд, який є обов'язковим фондом, що формується за рахунок вступних внесків та відрахувань від доходу кооперативу і не підлягає розподілу між пайовиками (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»).

Формування неподільного фонду відповідно до закону є обов'язковим. Вказане положення визначає особливість саме кооперативів. Резолюція Міжнародного Кооперативного Альянсу підкреслює необхідність утворення такого фонду як основи стабілізації діяльності кооперативу.

Згідно із ст. 15 Закону України «Про кооперацію» порядок формування неподільного фонду визначається загальними зборами кооперативу. Закон встановлює, що розпоряджатися неподільним фондом кооператив не може, а саме: майно неподільного фонду кооперативу між членами розподілятися не може; при ліквідації кооперативу майно неподільного фонду передається іншій кооперативній організації (ст. 29).

Закон України «Про кооперацію», окрім неподільного та пайового фонду, передбачає створення в кооперативі й інших фондів, а саме: спеціального фонду, резервного фонду (ст. 20). Призначення резервного фонду полягає у забезпеченні покриття можливих втрат (збитків) товариства, призначення ж спеціального фонду чітко не визначено, вказано лише, що він використовується за рішенням органів управління кооперативу.

Споживчі і виробничі кооперативи створюються та діють *на засадах членства*. Порядок вступу до членів кооперативу врегульовується у Законі України «Про кооперацію». Ст. 10 Закону визначає, що членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, дотримуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу. Таким чином, Закон закріплює загальні підстави виникнення членства у кооперативі як для фізичних, так і для юридичних осіб.

Законом України «Про кооперацію» передбачається можливість асоційованого членства у кооперативі. Ст. 14 цього законодавчого акту визначає юридичних осіб як асоційованих членів кооперативу, що внесли пайовий внесок і користуються правом дорадчого голосу в кооперативі. При ліквідації кооперативу асоційований член кооперативу має переважне порівняно з членами кооперативу право на одержання

паю. Асоційовані члени споживчих і виробничих кооперативів не зобов'язані брати особисту трудову чи іншу участь у господарській діяльності кооперативу.

Взамін сплачених пайових внесків члени споживчого чи виробничого кооперативу отримують *сукупність прав, як майнових так і немайнових, пов'язаних із членством у кооперативі.*

Закон «Про кооперацію» виділяє такі майнові права членів будь-яких кооперативів:

- участь в господарській діяльності кооперативу (ч. 1 ст. 12);
- користування послугами кооперативу (ч. 1 ст. 12);
- одержання кооперативних виплат та виплат на паї (ч. 1 ст. 12);
- одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом. Пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, в тому числі резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу у майні кооперативу (ч. 1 ст. 12, ст. 21);
- право на кооперативні виплати – частини доходу, що розподіляється за результатами фінансового року між членами кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу. Загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу (ст. 26);
- право на виплату на паї із доходу кооперативу. Розмір виплат на паї встановлюється рішенням загальних зборів членів кооперативу після відрахувань обов'язкових коштів на формування і поповнення його фондів. Виплати можуть здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами, а також у формі збільшення паю та в інших формах, передбачених статутом кооперативу (ст. 26);
- право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у натурі у разі виходу або виключення з кооперативу (ст. 21);
- на отримання майна у випадку ліквідації кооперативу в порядку, визначеному статутом, що залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків з кооперативним об'єднанням, членом якого він є (ст. 29).

Обсяг відповідальності членів кооперативу за його зобов'язаннями. Ст. 27 Закону України «Про кооперацію» встановлює відповідальність членів кооперативу за його зобов'язаннями в межах внесеного ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу чи законом. Цивільний кодекс передбачає дещо інший *обсяг* відповідальності членів виробничих кооперативів – субсидіарна

відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом.

Проведений огляд дає можливість виокремити особливості правового статусу споживчих і виробничих кооперативів. По-перше, це створення в кооперативах пайового та неподільного фонду, а не статутного, як це відбувається в господарських товариствах.

По-друге, створення кооперативу не лише на основі об'єднання майнових внесків, але й на засадах членства. Відбувається сплата вступного внеску, обов'язкового пайового внеску, членських та цільових внесків, розгляд заяви про вступ до кооперативу виконавчим органом та затвердження рішення виконавчого органу загальними зборами членів кооперативу, в той час як в господарських товариствах потенційними учасниками сплачується лише внесок до статутного (складеного) капіталу.

По-третє, членство у кооперативі зумовлює виникнення права на пай, на відміну від господарських товариств, права учасників яких виникають з акції, частки в статутному (складеному) капіталі. Враховуючи належність виробничих кооперативів до підприємницьких товариств, а споживчих – до непідприємницьких, порядок обрахунку розміру паю членів цих кооперативів повинен бути різним. Члени споживчих кооперативів, виходячи з кооперативу чи отримуючи пай під час його ліквідації, не повинні отримувати більше пайових внесків, ніж вони сплатили. Таке положення забезпечить збереження непідприємницького правового статусу споживчих кооперативів.

По-четверте, це залежність права членів кооперативів на одержання частини доходу від участі у господарській діяльності кооперативу: особистої трудової участі – для членів виробничих кооперативів; **обсягу** отриманих послуг через кооператив для задоволення споживчих потреб – для членів споживчих кооперативів. До того ж, визначення Цивільним кодексом споживчих кооперативів як непідприємницьких товариств зумовлює доцільність значного обмеження прав їх членів на одержання частини доходу кооперативу.

По-п'яте, це особливий порядок реалізації права на участь в управлінні кооперативом, зокрема, наділення його членів одним голосом на загальних зборах, що є нехарактерним для інших видів корпорацій, в яких кількість голосів залежить від кількості акцій чи розміру частки в статутному фонді.

По-шосте, члени кооперативу несуть відповідальність за його зобов'язаннями в межах сплаченого ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу чи законом. Цивільний кодекс, з огляду належності виробничих кооперативів до підприємницьких товариств, встановлює субсидіарну відповідальність їх членів за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом. Члени ж споживчих кооперативів відповідають за зобов'язаннями кооперативу в межах внесеного ними пайового внеску.

Належне правове регулювання діяльності споживчих і виробничих кооперативів є ефективним підґрунтям становлення в Україні багатоманітності організаційно-

правових форм юридичних осіб приватного права, які у своїй діяльності будуть зорієнтовані на найрізноманітніші потреби громадян, а не винятково на отримання прибутків.

Висновок з другого питання лекції:

Правовий статус акціонерних товариств, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю, повного товариства та командитного товариства, споживчого та виробничого кооперативів регулюється корпоративним законодавством, а саме Цивільним і господарським кодексами України, Законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію».

3. Правовий режим майна підприємницьких товариств

Право корпоративної власності

Модель корпоративної власності полягає в наступному: *акціонери усуваються від прав на безпосередній (продуктивний) капітал, але зберігають за собою контроль за ним.* Корпоративне управління, з яким безпосередньо пов'язана корпоративна власність, забезпечує ефективність використання корпоративного капіталу через здійснення акціонерами своїх прав і діяльність виконавчого органу.

Статутний фонд (капітал) підприємницького (господарського) товариства.

Статутний капітал традиційно вважається зосередженням (ядром) корпоративної власності. Він є визначальним і для корпоративного управління. За допомогою корпоративного управління відпрацьовуються структури капіталопотоків на виробничий, торговельний (оборотний) і споживчий. Останні два прагнуть до автономності і не створюють базу для прибутковості виробничого капіталу.

При первісному створенні корпорації формується його статутний капітал (АТ, ТОВ та ТДВ) або складений капітал (повне та командитне товариства). При цьому важливими є питання початкового формування статутного капіталу і його зміни в подальшому; функцій статутного капіталу; правового режиму вкладів, внесених учасниками ТОВ/ТДВ та часток в статутному капіталі; співвідношення понять «майно», «статутний капітал», «активи», «фонди», «частка в статутному капіталі», «корпоративні права» та «акції» та ін.

Поряд із поняттям «статутний капітал» у законодавстві використовується й поняття «статутний фонд», які за своєю сутністю є тотожними.

Термін **«статутний капітал»** використовується в ЦК (ст. 115 та ін.) та у сучасному бухгалтерському обліку. У ГК використовується термін **«статутний фонд»** (ст. 87 та ін.).

Статутний капітал безпосередньо пов'язаний з корпоративними правами, бо згідно зі ст. 167 ГК ці права належать учасникам товариства відповідно до їх частки в статутному (складеному) капіталі.

Функції статутного капіталу: *стартова, гарантійна та визначально-структурна* щодо корпоративних прав учасників.

Гарантійній функції статутного капіталу відповідають:

(а) заборона зменшення розміру статутного капіталу корпорацій без згоди їх кредиторів;

(б) заборона виплати дивідендів при збитковій роботі АТ та в інших випадках, передбачених ст. 31 Закону «Про акціонерні товариства»;

(в) вимога оголосити про зменшення статутного капіталу в разі зменшення чистих активів ТОВ та АТ по результатах фінансового року порівняно зі статутним капіталом (ч. 4 ст. 144, ч. 3 ст. 155 ЦК).

Джерела формування майна товариства.

Створення господарського товариства сполучене з формуванням його статутного (складеного) капіталу за рахунок вкладів учасників.

Вклад – це майно, яке передається учасниками у власність господарського товариства і грошовий еквівалент якого становитиме відповідну частку в статутному (складеному) капіталі товариства. Цим майном можуть бути як речі, так і майнові та інші відчужувані права, що мають грошову оцінку (ст. 115 ЦК).

Статутний (складений) капітал складається з вартості вкладів учасників. Тобто уречевлений вираз вкладу або його інша характеристика, якщо ним є майнове право, нівелюється і набуває значення лише їх грошовий еквівалент.

Майном господарського товариства є сукупність речей, його майнових прав та майнових обов'язків. Воно формується за рахунок вкладів учасників (в грошовій або іншій майновій формі) та з інших джерел, зокрема, внаслідок здійснення товариством діяльності, укладення договорів тощо.

В якості вкладів до статутного капіталу може бути внесене *будь-яке майно*: гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 115 ЦК). Практично так само регулюється це питання й ГК (ч. 1 ст. 86).

Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону «Про акціонерні товариства» оплата акцій здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором – майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів), іншим майном.

Особливого значення при цьому набувають **об'єкти права інтелектуальної власності**, які у ст. 199 ЦК називаються результатами інтелектуальної творчої діяльності – нематеріальні блага. Серед цих об'єктів для використання в підприємницькій діяльності особливо привабливими є права промислової власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (гл. 39 ЦК). Водночас слід зазначити, що на вказані об'єкти існують як майнові, так і немайнові права.

Як **нематеріальне благо** в ст. 200 ЦК зазначається **інформація**. Особа, яка володіє інформацією на певному праві, так само як і результатами інтелектуальної, творчої діяльності, може передати її в якості вкладу або в оплату акцій.

Отже, «ноу-хау» розуміється, *по-перше*, як нематеріальне благо; *по-друге*, як комерційна цінність; *по-третьє*, як результат творчої праці; *по-четверте*, як певна інформація. Співвідношення цих висновків із загальним правилом про те, що вклади до статутного капіталу або в оплату акцій повинні мати грошову оцінку доводить, що така оцінка стосовно *ноу-хау* цілком можлива. Відтак, немає перешкод проти *внесення ноу-хау в якості вкладу до статутного капіталу корпорації*.

Щодо майнових прав, які допускаються до внесення в якості вкладів в корпорації, то ними є різні права користування майном (наприклад, право оренди, лізингу), права на чужі речі (суперфіцій, емфітевзис), право вимоги сплати боргу за договором тощо. Головне, щоб ці майнові права були оборотоздатними, тобто могли передаватися іншим особам.

Останнім важливим моментом для формування статутного капіталу корпорації, який слід відзначити, є **оформлення внесення вкладів до статутного капіталу в оплату акцій**.

Сутність *внесення вкладу до статутного капіталу з точки зору цивільного права* – це договірні (іноді їх виокремлюють як специфічні корпоративні) відносини про зміну власника. Тобто, якщо це договір (між засновниками), то він буде договором, який опосередковує перехід права власності, як і договір купівлі-продажу, міни, тощо.

Оформлення внесення вкладу до статутного капіталу має суттєве значення, оскільки засвідчує виконання відповідних обов'язків учасників, визначає момент виникнення права власності у корпорації та тягне за собою наслідки, встановлені публічним законодавством.

ЦК та ГК не передбачають спеціальних вимог щодо цього, крім вказівки на обов'язок внесення учасниками 50% вкладу до реєстрації ТОВ із подальшим внесенням вкладу в повному обсязі протягом року. Очевидно, при цьому слід керуватися загальними

нормами про виконання зобов'язання (гл. 48 ЦК, зокрема, ст. 545; гл. 22 ГК), хоча і тоді це питання фактично залишається відкритим.

Публічно-правові вимоги внесення вкладів містяться в Законі «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», який визначає необхідність подання для проведення державної реєстрації юридичної особи *документа*, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до статутного фонду (статутного або складеного капіталу) юридичної особи в розмірі, який встановлено законом (ч. 4 ст. 24).

ВИСНОВОК З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ ЛЕКЦІЇ:

Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону «Про акціонерні товариства» оплата акцій здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором – майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів), іншим майном.

висновки З ТЕМИ:

У лекції розглянуть питання заснування і припинення підприємницьких товариств, особливості їх правового статусу, правовий режим їх майна; регулювання зазначених корпоративних відносин нормами Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інших нормативно-правових актів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, *студенти магістратури повинні навчитися:*

аналізувати питання, що стосуються заснування і припинення підприємницьких товариств, особливостей їх правового статусу, правового режиму їх майна;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

2. Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. Назвіть ознаки підприємницького товариства як юридичної особи.
2. Для яких господарських товариств установчим документом є статут?
3. Яким установчим документом оформлюється створення повного і командитного товариств?
4. Назвіть етапи створення акціонерного товариства?
5. В якому порядку здійснюється державна реєстрація підприємницьких товариств?
6. Назвіть форми реорганізації підприємницьких товариств.
7. Які документи складаються при ліквідації підприємницького товариства?
8. Назвіть ознаки акціонерного товариства (АТ).
9. Які є види АТ?
10. З'ясуйте поняття та ознаки товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ).
11. Які питання віднесено до компетенції загальних зборів ТОВ?
12. В чому полягає особливість правового статусу товариства з додатковою відповідальністю (ТОВ)?
13. В яких випадках учасник ТОВ може бути виключений з його складу?
14. З'ясуйте поняття та ознаки повного товариства (ПТ).
15. Як здійснюється ведення справ ПТ?
16. В чому полягають особливості правового статусу командитного товариства (КТ)?
17. Назвіть ознаки виробничого кооперативу?
18. Які майнові права мають члени кооперативу?
19. Які обов'язки породжує членство в кооперативі?
20. З'ясуйте поняття і структуру корпоративної власності.
21. Хто вважається суб'єктами права корпоративної власності?
22. Які функції виконує статутний капітал господарського товариства?
23. Яке призначення має складений капітал у повних і командитних товариствах?
24. Як співвідносяться поняття «право на акцію» і «права з акції»?
25. Назвіть джерела формування майна підприємницьких товариств.

[1] Цивільне право України: Підручник у 2 – кн. / Під ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – Кн. 1. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 114.

[2] Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 08.06.2000 г. N 2-211/1708. // Бухгалтерская газета. – 2001. – 04. – № 13

[3] Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Гаєцька-Колотило Ярина Зіновіївна. – К., 2003. – С.75.

- Попередньо переглянути
 - [Редагувати](#)
 - [Звіти](#)
 - [Оцінювання есе](#)
-

Поточна оцінка відображається лише для студента. Увійдіть як студент, щоб перевірити поточний результат.

Лекція до теми 2 Підприємницькі товариства як форма реалізації корпоративних відносин

Тема № 2: ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

(2 години)

План лекції:

1. Заснування та припинення підприємницьких товариств, їх реєстрація та перереєстрація.....19
2. Особливості правового статусу окремих видів корпорацій.....23
3. Правовий режим майна підприємницьких товариств.....26

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

Нормативно-правові акти

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Про інститути спільного інвестування. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nn>
8. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
9. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

10. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України 17.06.1997 р. №469/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.
11. Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб підприємців. Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31 – 32. – Ст. 263.
13. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 51. – Ст. 192.
14. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Верховна Рада України; Закон від 14.05.1992 № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 31, ст.440.
15. Про захист економічної конкуренції: Верховна Рада України; Закон від 11.01.2001 № 2210-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 12, ст.64.
16. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затверджена постановою Національного банку України від 12 листопада 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – №51. – Ст. 2707.
17. Регламент Ради (ЄС) №1435/2003 від 22 липня 2003 року про статут Європейського кооперативного товариства (ЄКТ) // Офіційний вісник Європейського Союзу L 207 від 18.8.2003.
18. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
19. Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» від 19.12.2006 № 1591 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 лютого 2007 р. за № 97/13364) // ssmsc.gov.ua.
 1. Борисова В. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних отношений // Альманах цивілістики. - Київ, 2008. - Випуск 1.(ВАН Правова єдність).
 2. Васильєва В. А. Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток / Крупчан О. Д. - Івано-Франківськ, 2004. - 428 с.
 3. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення / Вінник О.М. - К.: Атіка, 2003. - 352 с.
 4. Вінник О. М. Теоретичні аспекта правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня докт. юрид. наук.: спец. 12.00.04 / О. М. Вінник. - К., 2004. - 32 с.
 5. Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: Навч. посіб. / за ред. проф. В. С. Щербини. – К.: Атіка, 2000.
 6. Воловик О. Загальнокорпоративні інтереси: зміст та ризик забезпечення у корпоративних відносинах / О. Воловик // Право України. — 2004. — № 4.
 7. Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Гаєцька-Колотило Ярина Зіновіївна. – К., 2003.
 8. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / [Луць В.В., Васильєва В.А., Кобецька Н.Р., Калаур

- І.Р., Кашина О.В., Саракун І.Б.]; за заг. ред. В. В. Луця — Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. — 320 с.
9. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины / Кибенко Е.Р. – Х.: Эспада, 2001. – 288 с.
 10. Козлова Н. В. Гражданско-правовой статус органов юридического лица // Хозяйство и право. – 2004. – № 8.
 11. Кочергина Е.А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства: Монография. – Харьков: «Основа», 2005.
 12. Корпоративне управління: монографія /І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. - Х.: Право, 2007. - 500 с.
 13. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис.... канд. юрид. наук.: 12.00.03 / С. С. Кравченко. — К., 2007. - 18 с.
 14. Кравчук В.М.Корпоративне право. Аналіз законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2005р.
 15. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. — К: Істина, 2005. - 720 с.
 16. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах: монографія. - Львів: Край, 2009. - 464 с.
 17. Красько И. Некоторые проблемы теории юридических лиц и их прикладное значение (классификация, корпоративные права, ответственность участников) // Предпринимательство, хозяйство и право. -1998.- № 10. - С.3-5.
 18. Крупка Ю. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про господарські товариства». – К.: Юрінком Інтер, 2008.
 19. Кузнєцова Н. С. Підприємницькі товариства // Українське право. – 1998. – № 1.
 20. Кучеренко І. М. Організаційно – правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, НАН України, 2004.
 21. Луць В. В. Акціонерне право: навчальний посібник / Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С.; за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. — К.: Концерн «Видавничий Дім» «Ін Юре», 2004. - 256 с.
 22. Мавлыханова Р. В. Виробничі кооперативи як суб'єкти цивільного права. – Автореф. дис...канд. юридичних наук. – Харків: 2005.
 23. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Під заг. ред. В.К. Мамутова. – К: Юрінком Інтер, 2004.
 24. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. – 2-е вид, перероб. і доп. / За ред. О.В.Дзери (кер.авт.кол.), Н.С.Кузнєцової, В.В.Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т.1.
 25. Платонова Н. О правовом положении предпринимательской корпорации в США // Хозяйство и право. – 1997. – № 2.
 26. Практика розгляду судами корпоративних спорів. Узагальнення Верховного Суду України (підготовлено суддею ВСУ О. І. Потильчак та

- начальником управління вивчення та узагальнення судової практики ВСУ І. В. Бейцун) // Режим доступу: www.scoartgov.ua/clients/vs.nsf.
27. Саниахметова Н.О. Підприємницьке право : Навч. посібник. – К.: А.С.К., 2001.
 28. Саниахметова Н.А. Учредительный договор //Бизнес. – 1995. – № 10. – С.13.
 29. Саракун І. Б. Впровадження Закону України «Про акціонерні товариства: проблеми «перехідного періоду» // Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Методология частного права: современное состояние и перспективы развития» (22 - 23 травня, м. Київ - 2009 р.)
 30. Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні товариства: корпоративні правовідносини. / Спасибо-Фатеева І. В. —Х.: 1998.
 31. Спасибо-Фатеева І., Кібенко О., Борисова В. Корпоративне управління / Спасибо- Фатеева І. - Х.: Право, 2007. - 500 с.
 32. Теньков С. Коментар судової практики вирішення корпоративних конфліктів / Бюлетень законодавства і судової практики-К.: Юрінком Інтер, 2005,-№ 12.
 33. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні акти // Проблеми законності. – 2005. – № 74. – С. 153–159.
 34. Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин / В. С. Щербина // Українське комерційне право. — 2006. — № 7.
 35. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
 36. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
 37. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): монографія. / Яроцький В. Л. — Харків: Право, 2006. — 544 с.
 38. **Мета лекції:**

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про особливості заснування і припинення підприємницьких товариств, особливості їх правового статусу, правовий режим їх майна.

Вступ

Заснування і припинення підприємницьких товариств, особливості їх правового статусу, правовий режим їх майна регулюються нормами Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його

банкрутом» та інших нормативно-правових актів, які регулюють корпоративні відносини.

1. Заснування та припинення підприємницьких товариств, їх реєстрація та перереєстрація

Поняття та ознаки підприємницьких товариств як юридичних осіб.

Чинним цивільним і господарським законодавством України (ЦК, ГК, закони «Про господарські товариства», «Про кооперацію» тощо) передбачено шість *основних базових організаційно-правових форм підприємницьких товариств*:

- а) повне товариство (ПТ);
- б) командитне товариство (КТ);
- в) товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ);
- г) товариство з додатковою відповідальністю (ТДВ);
- д) акціонерне товариство (АТ);
- є) виробничий кооператив (ВК).

Товариством є організація, утворена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві (ч. 2 ст. 83 ЦК). Відповідно до ч. 1 ст. 163 ЦК, ч. 1 ст. 95 ГК **виробничим кооперативом** є добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути передбачено участь у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб. Підприємницькі товариства здійснюють підприємницьку діяльність з *метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками* (ст. 84 ЦК).

Підприємницькі товариства як учасники корпоративних правовідносин наділяються правами *юридичних осіб*. Відповідно до ст. 80 ЦК **юридичною особою** є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Важливою ознакою підприємницького товариства як юридичної особи є насамперед його *організаційна єдність*. Юридична особа – це, як правило, колективне утворення, певним чином організований колектив людей – організація, яка може мати внутрішню структуру, тобто складатися з окремих структурних підрозділів (відділів, філій тощо

Організаційна єдність товариства як юридичної особи обумовлює можливість *виступу його в цивільному обороті від свого імені*. Кожна юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму. Юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування (ч. ч. 1 і 2 ст. 90 ЦК).

Від свого імені товариство набуває майнових прав і несе обов'язки, вступаючи в різноманітні цивільно-правові та інші відносини з іншими організаціями, установами та громадянами. Відповідно до ч.1 ст. 92 ЦК юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Наявність відокремленого майна є істотною ознакою підприємницького товариства як юридичної особи. Кожна юридична особа повинна мати своє майно, відокремлене, по-перше, від майна своїх засновників та учасників; по-друге, від майна держави чи автономного утворення; територіальної громади; по-третє, від майна інших товариств та організацій.

Майно господарських товариств створюється за рахунок різних джерел:

- а) майна, переданого йому учасником товариства як вклад до статутного (складеного) капіталу;
- б) продукції, виробленої товариством у результаті господарської діяльності;
- в) одержаних доходів;
- г) іншого майна, набутого на підставах, що не заборонені законом (ч. 1 ст. 115 ЦК).

Наявність відокремленого майна товариства є основою його майнової самостійності як учасника майнових та особистих немайнових відносин.

Відчужуючи майно (вклад) у власність товариства, засновники (учасники) одержують певні майнові корпоративні права (брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди), здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом, тощо). Але, учасники не мають права власності чи спільної власності на частки у статутному (складеному) капіталі товариства.

Здатність підприємницького товариства нести самостійну майнову відповідальність теж характеризує його як юридичну особу. Здатність юридичної особи від свого імені брати участь у цивільних правовідносинах, самостійно набувати майнових та особистих немайнових прав і нести обов'язки зумовлюють і самостійну відповідальність юридичної особи за своїми зобов'язаннями.

Відповідно до ст. 96 ЦК юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за

зобов'язаннями її учасника (засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Формами цивільно-правової відповідальності юридичної особи за порушення прийнятих нею зобов'язань є відшкодування збитків, сплата неустойки (штрафу чи пені), втрата завдатку чи повернення його у подвійному розмірі або позбавлення суб'єктивного цивільного права. За порушення господарських зобов'язань до підприємницьких товариств, як і до інших учасників господарських відносин, можуть застосовуватись оперативно-господарські та адміністративно-господарські санкції (статті 235 – 237, 238 – 239 ГК).

Наявність у підприємницького товариства відзначених ознак юридичної особи обумовлює *наділення його цивільною правоздатністю та дієздатністю*. Відповідно до ст. 91 ЦК юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії).

Цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації (ч. 4 ст. 87, ч. 4 ст. 91 ЦК). Державна реєстрація підприємницьких товариств здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р.

Залежно від порядку створення юридичні особи поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Підприємницькі товариства є юридичними особами приватного права.

Установчі документи та порядок заснування товариства.

Законодавством передбачається декілька способів виникнення юридичних осіб. Прийнято виділяти такі **основні способи утворення юридичної особи**: *розпорядчий, нормативно-явочний, дозвільний і договірний* ^[1].

Підприємницькі товариства як суб'єкти корпоративних відносин і як юридичні особи приватного права створюються в порядку, визначеному законом. Цей порядок встановлений, зокрема, у статтях 87 – 89 ЦК, статтях 56 – 58 ГК, Законі України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», інших нормативно-правових актах.

Загальні засади створення юридичних осіб закріплені у статті 87 ЦК. Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово та підписуються всіма учасниками, якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою.

Порядок утворення юридичних осіб – суб'єктів господарювання передбачений у ст. 56 ГК: суб'єкт господарювання може бути утворений за рішенням власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян шляхом заснування нового, реорганізації (злиття, приєднання, виділення, поділу, перетворення) діючого суб'єкта господарювання з додержанням вимог законодавства. Суб'єкти господарювання можуть утворюватися шляхом примусового поділу (виділення) діючого суб'єкта господарювання за розпорядженням антимонопольних органів відповідно до антимонопольно-конкурентного законодавства України. Установчими документами суб'єкта господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених законом, – статут (положення) суб'єкта господарювання (ч.1 ст. 57 ГК).

Цивільний кодекс (ч. 1 ст. 143, ч. 4 ст. 151, ч. 1 ст. 154, ч. 1 ст.120, ч. 1 ст. 134), і Господарський кодекс (ч. 1 ст. 82) визнали, що установчими документами акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю і товариства з додатковою відповідальністю є їхні статuti, а установчими документами повного товариства та командитного товариства - засновницькі договори.

Реорганізація та ліквідація підприємницьких товариств.

Підприємницькі товариства можуть створюватись не лише при заснуванні нового товариства, але й при реорганізації діючого (діючих) товариств та інших юридичних осіб. При цьому деякі з цих суб'єктів корпоративних відносин можуть одночасно припиняти свою діяльність.

Хоч новий ЦК відмовився від терміну «реорганізація» юридичних осіб, проте ним оперує ГК (статті 56, 59), Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (ст. 33), Закон України «Про кооперацію» (ст. 28) та деякі інші нормативно-правові акти.

Реорганізація підприємницьких товариств пов'язана з правонаступництвом в їх правах та обов'язках, тобто з переданням всього майна, прав та обов'язків однією юридичною особою, яка припиняється, іншим юридичним особам- правонаступникам (ч. 1 ст. 104 ЦК).

Розрізняють п'ять форм реорганізації юридичних осіб: злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення.

Злиття має місце тоді, коли дві або декілька юридичних осіб припиняють свою діяльність і передають майно, права та обов'язки нововиниклій юридичній особі. **Приєднання** – це така форма реорганізації, при якій до однієї юридичної особи приєднуються зі своїм майном у широкому значенні одна чи декілька інших осіб, які з моменту приєднання вважаються такими, що припинили свою діяльність. Організація, до якої приєдналися інші організації, зберігає свою назву і правовий статус. Отже, при приєднанні не відбувається створення нового суб'єкта цивільного права, як це має місце при злитті.

Поділом вважається таке припинення юридичної особи, при якому її майно, права та обов'язки розподіляються між двома або більше новоствореними юридичними особами. Законом передбачена можливість і примусового поділу юридичної особи - суб'єкта господарювання в разі порушення ним антимонопольного законодавства. Так, згідно зі ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи Антимонопольного комітету України мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище.

Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб (ч. 1 ст. 109 ЦК). При виділі юридична особа, з якої виділяються нові суб'єкти цивільного права, не припиняє своєї діяльності, тому виділ вважається окремою формою реорганізації, при якій теж має місце правонаступництво. До виділу за аналогією застосовуються загальні та спеціальні правила щодо порядку припинення юридичної особи шляхом правонаступництва (ч.ч. 1, 2, 4 ст. 105, ст. 106, ст. 107, ч. 2 ст. 109 ЦК).

Перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми, наприклад, при перетворенні товариства з обмеженою відповідальністю у приватне АТ. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи (ст. 108 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 59 ГК, ст. 106 ЦК та ч. 2 ст. 109 ЦК злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення юридичної особи здійснюється за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів державної влади.

Підприємницьке товариство як юридична особа припиняється і в результаті її **ліквідації**, тобто *при відсутності правонаступництва в її правах та обов'язках*. Відповідно до ч. 1 ст. 110 ЦК юридична особа ліквідується : 1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) за рішенням суду про визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом. У випадках, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК, йдеться про *добровільне припинення (ліквідацію)* юридичної особи, а в п. 2 ч. 1 цієї статті – про *примусову ліквідацію* юридичної особи. З вимогою про примусову ліквідацію юридичної особи до суду може звернутись як її учасник, так і орган, що здійснює державну реєстрацію. За ст. 19 Закону України «Про господарські товариства» товариство може бути також ліквідоване на підставі рішення суду за поданням органів, що контролюють діяльність товариства, у разі систематичного або грубого порушення ним законодавства.

Ліквідація товариства проводиться призначеною ним ліквідаційною комісією, а у разі припинення діяльності товариства за рішенням суду - ліквідаційною комісією, що призначається цим органом. Рішенням суду про ліквідацію юридичної особи обов'язки щодо проведення ліквідації юридичної особи можуть бути покладені на його учасників

або орган, уповноважений установчими документами приймати рішення про ліквідацію юридичної особи (абз. 2 ч. 2 ст. 110 ЦК).

Якщо вартість майна юридичної особи є недостатньою для задоволення вимог усіх кредиторів, юридична особа ліквідується в порядку, встановленому Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р.

Порядок ліквідації юридичної особи та задоволення вимог кредиторів передбачені у статтях 111 і 112 ЦК.

Юридична особа вважається ліквідованою з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення (ч. 5 ст. 111 ЦК).

Висновок з першого питання лекції:

З огляду на зазначене, слід казати, що заснування і припинення підприємницьких товариств відбувається відповідно до вимог Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інших нормативно-правових актів, які регулюють корпоративні відносини.

2. Особливості правового статусу окремих видів корпорацій

Акціонерні товариства.

Згідно з ЦК та Законом «Про господарські товариства» АТ є одним із видів господарських товариств. Саме таку назву отримало товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями (ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Будучи корпорацією, АТ являє собою насамперед «об'єднання капіталів», яке покликане працювати на осіб, які його формують. Тому не можна абсолютно виключати в ньому й «об'єднання осіб», проявом якої є належна організованість АТ з визначенням його волі груповими інтересами індивідів, які входять до його складу – акціонерів.

Розглянуте вище дозволяють виокремити наступні властивості АТ як юридичної особи:

а) АТ є підприємницьким товариством (часто його відносять до комерційних організацій, хоча ЦК України не поділяє юридичні особи на комерційні та некомерційні), тобто таким, основною метою діяльності якої є отримання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (ч. 1 ст. 84 ЦК);

б) головною особливістю АТ є поділ його статутного капіталу на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості (ч. 1 ст. 152 ЦК, ч. 1 ст. 3 Закону «Про акціонерні товариства»);

в) акції є цінними паперами, кожен з яких надає її власнику (акціонеру) рівний **обсяг** прав (корпоративних), але від кількості акцій (пакету акцій), що належать акціонеру, залежить і **обсяг** його прав.

Будучи юридичною особою, АТ має всі відомі ознаки юридичних осіб: організаційну єдність, майнову відокремленість, самостійну майнову відповідальність та участь у цивільному обороті від власного імені.

АТ, як будь-яка юридична особа, має печатку, може мати штамп та бланки зі своїм найменуванням, емблему, торговельну марку та інші засоби ідентифікації.

До наведеної характеристики АТ слід додати те, що воно має цивільні права та обов'язки для здійснення своєї *правоздатності*, яка за ст. 91 ЦК є загальною. Це надало можливості АТ, як і іншим юридичним особам, не вказувати у своєму статуті ті чи інші види діяльності, які воно здійснює чи має намір здійснювати. Однак, згідно із законодавством про фінансові установи, банки та кредитні організації, страхові компанії тощо вказані організації, створені в формі АТ, мають спеціальну правоздатність, тобто мають право здійснювати лише ту діяльність, які визначена для них законом та статутом, а в певних випадках – і ліцензією. Хоча в ЦК і Законі «Про акціонерні товариства» на це не вказується, але немає перешкод у статуті встановити види діяльності, якими займається АТ.

АТ вважається створеним з моменту його державної реєстрації в порядку, встановленому Законом «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

Строк, на який створюється АТ, не обмежується, за виключенням прямої вказівки на це в його статуті (ч.3 ст.3 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Типи АТ. Згідно зі ст. 5 Закону «Про акціонерні товариства» в Україні існують два типи АТ: **публічні та приватні**. Відмінності між цими типами АТ стосуються: (1) кількісного складу акціонерів; (2) розміщення акцій; (3) порядку їх обороту.

1). Кількісний склад акціонерів приватного АТ не може перевищувати 100 акціонерів. Кількісний склад публічного АТ не обмежується. Як приватне, так і публічне АТ може створюватися однією особою (або складатися з однієї особи).

2). Публічне АТ може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Приватне АТ може здійснювати тільки приватне розміщення акцій. У разі прийняття загальними

зборами приватного АТ рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства – з приватного на публічне.

3). Оборот акцій публічного АТ здійснюється без всяких обмежень. Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства» акціонери публічного АТ можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. Згідно зі ст. 24 Закону «Про акціонерні товариства» акції перебувають в біржовому обороті, тобто правочини з ними укладаються на біржі. Публічне АТ зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі. Укладання договорів купівлі-продажу акцій публічного АТ, яке пройшло процедуру лістингу на фондовій біржі, здійснюється лише на цій фондовій біржі.

Навпаки, акції приватного АТ не можуть купуватися та/або продаватися на фондовій біржі, за винятком продажу шляхом проведення на біржі аукціону.

Існує ще одна особливість обороту акцій приватного АТ – з врахуванням переважного права акціонерів цього АТ на придбання відчужуваних акцій, якщо це передбачено його статутом (ч. 2 ст. 7 Закону «Про акціонерні товариства»).

4). На приватне АТ, на відміну від публічного, не покладається обов'язок по опублікуванню його фінансової інформації та інформації про афілійованих осіб. Навпаки, публічне АТ мусить щорічно публікувати в засобах масової інформації річний звіт, бухгалтерський баланс, рахунок прибутків та збитків тощо. Згідно з ч. 3 ст. 78 Закону «Про акціонерні товариства» публічне АТ не тільки має надавати таку інформацію акціонерам, Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, оприлюднювати її, а й зобов'язане мати власну веб-сторінку в мережі Інтернет, на якій розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, а також інформація, визначена пунктами 1-3, 5, 6, 10, 11, 13-16 ч.1 ст. 77 цього Закону.

5). Річна звітність лише публічного АТ підлягає обов'язковій аудиторській перевірці (ч. 1 ст. 75 Закону «Про акціонерні товариства»).

6). Існують і деякі особливості корпоративного управління в приватному АТ. Так, згідно з ч. 5 ст. 42 Закону «Про акціонерні товариства» статутом такого АТ можуть бути передбачені інші питання, ніж зазначені в цій статті, рішення щодо яких приймаються трьома чвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості,

Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Одним із видів господарських товариств, які наділяються статусом юридичної особи приватного права, є товариства з обмеженою (ТОВ) або додатковою (ТДВ) відповідальністю. Поширеність у господарській практиці товариств з обмеженою відповідальністю обумовлено зокрема тим, що вони є найбільш доцільною і зручною правовою формою ведення малого або середнього бізнесу одним або невеликою групою підприємців.

Поняття **товариства з обмеженою відповідальністю** визначене у ч. 1 ст. 140 ЦК і ч. 1 ст. 50 Закону України «Про господарські товариства». Товариством з обмеженою відповідальністю є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлений статутом.

Особливості правового статусу товариства з обмеженою відповідальністю полягає в тому, що за рахунок статутного капіталу та іншого майна ТОВ відповідає за своїми зобов'язаннями самостійно як юридична особа. Ця відповідальність є, за загальним правилом, повною (зокрема, у формі відшкодування контрагентам заподіяних збитків), якщо тільки за даним видом зобов'язань не передбачено обмеженої відповідальності товариства. Як зазначено у ч. 2 ст. 140 ЦК, учасники ТОВ не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів.

В абз. 2 ч. 2 ст. 140 ЦК та ч. 2 ст. 50 Закону «Про господарські товариства» зазначено, що учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

Учасниками ТОВ можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Максимальна кількість учасників такого товариства встановлюється законом. Відповідно до абз. 2 ст. 50 Закону «Про господарські товариства» максимальна кількість учасників ТОВ може досягти 10 осіб. Після перевищення цієї кількості ТОВ підлягає перетворенню на акціонерне товариство протягом одного року, а зі спливом цього строку – ліквідації у судовому порядку, якщо кількість його учасників не зменшиться до встановленої межі (ч. 1 ст. 141 ЦК). Вимога про ліквідацію ТОВ у зв'язку з перевищенням кількісного складу учасників може бути пред'явлена до суду органом, що здійснює державну реєстрацію, або за поданням інших органів, які контролюють діяльність товариства (п. «в» ч. 4 ст. 19 Закону «Про господарські товариства»).

Щодо ТОВ, створеного однією особою, законом (ч. 2 ст. 141 ЦК) передбачено, що товариство з обмеженою відповідальністю не може мати єдиним учасником інше господарське товариство, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником лише одного ТОВ, яке має одного учасника.

Якщо товариство з обмеженою відповідальністю засновується кількома особами, ці особи в разі необхідності визначення взаємовідносин між собою щодо створення товариства укладають *засновницький договір* у письмовій формі, в якому встановлюється порядок заснування товариства; умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства; розмір статутного капіталу, який повинен становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення товариства; частки у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови. Договір про заснування ТОВ не є установчим документом, тому подання цього договору при державній реєстрації товариства не є обов'язковим (ст. 142 ЦК).

Установчим документами при створенні ТОВ є його *статут*, який зі всіма наступними змінами зберігається в органі, що здійснив державну реєстрацію товариства і є відкритим для ознайомлення.

Учасники ТОВ беруть участь в управлінні справами товариства та вирішенні найважливіших питань його діяльності через *загальні збори*, які є вищим органом управління товариством. Загальні збори складаються з учасників товариства або призначених ними представників, які можуть бути постійними або призначеними на певний строк. Учасник має право у будь-який час замінити свого представника у загальних зборах або передати свої повноваження на зборах іншому учаснику або його представникові.

Відповідно до ч. 4 ст. 145 ЦК до виключної компетенції загальних зборів учасників ТОВ належать:

- 1) визначення основних напрямів діяльності товариства, затвердження його планів та звітів про їх виконання;
- 2) внесення змін до статуту товариства, зміна розміру його статутного капіталу;
- 3) створення та відкликання виконавчого органу товариства;
- 4) визначення форми контролю за діяльністю виконавчого органу, створення і визначення повноважень відповідних контрольних органів;
- 5) затвердження річних звітів та бухгалтерських балансів, розподіл прибутків та збитків товариства;
- 6) вирішення питання про придбання товариством частки учасника;
- 7) виключення учасника із товариства;
- 8) прийняття рішення про ліквідацію товариства, призначення ліквідаційної комісії, затвердження ліквідаційного балансу.

Статутом товариства і законом до виключної компетенції загальних зборів може бути також віднесене вирішення й інших питань. Питання, віднесені до виключної компетенції загальних зборів учасників, не можуть бути передані ними до вирішення виконавчого органу товариства.

Черговість та порядок скликання загальних зборів встановлюються статутом товариства і законом.

У товаристві з обмеженою відповідальністю створюється *виконавчий орган* (колегіальний або одноособовий), який здійснює поточне керівництво його діяльністю і є підзвітним загальним зборам його учасників. Виконавчий орган може бути обраний також і не зі складу учасників товариства. Компетенція виконавчого

органу ТОВ, порядок ухвалення ними рішень і порядок вчинення дій від імені товариства встановлюються ЦК, іншим законом і статутом товариства.

Відповідно до ст. 62 Закону «Про господарські товариства» дирекція (директор) вирішує усі питання діяльності товариства, за винятком тих, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників. Дирекція (директор) підзвітна загальним зборам і організує виконання їх рішень. Дирекція або директор не мають права приймати рішення, обов'язкові для учасників товариства. Директор не може бути одночасно головою загальних зборів учасників товариства.

Контроль за діяльністю виконавчого органу ТОВ здійснюється у порядку, встановленому статутом та законом. Загальні збори товариства можуть формувати органи, що здійснюють постійний контроль за фінансово-господарською діяльністю виконавчого органу. Порядок створення та повноваження контрольного органу встановлюються загальними зборами учасників товариства (частини 1 і 2 ст. 146 ЦК).

Законом «Про господарські товариства» (ст. 63) передбачено, що контроль за діяльністю дирекції (директора) товариства з обмеженою відповідальністю здійснюється *ревізійною комісією*, що утворюється загальними зборами учасників товариства з їх числа, в кількості, передбаченій установчими документами, але не менше 3 осіб. Члени дирекції (директор) не можуть бути членами ревізійної комісії.

Для здійснення контролю за діяльністю ТОВ згідно з рішенням його загальних зборів, а також в інших випадках, встановлених статутом та законом, може призначатися аудиторська перевірка. Порядок проведення аудиторських перевірок діяльності та звітності товариства встановлюється статутом товариства, законом, а також умовами договору на проведення аудиту, укладеного товариством з незалежним аудитором чи аудиторською фірмою.

До корпоративних майнових прав учасника ТОВ відноситься зокрема право розпорядитися своєю часткою у статутному капіталі товариства. Відповідно до ст. 147 ЦК і ст. 53 Закону «Про господарські товариства» учасник ТОВ має право передати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному чи кільком учасникам цього товариства. Відчуження учасником такого товариства частки або її частини третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства.

Учасники товариства користуються *переважним правом купівлі частки* учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка пропонувалася для продажу третім особам..

Право на викуп частки або її частини, що продається учасником товариства, мають не лише інші учасники, але й саме товариство з обмеженою відповідальністю як юридична особа. Як зазначено у ч.4 ст. 147 ЦК та абз. 5 ст. 53 Закону «Про господарські товариства», у разі придбання частки учасника самим товариством, воно зобов'язується реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку, що

не перевищує одного року, або зменшити статутний капітал відповідно до ст. 144 Закону «Про господарські товариства». Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без врахування частки, придбаної товариством.

Близьким за своїм правовим статусом до товариства з обмеженою відповідальністю є **господарське товариство з додатковою відповідальністю**. Поняття та ознаки ТОВ даються у частинах 1 і 2 ст. 151 ЦК і ч. 1 ст. 65 Закону «Про господарські товариства». *Товариством з додатковою відповідальністю* є товариство, засноване однією чи кількома особами, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких визначений статутом. Учасники ТДВ солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. У разі визнання банкрутом одного з учасників його відповідальність за зобов'язаннями товариства розподіляється між іншими учасниками пропорційно їх часткам у статутному капіталі товариства.

Як і в ТОВ, *засновники (учасники) ТДВ* вносять свої вклади (майно) у статутний капітал, який поділяється на частки, визначені статутом. За своїми зобов'язаннями ТДВ як юридична особа відповідає передусім своїм майном. Учасники такого товариства теж несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів, тобто в разі пред'явлення кредитором вимог до товариства вони можуть втратити свої вклади. Однак, при недостатності майна у ТДВ його учасники можуть притягатись до додаткової (субсидіарної) відповідальності за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу. Отже, учасники ТДВ несуть підвищену майнову відповідальність за борги товариства. У формі ТДВ можуть створюватись довірчі товариства або страхові компанії.

Найменування ТДВ має містити вказівку на його організаційно-правову форму, а саме слова «товариство з додатковою відповідальністю».

Оскільки ТДВ за своїм правовим режимом, порядком створення та діяльності близьке до ТОВ, закон (ч. 4 ст. 151 ЦК, ч. 3 ст. 65 Закону «Про господарські товариства») поширює на товариства з обмеженою відповідальністю, положення про товариство з обмеженою відповідальністю якщо інше не встановлено статутом товариства і законом. Отже, на ТДВ поширюється положення про ТОВ щодо установчих документів, статутного капіталу товариства, управління цим товариством, переходу частки учасника у статутному капіталі до іншої особи, виходу чи виключення учасника з товариства, порядку і підстав його ліквідації тощо.

Повні і командитні товариства.

Повне товариство. Повне товариство визначається Цивільним кодексом України як товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Повне товариство поряд з командитним відноситься до товариств – об'єднань осіб.

Крім ЦК (статті 119 – 132), статус повних товариств (далі – ПТ) регулюється п.п. 5, 7 ст 80 ГК та статтями 66 – 73 Закону «Про господарські товариства».

Установчим документом ПТ є засновницький договір.

Якщо хоча б одним з учасників ПТ є фізична особа, такий договір підлягає нотаріальному посвідченню.

Виходячи з того, що учасники ПТ «займаються спільною підприємницькою діяльністю» (ст. 66 Закону «Про господарські товариства»), вони «відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства» (ст. 119 ЦК), ГК вводить правило, відповідно до якого учасниками ПТ можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Тому при нотаріальному посвідченні засновницького договору ПТ його учасники – фізичні особи мають надати свідоцтво про їх державну реєстрацію як суб'єктів підприємницької діяльності.

Кількість учасників ПТ законодавством не обмежується. Однак характер відносин, що складаються в ПТ, і, зокрема, відповідальність учасників всім своїм особистим майном за зобов'язаннями товариства, детермінує невелику їх кількість. Закон не визнає ПТ корпорацією однієї особи, бо забороняє створення ПТ одним учасником (ч. 2 ст. 114 ЦК). Відповідальністю учасника своїм майном за зобов'язаннями ПТ пояснюється й інша норма – одна особа може бути учасником тільки одного повного товариства (ч. 2 ст. 119). Учаснику забороняється без згоди інших учасників від свого імені вчиняти угоди, що є однорідними з тими, які складають предмет діяльності товариства, тобто передбачені в засновницькому договорі ПТ. Однак, таке обмеження не поширюється на угоди, що укладаються для власних потреб, бо в цьому випадку учасник не конкурує з ПТ.

Відповідно до вимог ч. 4 ст. 119 ЦК, ст. 66 Закону «Про господарські товариства» найменування ПТ повинно містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слів «повне товариство». Відсутність такої інформації відповідно до статті 8, 27 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців» є підставою для відмови у проведенні державної реєстрації ПТ.

Командитне товариство. Командитне товариство ЦК визначає як товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства. Командитне товариство поряд з повним відноситься до товариств – об'єднань осіб.

Крім Цивільного Кодексу (статті 133 – 139) правовий статус командитних товариств регулюється частинами 6, 7 ст. 80 ГК та статтями 75 – 83 Закону «Про господарські товариства».

Командитне товариство об'єднує риси товариства з обмеженою відповідальністю та повного товариства. Як і в повному товаристві, у КТ повні учасники – один або декілька, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення, а як і в ТОВ – вкладники, тобто один чи кілька учасників, несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства.

Оскільки КТ має багато спільних рис з ПТ, то на КТ поширюються норми ЦКУ, що регулюють діяльність ПТ (статті 119 – 132). Специфікою КТ є взаємовідносини між повними учасниками та вкладниками, права і обов'язки вкладників, відповідальність вкладників, особливості засновницького договору (статті 134 – 139 ЦК).

Відповідно до ч. 7 ст. 80 ГК повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва. Ця норма витікає зі ст. 167 ГК, відповідно до якої володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом, однак законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення. Таке роз'яснення дано Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва ^[2]. Тому при нотаріальному посвідченні засновницького договору КТ повні учасники – фізичні особи мають надати свідоцтво про їх державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності.

Установчим документом КТ є засновницький договір, що підписується тільки повними учасниками і вважається укладеним, якщо ними у належній формі досягнуто згоди з усіх істотних умов, необхідних для його виконання (статті 88, 134 ЦК, статті 4, 76 Закону «Про господарські товариства»). Судова практика виходить з того, що відсутність цієї інформації є підставою для визнання договору недійсним.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 133 ЦК, ст. 75 Закону «Про господарські товариства» найменування КТ має містити імена (найменування) всіх повних учасників, слова «командитне товариство» або містити ім'я (найменування) хоча б одного повного учасника з доданням слів «і компанія», а також слова «командитне товариство». Відсутність такої інформації відповідно до статті 8, 27 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» є підставою для відмови у проведенні державної реєстрації ПТ.

Кількість повних учасників законом не регулюється, проте зі змісту ч. 3 ст. 134 ЦК витікає, що КТ може бути створено одним повним учасником – в цьому випадку установчим документом є одноособова заява (меморандум), яка містить усі відомості, встановлені ЦК для КТ. Виходячи зі змісту ст. 139 ЦК, КТ може існувати, якщо в ньому залишаються хоча б один повний учасник і один вкладник.

Відповідальність повних учасників КТ всім своїм особистим майном за зобов'язаннями КТ забезпечується, зокрема, вимогами закону (ст. 135 ЦК), проте, що особа може бути повним учасником тільки в одному командитному товаристві; повний учасник

командитного товариства не може бути учасником повного товариства, а повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього самого товариства.

Щодо кількості вкладників, то з визначення КТ (ст. 133ЦК) слід зробити висновок, що у КТ може бути і один вкладник. Вкладники вступають до КТ шляхом внесення грошових або матеріальних вкладів (ст. 78 Закону «Про господарські товариства»), що посвідчується свідоцтвом про участь у КТ (ст. 137 ЦК). Закон не регулює облік вкладників КТ, порядок внесення ними вкладів і додаткових внесків, притягнення їх до відповідальності за невнесення ними їх вкладу (ст. 138 ЦК). Тому процедура вступу та виходу з КТ, зокрема, у разі смерті вкладника або оголошення його померлим, ліквідації (реорганізації) юридичної особи-вкладника КТ, порядок притягнення вкладника до відповідальності перед КТ мають бути визначені в засновницькому договорі (меморандумі).

ЦК регулює тільки сукупний розмір вкладів вкладників – він не може перевищувати п'ятдесяти відсотків складеного капіталу КТ, причому на момент державної реєстрації КТ кожний із вкладників повинен зробити вклад у розмірі, встановленому законом. Відповідно до ст. 80 Закону «Про господарські товариства» цей вклад складає не менше 25 відсотків внеску кожного вкладника.

З аналізу ст. 136 ЦК слід зробити висновок, що в організації діяльності КТ, як і в діяльності ПТ, також присутні два аспекти – управління діяльністю товариства та ведення справ. *Управління діяльністю КТ* здійснюється повними учасниками у порядку, встановленому ЦК для повного товариства, вкладники в жодному разі не можуть брати участі в управлінні діяльністю КТ або перешкоджати діям повних учасників. Якщо в КТ є тільки один повний учасник, то і управління товариством, і ведення його справ здійснюється цим учасником самостійно (ст. 81 Закону «Про господарські товариства»).

Споживчі та виробничі кооперативи.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про кооперацію» кооперативом є юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Однак вказаний Закон містить ще одне визначення кооперативу у ст. 6: це первинна ланка системи кооперації, яка створюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для спільної господарської та іншої діяльності з метою поліпшення свого економічного стану. Істотної різниці у цих дефініціях немає.

Ознаки кооперативу:

- 1) членський характер об'єднання зусиль;
- 2) відкритість членства, тобто свобода входження в кооператив, виходу з нього, при умові дотримання основних статутних вимог;

- 3) самофінансування, майнова відповідальність членів;
- 4) самодіяльність і самоуправління;
- 5) демократичний характер управління, рівність членів кооперативу (прийняття рішень за принципом: 1 член кооперативу – 1 голос), змінність і виборність керівництва;
- 6) обов'язкова трудова участь членів кооперативу або участь у його господарських операціях;
- 7) примат задоволення матеріальних та інших потреб членів кооперативу над прибутковістю (хоча остання не виключається і є засобом досягнення мети кооперативу);
- 8) розподіл чистого прибутку пропорційно господарській, зокрема трудовій, участі членів у діяльності кооперативу;
- 9) обмеження виплат відсотків на вкладений капітал тощо.^[3]

Ознаки, за якими споживчі та виробничі кооперативи відрізняються один від одного: сфера господарської діяльності; об'єднання фізичних осіб у виробничі кооперативи і об'єднання фізичних та/або юридичних осіб у споживчі кооперативи; різна мета діяльності, адже виробничі кооперативи створюються з метою одержання прибутку, а споживчі – з метою задоволення споживчих потреб їх членів. Основною відмінністю цих кооперативів є належність перших до підприємницьких товариств, а других – до непідприємницьких (ст. 86 ЦК). Непідприємницький правовий статус споживчих кооперативів повинен зумовлювати особливий порядок розподілу їх доходів; інший порядок визначення розміру пайів членів споживчого кооперативу та [обсягу](#) їх відповідальності за його зобов'язаннями. Однак норми чинного законодавства України не врегульовують діяльність споживчих кооперативів саме як непідприємницьких товариств.

На відміну від інших видів корпорацій, наприклад, господарських товариств, в яких створюється статутний фонд, для споживчих і виробничих кооперативів є характерним формування *неподільного та пайового фондів*. При цьому законодавство не передбачає мінімального розміру пайового фонду під час створення вказаних кооперативів, в той час як для більшості господарських товариств така вимога є обов'язковою (акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю).

Закон України «Про кооперацію» містить два *поняття пайового фонду*: фонд, що формується із пайових внесків членів кооперативу при створенні кооперативу (ст.2); майно кооперативу, що формується за рахунок пайів (у тому числі додаткових) членів та асоційованих членів (ст. 20). Отже, дві різні статті Закону в одному випадку визначають пайовий фонд як такий, що формується суто при створенні кооперативу, а в іншому – як майно кооперативу.

У споживчих і виробничих кооперативах формується не лише пайовий, але й неподільний фонд, який є обов'язковим фондом, що формується за рахунок вступних

внесків та відрахувань від доходу кооперативу і не підлягає розподілу між пайовиками (ст. 2 Закону України «Про кооперацію»).

Формування неподільного фонду відповідно до закону є обов'язковим. Вказане положення визначає особливість саме кооперативів. Резолюція Міжнародного Кооперативного Альянсу підкреслює необхідність утворення такого фонду як основи стабілізації діяльності кооперативу.

Згідно із ст. 15 Закону України «Про кооперацію» порядок формування неподільного фонду визначається загальними зборами кооперативу. Закон встановлює, що розпоряджатися неподільним фондом кооперативів не може, а саме: майно неподільного фонду кооперативу між членами розподілятися не може; при ліквідації кооперативу майно неподільного фонду передається іншій кооперативній організації (ст. 29).

Закон України «Про кооперацію», окрім неподільного та пайового фонду, передбачає створення в кооперативі й інших фондів, а саме: спеціального фонду, резервного фонду (ст. 20). Призначення резервного фонду полягає у забезпеченні покриття можливих втрат (збитків) товариства, призначення ж спеціального фонду чітко не визначено, вказано лише, що він використовується за рішенням органів управління кооперативу.

Споживчі і виробничі кооперативи створюються та діють *на засадах членства*. Порядок вступу до членів кооперативу врегульовується у Законі України «Про кооперацію». Ст. 10 Закону визначає, що членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, юридичні особи України та іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок та пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту і користуються правом ухвального голосу. Таким чином, Закон закріплює загальні підстави виникнення членства у кооперативі як для фізичних, так і для юридичних осіб.

Законом України «Про кооперацію» передбачається можливість асоційованого членства у кооперативі. Ст. 14 цього законодавчого акту визначає юридичних осіб як асоційованих членів кооперативу, що внесли пайовий внесок і користуються правом дорадчого голосу в кооперативі. При ліквідації кооперативу асоційований член кооперативу має переважне порівняно з членами кооперативу право на одержання паю. Асоційовані члени споживчих і виробничих кооперативів не зобов'язані брати особисту трудову чи іншу участь у господарській діяльності кооперативу.

Взамін сплачених пайових внесків члени споживчого чи виробничого кооперативу отримують *сукупність прав, як майнових так і немайнових, пов'язаних із членством у кооперативі*.

Закон «Про кооперацію» виділяє такі майнові права членів будь-яких кооперативів:

- участь в господарській діяльності кооперативу (ч. 1 ст. 12);
- користування послугами кооперативу (ч. 1 ст. 12);

- одержання кооперативних виплат та виплат на паї (ч. 1 ст. 12);
- одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом. Пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, в тому числі резервного і спеціального фондів, є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу у майні кооперативу (ч. 1 ст. 12, ст. 21);
- право на кооперативні виплати – частини доходу, що розподіляється за результатами фінансового року між членами кооперативу пропорційно їх участі в господарській діяльності кооперативу у порядку, визначеному рішенням вищого органу управління кооперативу. Загальна сума виплат на паї не може перевищувати 20 відсотків доходу, визначеного до розподілу (ст. 26);
- право на виплату на паї із доходу кооперативу. Розмір виплат на паї встановлюється рішенням загальних зборів членів кооперативу після відрахувань обов'язкових коштів на формування і поповнення його фондів. Виплати можуть здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами, а також у формі збільшення паю та в інших формах, передбачених статутом кооперативу (ст. 26);
- право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки - у натурі у разі виходу або виключення з кооперативу (ст. 21);
- на отримання майна у випадку ліквідації кооперативу в порядку, визначеному статутом, що залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків з кооперативним об'єднанням, членом якого він є (ст. 29).

Обсяг відповідальності членів кооперативу за його зобов'язаннями. Ст. 27 Закону України «Про кооперацію» встановлює відповідальність членів кооперативу за його зобов'язаннями в межах внесеного ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу чи законом. Цивільний кодекс передбачає дещо інший **обсяг** відповідальності членів виробничих кооперативів – субсидіарна відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом.

Проведений огляд дає можливість виокремити особливості правового статусу споживчих і виробничих кооперативів. По-перше, це створення в кооперативах пайового та неподільного фонду, а не статутного, як це відбувається в господарських товариствах.

По-друге, створення кооперативу не лише на основі об'єднання майнових внесків, але й на засадах членства. Відбувається сплата вступного внеску, обов'язкового пайового внеску, членських та цільових внесків, розгляд заяви про вступ до кооперативу виконавчим органом та затвердження рішення виконавчого органу загальними

зборами членів кооперативу, в той час як в господарських товариствах потенційними учасниками сплачується лише внесок до статутного (складеного) капіталу.

По-третє, членство у кооперативі зумовлює виникнення права на пай, на відміну від господарських товариств, права учасників яких виникають з акції, частки в статутному (складеному) капіталі. Враховуючи належність виробничих кооперативів до підприємницьких товариств, а споживчих – до непідприємницьких, порядок обрахунку розміру паю членів цих кооперативів повинен бути різним. Члени споживчих кооперативів, виходячи з кооперативу чи отримуючи пай під час його ліквідації, не повинні отримувати більше пайових внесків, ніж вони сплатили. Таке положення забезпечить збереження непідприємницького правового статусу споживчих кооперативів.

По-четверте, це залежність права членів кооперативів на одержання частини доходу від участі у господарській діяльності кооперативу: особистої трудової участі – для членів виробничих кооперативів; **обсягу** отриманих послуг через кооператив для задоволення споживчих потреб – для членів споживчих кооперативів. До того ж, визначення Цивільним кодексом споживчих кооперативів як непідприємницьких товариств зумовлює доцільність значного обмеження прав їх членів на одержання частини доходу кооперативу.

По-п'яте, це особливий порядок реалізації права на участь в управлінні кооперативом, зокрема, наділення його членів одним голосом на загальних зборах, що є нехарактерним для інших видів корпорацій, в яких кількість голосів залежить від кількості акцій чи розміру частки в статутному фонді.

По-шосте, члени кооперативу несуть відповідальність за його зобов'язаннями в межах сплаченого ними паю, якщо інше не передбачено статутом кооперативу чи законом. Цивільний кодекс, з огляду належності виробничих кооперативів до підприємницьких товариств, встановлює субсидіарну відповідальність їх членів за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу і законом. Члени ж споживчих кооперативів відповідають за зобов'язаннями кооперативу в межах внесеного ними пайового внеску.

Належне правове регулювання діяльності споживчих і виробничих кооперативів є ефективним підґрунтям становлення в Україні багатоманітності організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, які у своїй діяльності будуть зорієнтовані на найрізноманітніші потреби громадян, а не винятково на отримання прибутків.

Висновок з другого питання лекції:

Правовий статус акціонерних товариств, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю, повного товариства та командитного товариства, споживчого та виробничого кооперативів регулюється корпоративним законодавством, а саме Цивільним і господарським кодексами України, Законами

України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію».

3. Правовий режим майна підприємницьких товариств

Право корпоративної власності

Модель корпоративної власності полягає в наступному: *акціонери усуваються від прав на безпосередній (продуктивний) капітал, але зберігають за собою контроль за ним.* Корпоративне управління, з яким безпосередньо пов'язана корпоративна власність, забезпечує ефективність використання корпоративного капіталу через здійснення акціонерами своїх прав і діяльність виконавчого органу.

Статутний фонд (капітал) підприємницького (господарського) товариства.

Статутний капітал традиційно вважається зосередженням (ядром) корпоративної власності. Він є визначальним і для корпоративного управління. За допомогою корпоративного управління відпрацьовуються структури капіталопотоків на виробничий, торговельний (оборотний) і споживчий. Останні два прагнуть до автономності і не створюють базу для прибутковості виробничого капіталу.

При первісному створенні корпорації формується його статутний капітал (АТ, ТОВ та ТДВ) або складений капітал (повне та командитне товариства). При цьому важливими є питання початкового формування статутного капіталу і його зміни в подальшому; функцій статутного капіталу; правового режиму вкладів, внесених учасниками ТОВ/ТДВ та часток в статутному капіталі; співвідношення понять «майно», «статутний капітал», «активи», «фонди», «частка в статутному капіталі», «корпоративні права» та «акції» та ін.

Поряд із поняттям «статутний капітал» у законодавстві використовується й поняття «статутний фонд», які за своєю сутністю є тотожними.

Термін **«статутний капітал»** використовується в ЦК (ст. 115 та ін.) та у сучасному бухгалтерському обліку. У ГК використовується термін **«статутний фонд»** (ст. 87 та ін.).

Статутний капітал безпосередньо пов'язаний з корпоративними правами, бо згідно зі ст. 167 ГК ці права належать учасникам товариства відповідно до їх частки в статутному (складеному) капіталі.

Функції статутного капіталу: *стартова, гарантійна та визначально-структурна* щодо корпоративних прав учасників.

Гарантійній функції статутного капіталу відповідають:

(а) заборона зменшення розміру статутного капіталу корпорацій без згоди їх кредиторів;

(б) заборона виплати дивідендів при збитковій роботі АТ та в інших випадках, передбачених ст. 31 Закону «Про акціонерні товариства»;

(в) вимога оголосити про зменшення статутного капіталу в разі зменшення чистих активів ТОВ та АТ по результатах фінансового року порівняно зі статутним капіталом (ч. 4 ст. 144, ч. 3 ст. 155 ЦК).

Джерела формування майна товариства.

Створення господарського товариства сполучене з формуванням його статутного (складеного) капіталу за рахунок вкладів учасників.

Вклад – це майно, яке передається учасниками у власність господарського товариства і грошовий еквівалент якого становитиме відповідну частку в статутному (складеному) капіталі товариства. Цим майном можуть бути як речі, так і майнові та інші відчужувані права, що мають грошову оцінку (ст.115 ЦК).

Статутний (складений) капітал складається з вартості вкладів учасників. Тобто уречевлений вираз вкладу або його інша характеристика, якщо ним є майнове право, нівелюється і набуває значення лише їх грошовий еквівалент.

Майном господарського товариства є сукупність речей, його майнових прав та майнових обов'язків. Воно формується за рахунок вкладів учасників (в грошовій або іншій майновій формі) та з інших джерел, зокрема, внаслідок здійснення товариством діяльності, укладення договорів тощо.

В якості вкладів до статутного капіталу може бути внесене *будь-яке майно*: гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом (ч. 2 ст. 115 ЦК). Практично так само регулюється це питання й ГК (ч. 1 ст. 86).

Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону «Про акціонерні товариства» оплата акцій здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором – майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів), іншим майном.

Особливого значення при цьому набувають **об'єкти права інтелектуальної власності**, які у ст. 199 ЦК називаються результатами інтелектуальної творчої діяльності – нематеріальні блага. Серед цих об'єктів для використання в підприємницькій діяльності особливо привабливими є права промислової власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (гл. 39 ЦК). Водночас слід замітити, що на вказані об'єкти існують як майнові, так і немайнові права.

Як **нематеріальне благо** в ст. 200 ЦК зазначається **інформація**. Особа, яка володіє інформацією на певному праві, так само як і результатами інтелектуальної, творчої діяльності, може передати її в якості вкладу або в оплату акцій.

Отже, «ноу-хау» розуміється, *по-перше*, як нематеріальне благо; *по-друге*, як комерційна цінність; *по-третьє*, як результат творчої праці; *по-четверте*, як певна інформація. Співвідношення цих висновків із загальним правилом про те, що вклади до статутного капіталу або в оплату акцій повинні мати грошову оцінку доводить, що така оцінка стосовно *ноу-хау* цілком можлива. Відтак, немає перешкод проти *внесення ноу-хау в якості вкладу до статутного капіталу корпорації*.

Щодо майнових прав, які допускаються до внесення в якості вкладів в корпорації, то ними є різні права користування майном (наприклад, право оренди, лізингу), права на чужі речі (суперфіцій, емфітевзис), право вимоги сплати боргу за договором тощо. Головне, щоб ці майнові права були оборотоздатними, тобто могли передаватися іншим особам.

Останнім важливим моментом для формування статутного капіталу корпорації, який слід відзначити, є **оформлення внесення вкладів до статутного капіталу в оплату акцій**.

Сутність внесення вкладу до статутного капіталу з точки зору цивільного права – це договірні (іноді їх виокремлюють як специфічні корпоративні) відносини про зміну власника. Тобто, якщо це договір (між засновниками), то він буде договором, який опосередковує перехід права власності, як і договір купівлі-продажу, міни, тощо.

Оформлення внесення вкладу до статутного капіталу має суттєве значення, оскільки засвідчує виконання відповідних обов'язків учасників, визначає момент виникнення права власності у корпорації та тягне за собою наслідки, встановлені публічним законодавством.

ЦК та ГК не передбачають спеціальних вимог щодо цього, крім вказівки на обов'язок внесення учасниками 50% вкладу до реєстрації ТОВ із подальшим внесенням вкладу в повному обсязі протягом року. Очевидно, при цьому слід керуватися загальними нормами про виконання зобов'язання (гл. 48 ЦК, зокрема, ст. 545; гл. 22 ГК), хоча і тоді це питання фактично залишається відкритим.

Публічно-правові вимоги внесення вкладів містяться в Законі «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», який визначає необхідність подання для проведення державної реєстрації юридичної особи *документа*, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до статутного фонду (статутного або складеного капіталу) юридичної особи в розмірі, який встановлено законом (ч. 4 ст. 24).

ВИСНОВОК З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ ЛЕКЦІЇ:

Згідно з ч. 1 ст. 23 Закону «Про акціонерні товариства» оплата акцій здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором – майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів), іншим майном.

висновки 3 ТЕМИ:

У лекції розглянуть питання заснування і припинення підприємницьких товариств, особливості їх правового статусу, правовий режим їх майна; регулювання зазначених корпоративних відносин нормами Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та інших нормативно-правових актів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, студенти магістратури повинні навчитися:

аналізувати питання, що стосуються заснування і припинення підприємницьких товариств, особливостей їх правового статусу, правового режиму їх майна;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

2. Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. Назвіть ознаки підприємницького товариства як юридичної особи.
2. Для яких господарських товариств установчим документом є статут?
3. Яким установчим документом оформлюється створення повного і командитного товариств?
4. Назвіть етапи створення акціонерного товариства?
5. В якому порядку здійснюється державна реєстрація підприємницьких товариств?
6. Назвіть форми реорганізації підприємницьких товариств.
7. Які документи складаються при ліквідації підприємницького товариства?
8. Назвіть ознаки акціонерного товариства (АТ).
9. Які є види АТ?
10. З'ясуйте поняття та ознаки товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ).
11. Які питання віднесено до компетенції загальних зборів ТОВ?

12. В чому полягає особливість правового статусу товариства з додатковою відповідальністю (ТОВ)?
13. В яких випадках учасник ТОВ може бути виключений з його складу?
14. З'ясуйте поняття та ознаки повного товариства (ПТ).
15. Як здійснюється ведення справ ПТ?
16. В чому полягають особливості правового статусу командитного товариства (КТ)?
17. Назвіть ознаки виробничого кооперативу?
18. Які майнові права мають члени кооперативу?
19. Які обов'язки породжує членство в кооперативі?
20. З'ясуйте поняття і структуру корпоративної власності.
21. Хто вважається суб'єктами права корпоративної власності?
22. Які функції виконує статутний капітал господарського товариства?
23. Яке призначення має складений капітал у повних і командитних товариствах?
24. Як співвідносяться поняття «право на акцію» і «права з акції»?
25. Назвіть джерела формування майна підприємницьких товариств.

[1] Цивільне право України: Підручник у 2 – кн. / Під ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – Кн. 1. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 114.

[2] Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 08.06.2000 г. N 2-211/1708. // Бухгалтерская газета. – 2001. – 04. – № 13

[3] Гаєцька-Колотило Я. З. Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Гаєцька-Колотило Ярина Зіновіївна. – К., 2003. – С.75.

Тема № 3: ПОНЯТТЯ І ВИДИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ та ОБОВ'ЯЗКІВ

(2 години)

План лекції:

Класифікація корпоративних прав.....	56
Поняття суб'єктивного корпоративного права.....	59
Корпоративне право як об'єкт цивільних прав і обов'язків.....	63
Майнові корпоративні права.....	68
Організаційні (особисті) права учасників корпорацій.....	72
Корпоративні обов'язки учасників корпоративних відносин.....	77

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

Нормативно-правові акти

Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.

Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.

Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.

Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.

Про інститути спільного інвестування. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nn>

Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.

Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України 17.06.1997 р. №469/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Верховна Рада України; Закон від 14.05.1992 № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 31, ст.440.

Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.

Про державну реєстрацію юридичних осіб підприємців. Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31 – 32. – Ст. 263.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів. Закон України від 15 грудня 2008 р. № 483-V // ВВР. – 2007. – № 9. – Ст. 77.

Принципи корпоративного управління, затверджені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Українська інвестиційна газета. – 2007. – 11 червня. – № 22.

Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.

Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.

Рішення ДКЦПФР «Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» від 19.12.2006 № 1591 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 лютого 2007 р. за № 97/13364) // ssmsc.gov.ua.

Мета лекції:

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про суб'єктивні корпоративні права, корпоративні обов'язки учасників корпоративних відносин, майнові корпоративні права та організаційні (особисті) права учасників корпорацій.

Вступ

У законодавстві України корпоративні права учасників підприємницьких товариств регламентовані такими нормативними актами: ЦК України, ГК України, законами України «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про акціонерні товариства» та іншими. Єдиний у законодавстві перелік корпоративних прав міститься у ст. 167 ГК. У законодавстві «корпоративні права» і «права учасників» наводяться як тотожні поняття. Разом з тим, зазначені поняття потребують чіткого розуміння. Зазначеному аспекту присвячена дана лекція.

1. Класифікація корпоративних прав

На законодавчому рівні корпоративні права учасників господарських товариств регламентовані такими нормативними актами: ЦК України, ГК України, законами України «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про акціонерні товариства» тощо. Єдиний у законодавстві перелік корпоративних прав міститься у ст. 167 ГК.

До прав учасників відповідно до ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» належать такі права:

- а) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених цим Законом;
- б) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);
- в) вийти в установленому порядку з товариства;
- г) одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів;
- д) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.

Вказані нормативні акти не містять вичерпного переліку корпо-ративних прав учасників господарських товариств і передбачають можливість їх встановлення законом та установчими (чи / і локальними) документами товариства. Залежно від об'єкта, з приводу якого виникають корпоративні права, всю їх сукупність можна поділити на: майнові:

- отримувати частину прибутку товариства у вигляді дивідендів; отримувати частину вартості майна товариства у разі його ліквідації;
- розпоряджатися акціями (а для інших видів корпорацій – часткою в статутному фонді): продавати, передавати, відчужувати іншим способом у порядку, визначеному чинним законодавством та статутом товариства;
- заповідати акції (частку) у спадщину;
- купувати додатково випущені акції товариства;

немайнові:

- отримувати інформацію про діяльність товариства;

- право бути повідомленим про місце і час загальних зборів тощо;

організаційні:

- входити до товариства і виходити з нього в установленому порядку;
- брати участь у загальних зборах акціонерів (зборах учасників);
- обирати і бути обраним до органів товариств;
- брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному статутом товариства та законодавством;
- здійснювати одноособове управління справами товариства.

Права учасників господарських товариств можна поділити на основні, спеціальні та додаткові.

До основних прав належать всі корпоративні права, які встановлені законодавством України.

Основні права можна поділити на загальні - ті права, які об'єднують у собі права певної групи, за допомогою яких відбувається реалізація загальних прав, і конкретизуючі права, які деталізують, розкривають зміст загальних прав. Їх можна класифікувати залежно від основного права, реалізацію і захист якого вони забезпечують.

Спеціальні корпоративні права ми пов'язуємо з певною організаційно-правовою формою господарського товариства. Вони закріплюються спеціальними нормами.

В окрему групу, на нашу думку, можна виділити додаткові права - це такі права, які встановлені самими суб'єктами корпоративних відносин у внутрішньо корпоративних актах. Їх можна поділити на:

- установчі - права, які встановлюються установчими документами, та
- права, які встановлені в позастатутних локальних документах товариства (наприклад, положення про правління, про спостережну раду тощо).

Корпоративні права учасників (засновників) господарських товариств – це сукупність прав учасника господарського товариства, зміст яких визначається їх приналежністю до певного виду цього товариства, нормативно-правовими та внутрішньо корпоративними актами.

Висновок з першого питання лекції:

Враховуючи нормативне визначення корпоративних прав (ГК України) та доктринальне їх осмислення, слід говорити про доречність різноманітних підходів до класифікації корпоративних прав, які були зазначені у розділі.

2. Поняття суб'єктивного корпоративного права

Суб'єктивне корпоративне право – це насамперед право засновника, тобто особи, яка прийняла рішення про створення (заснування) корпоративної юридичної особи. Крім цих осіб, корпоративні права мають учасники господарських товариств, вкладники, члени кооперативів, власники підприємств.

А корпоративні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають між засновником (учасником) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ним засновницьких прав, а також відносини між учасниками, що впливають з укладеного установчого договору.

Під корпоративним правом у суб'єктивному розумінні слід розуміти право особи бути учасником корпорації (юридичної особи).

Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні слід вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом в результаті реалізації засновницького права.

Для всіх суб'єктивних корпоративних прав є характерним те, що:

- 1) вони виникають в результаті створення юридичної особи;
- 2) виражають відносини між засновником та юридичною особою;
- 3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління або участь в управлінні, право на доходи;
- 4) пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи;
- 5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації.[1]

Специфіка корпоративного права виявляється зокрема в тому, що воно виступає як складна сукупність прав, яке кожне з яких окремо можна назвати корпоративним правом. Це право на одержання прибутку, право на управління, право на отримання частини майна підприємства після його ліквідації, право на інформацію тощо.

Висновок з другого питання лекції:

Важливо наголосити на тому, що у контексті корпоративного права створення юридичної особи виступає похідним елементом цивільних відносин. При цьому виникають особливі правовідносини. Їх сутність, незалежно від того, хто є засновником - фізична особа чи юридична особа, полягає у праві першого визначати волю створеної юридичної особи з метою реалізації власних суб'єктивних прав. Внаслідок виникає правовий зв'язок між засновником (учасником)

юридичної особи та новоствореним суб'єктом в результаті реалізації засновницького права. Зазначене характеризує особливість корпоративного права, яке у суб'єктивному розумінні слід розуміти як право особи бути учасником корпорації (юридичної особи).

3. Корпоративне право як об'єкт цивільних прав та обов'язків

До об'єктів цивільних прав законодавець відносить речі, результати робіт і послуг, а також майнові права (ст. 177 ЦК). Майнові права ще називають «безтілесним» майном.

Перехід, тобто відчуження корпоративних прав, здійснюється відповідно до Цивільного кодексу, а також на підставі законів, що регулюють діяльність юридичних осіб різних організаційно-правових форм. В кожному конкретному випадку перехід прав регулюється статутами та установчими документами. У складному правовідношенні щодо відчуження права беруть участь дві сторони - правовідчужувач та правонабувач, але й подекуди воля юридичної особи та її зовнішній вираз мають неабияке значення.

Корпоративне право як об'єкт майнового характеру має певну оціночну вартість, на яку впливає ряд факторів, серед яких – вид організаційно-правової форми підприємства, фінансові показники, перспективи розвитку підприємства та його ділова репутація. При передачі корпоративного права, незважаючи на складність та багатогранність цього об'єкта, не вимагається його деталізація або детальний опис у передаточному документі, оскільки зміст корпоративного права наповнюється повноваженнями, які закріплені в нормативних актах та статутах.

Правовстановлюючими документами володільця корпоративного права є акція, сертифікат, виписка з реєстру, установчі документи товариства тощо.

Правовий режим цього об'єкта в першу чергу залежить від організаційно-правової форми товариства, але й у такій же мірі від положень, що містяться в установчих документах даної юридичної особи.

Залежно від організаційно-правової форми юридичної особи відчуження корпоративного права його учасника іншій особі (правонаступництво у праві) може здійснюватись таким чином:

А) передача частки учасника у складеному капіталі повного товариства;

Б) перехід до іншої особи частки у статутному капіталі товариства з обмеженої відповідальністю;

В) відчуження акцій;

Г) передача паю (пайового внеску) члена кооперативу.

Корпоративне право, що належить учаснику юридичної особи у зв'язку з участю у її створенні може перейти до іншої особи або в порядку уступки права, тобто на основі правочину, або на основі закону.

Суб'єктивне корпоративне право заслуговує на самостійне місце серед переліку об'єктів цивільних прав, які містяться у ст. 177 Цивільного кодексу України. Назріла пора слідом за податковим законодавством і цивільному праву визнати самостійне місце суб'єктивного корпоративного права серед об'єктів цивільних прав, а не застосовувати аналогію, прирівнюючи його до майнових прав, або (що ще гірше) ігнорувати таке право. У Господарському кодексі, на відміну від ЦК, корпоративним правам присвячена окрема глава і дається визначення поняття корпоративних прав через їх тричленний зміст (ст. 167). Але по суті корпоративне право та його реалізація не пов'язані безпосередньо з господарюванням. Воно виникає в результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин засновницького права - права на створення юридичних осіб.

Якщо звернутися до визначення змісту корпоративних прав у ст. 167 ГК, то у ньому зазначаються ключові повноваження учасника (засновника) юридичної особи. До них відносяться правомочності: на участь в управлінні організацією, отримання частини прибутку, а також майна у випадку ліквідації. До змісту корпоративного права можуть входити й інші повноваження, які передбачені законом та установчими документами. Їх прийнято ділити на права майнового та немайнового характеру. Цивільний кодекс, замість узагальненого визначення корпоративних прав, містить регулювання прав учасників господарського товариства (ст. 116), зміст яких по суті розкривається через такі ж складові.

Таким чином, визнання корпоративного права особливим об'єктом цивільних прав буде логічним завершенням досліджень сфери обороту корпоративних прав в суспільстві, і дозволить зняти

велику кількість в першу чергу практичних питань правового режиму та оформлення переходу корпоративних прав від одного до іншого учасника.

Висновок з третього питання лекції:

Слід акцентувати на тому, що суб'єктивне корпоративне право заслуговує на самостійне місце серед переліку об'єктів цивільних прав, які містяться у ст. 177 Цивільного кодексу України. Незважаючи на те, що у Господарському кодексі, на відміну від ЦК, корпоративним правам присвячена окрема глава і дається визначення поняття корпоративних прав через їх тричленний зміст (ст. 167), по суті корпоративне право та його реалізація не пов'язані безпосередньо з господарюванням. Воно виникає в результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин засновницького права – права на створення юридичних осіб.

4. Майнові корпоративні права

Аналіз відповідних положень цих законодавчих актів дозволяє виокремити наступне коло повноважень учасників господарських товариств:

а) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених законом;

б) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);

в) вийти в установленому порядку з товариства;

г) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчими документами;

д) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.

Майнові складові корпоративного права безпосередньо слідують із участі у формуванні статутного (складеного) капіталу. Вони служать критерієм розмежування двох правових категорій – права участі в товаристві та корпоративного права.

Одне із них – право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства пропорційно своїй частці у статутному (складеному) капіталі. Прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно до статутного фонду.

Право на одержання частини прибутку товариства мають не всі його учасники, а лише ті з них, які є його учасниками на початок строку виплати дивідендів. У акціонерному товаристві для кожної виплати дивідендів наглядова рада товариства встановлює дату складання переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. У разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але раніше дати виплати дивідендів, право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому переліку.

Порядок реалізації цього права законодавець відносить до локального регулювання, зазначаючи у ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», що порядок розподілу прибутку визначається установчими документами.

Установчими документами або угодою між учасниками можуть передбачатися різні варіанти розподілу прибутку, які є відмінними від законодавчо визначеного принципу, проте закон забороняє установчими документами позбавляти учасників цього права.

Наступне право, яке встановлене законодавством для учасників всіх господарських товариств – це право здійснювати відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом. Відповідно до ст. 147 ЦК та ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства, третім особам або самому товариству.

Учасники повного товариства здійснюють це право за згодою інших його учасників (ст. 127 ЦК, ст. 69 Закону України «Про господарські товариства»). Проте відсутність згоди будь-кого із них не призводить до виникнення переважного права купівлі частки. За таких обставин учасник вправі вийти з товариства і вимагати проведення розрахунків відповідно до ст. 130 ЦК.

Учасники всіх форм господарських товариств наділяються ще одним майновим правом щодо корпорації, яке безпосередньо визначене у ст. 167 ГК – це право на частину активів у випадку його ліквідації. Воно слідує із загального правила, встановленого ч. 4 ст. 111 ЦК, відповідно до якого майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом. Так, відповідно до ст. 21 Закону України «Про господарські товариства» грошові кошти, що належать товариству, включаючи виручку від розпродажу його майна при ліквідації, після розрахунків по оплаті праці осіб, які працюють на умовах найму, та виконання зобов'язань перед бюджетом, банками, власниками облігацій, випущених товариством та іншими кредиторами, розподіляються між учасниками товариства у порядку і на умовах, передбачених цим Законом та установчими документами, у шестимісячний строк після опублікування інформації про його ліквідацію. Щодо акціонерного товариства, то його майно після ухвалення рішення про ліквідацію, розподіляється між акціонерами відповідно до статті 89 Закону України «Про акціонерні товариства».

Другу групу законодавчо закріплених майнових корпоративних прав складають ті, які обумовлені участю у певному виді господарського товариства. В першу чергу йдеться про переважні права.

Учасники всіх видів господарських товариств, за винятком акціонерів і повних учасників, мають переважне перед третіми особами право купівлі частки у статутному (складеному) капіталі товариства. Здійснення учасниками права переважної купівлі частки не залежить від повної чи неповної оплати ними вкладів, оскільки частка купляється пропорційно до розмірів їхніх часток. Проте, статутом товариства чи домовленістю між ними може бути встановлений інший порядок здійснення цього права.

Законом України «Про акціонерні товариства» встановлено переважне право для акціонерів – власників простих акцій набувати розміщувані товариством прості акції пропорційно частці належних їм простих акцій у загальній кількості простих акцій при додатковій емісії акцій. Це право здійснюється в порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 137 ЦК та ст. 39 Закону України «Про господарські товариства» вкладники командитних товариств мають переважне право перед повними учасниками цього товариства на одержання своїх вкладів у разі ліквідації товариства.

Висновок з четвертого питання лекції:

Таким чином, майнові права учасників господарських товариств проявляються у різних аспектах участі у товаристві, вони складають відкриту множинність, а їх якісний склад обумовлений формою господарського товариства.

5. Організаційні (особисті) права учасників корпорацій

Законодавець визначає корпоративні права як поєднання двох груп прав – одну із них складають права майнового характеру, а другу групу прав він називає немайновими.

Аналіз законодавчих актів, які визначають права учасників господарських товариств, дозволяє виокремити в останню групу такі основні правомочності:

- брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчих документах, крім випадків, встановлених законом;
- брати участь у розподілі прибутку;
- вийти у встановленому порядку з товариства;
- одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому установчими документами.

Як щодо майнових корпоративних прав, перелік немайнових прав не є вичерпним, оскільки учасники господарських товариств можуть мати інші права, встановлені установчим документом та законом. Так, за Законом України «Про акціонерні товариства» акціонери в процесі здійснення права на участь у загальних зборах товариства наділяються низкою наступних прав:

- право на отримання інформації про дату, час і місце проведення загальних зборів та іншу інформацію, передбачену ч. 3 ст. 35 Закону;
- право ознайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного. У повідомленні про проведення загальних зборів вказуються конкретно визначене місце для ознайомлення (номер кімнати, офісу тощо) та посадова особа товариства, відповідальна за порядок ознайомлення акціонерів з документами (ч. 1 ст. 36);
- право ознайомитися з проектом (проектами) рішення з питань порядку денного (ч. 2 ст. 37);
- право внести пропозиції щодо питань, включених до порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариства. Пропозиції вносяться не пізніше ніж за 20 днів до проведення загальних зборів (ч. 1 ст. 38);
- право знати про зміни в порядку денному (ч. 7 ст. 38);
- право брати участь у загальних зборах особисто або через представника (ст. 39).

Висновок з п'ятого питання лекції:

Організаційні (особисті) права учасників корпорацій зумовлені суб'єктивним та об'єктивним факторами. Суб'єктивний фактор проявляється в задоволенні учасником товариства власного майнового інтересу, а об'єктивний – організацією діяльності юридичної особи як суб'єкта права. Такий поділ є певною мірою умовним, але зручний для уявлення про ті можливості, яких набувають особи, вкладаючи (інвестуючи) свій капітал в господарське товариство.

6. Корпоративні обов'язки учасників корпоративних відносин

Аналізуючи положення Закону України «Про господарські товариства», Цивільного та Господарського кодексів України щодо обов'язків учасників господарських товариств, можна виокремити три групи позитивних і негативних корпоративних зобов'язувань:

- загальні – ті, які властиві учасникам всіх видів господарських товариств;
- спеціальні – ті, які обумовлені участю у певному виді господарського товариства;
- локальні – ті, які передбачені установчими та іншими локальними документами товариства.

Обидва кодифіковані акти (ЦК і ГК) та Закон «Про господарські товариства» зобов'язують учасників усіх господарських товариств дотримуватись вимог установчого документа, виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління, які прийняті в межах їх компетенції (ч. 1 ст. 117 ЦК, ч. 3 ст. 88 ГК, ст. 11 Закону «Про господарські товариства»). Виконання цього обов'язку не обумовлено участю учасника у роботі загальних зборів та голосуванням за це рішення, але якщо воно суперечить законодавству, він може його не виконувати.

Наступний комплекс загальних обов'язків зобов'язує учасників господарських товариства виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі й ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції) у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчими документами (абз. 2 ч. 1 ст. 117 ЦК). З поміж усіх можливих зобов'язань перед товариством законодавець акцентує увагу в цій нормі на майнових обов'язках, зокрема робити вклади та оплачувати акції. В юридичній літературі цей обов'язок поділяють на дві складові: обов'язок вносити вклади при створенні товариства та обов'язок робити внески при збільшенні статутного капіталу. Їх виконання спрямоване на формування статутного (складеного) капіталу і як наслідок цього – забезпечення принципу самостійної майнової відповідальності юридичної особи за своїми зобов'язаннями.

Наступний обов'язок учасників господарських товариств – не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

Окрім загальних обов'язків, учасники товариств можуть мати інші обов'язки, які зумовлені певним видом господарських товариств. Наприклад, на учасників повного товариства та повних учасників

командитного товариства покладається низка наступних обов'язків: не конкурувати з товариством; попередити не пізніше як за три місяці про вихід з товариства, яке було створено на невизначений строк; нести солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке відповідно до законодавства України може бути звернено стягнення, якщо у товариства недостатньо майна для задоволення вимог кредиторів. Виконання останнього обов'язку не залежить від того, виникли борги після чи до вступу у товариство. Водночас, таким учасникам заборонено бути повними учасниками інших повних та командитних товариств. Повні учасники командитного товариства не можуть бути одночасно і його вкладниками.

Щодо негативних зобов'язувань, то законом заборонено єдиному учаснику товариства з обмеженою відповідальністю бути одночасно учасником іншого товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника. Мета цих обмежень полягає в тому, щоб не допустити різного роду зловживань та маніпуляцій щодо використання конструкції товариства з обмеженою відповідальністю з єдиним учасником.

Спеціальний обов'язок акціонерів – оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом акціонерного товариства (абз.4 ч. 1 ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства»).

Окрім законодавчо визначених зобов'язувань загального та спеціального характеру, учасники господарських товариств можуть мати також локальні обов'язки, тобто ті, які встановлені установчими та іншими локальними документами товариства. Так, статутом акціонерного товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Законодавче закріплення такого способу формального вираження додаткових обов'язків акціонерів, на перший погляд, спрощує механізм скасування діючих та впровадження нових обов'язків, оскільки не потрібно вносити зміни в установчі документи товариства. Водночас на практиці може виникнути проблема щодо досягнення згоди усіма акціонерами, яка необхідна для укладання такого договору.

висновки З ТЕМИ:

На основі законодавства та доктринальних положень у лекції висвітлено важливі питання, що стосуються суб'єктивних корпоративних прав, корпоративних обов'язків учасників корпоративних відносин, майнових корпоративних прав та організаційних (особистих) прав учасників корпорацій.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, студенти магістратури повинні навчитися:

визначити і надати аналіз поняття суб'єктивного корпоративного права; надати характеристику майнових корпоративних прав; охарактеризувати корпоративні обов'язки учасників корпоративних відносин;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

З'ясуйте поняття та зміст суб'єктивного корпоративного права.

Чи може бути корпоративне право суб'єктом цивільних правовідносин?

Вкажіть, які майнові корпоративні права мають учасники господарських товариств.

Дайте характеристику організаційним (особистим) правам учасників корпорації.

З'ясуйте корпоративні обов'язки учасників корпорації.

Вкажіть, у який момент виникають корпоративні права учасника корпорації ?

[1] Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правовий аспект): Монографія / За заг. ред. В.В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники., 2007. – С. 40 – 41.

Тема № 4: КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ

(2 години)

План лекції:

1. Принципи корпоративного управління.....80
2. Органи управління корпорації.....84
3. Контроль за діяльністю органів управління.....86
4. Європейська та американська моделі корпоративного управління.....88

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IY // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
5. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
6. Про інститути спільного інвестування. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nn>
7. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
8. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
9. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди). Закон України від 15.03.2001 № 2299-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 21, ст.103
10. Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.

11. Про державну реєстрацію юридичних осіб підприємців. Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31 – 32. – Ст. 263.
12. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 5-6, ст. 30.
13. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 51. – Ст. 192.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів. Закон України від 15 грудня 2008 р. № 483-V // ВВР. – 2007. – № 9. – Ст. 77.
15. Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах. Указ Президента України від 21 березня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 25 червня. – № 79.
16. Принципи корпоративного управління, затверджені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Українська інвестиційна газета. – 2007. – 11 червня. – № 22.
17. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
18. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
- 19.

Мета лекції:

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про корпоративне управління, його форми, принципи, органи управління корпорацій, контроль за діяльністю органів управління корпорацій.

Вступ

У лекції розглядаються питання управління корпораціями у відповідності з нормами чинного законодавства. У цьому контексті важливими є з'ясування принципів корпоративного управління, характеристика органів управління, контролю за їх діяльністю. Зазначені питання національного корпоративного права розуміються у порівнянні з світовими здобутками корпоративного управління, їх принципами і формами, зокрема у контексті Європейської та американської моделей корпоративного управління.

1. Принципи корпоративного управління

Принципи корпоративного управління ^[1] визначають сутність корпоративного управління як систему відносин між інвесторами, які вкладають свої кошти/майно в корпорацію, менеджерами, а також заінтересованими особами для забезпечення ефективної діяльності корпорації, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

Корпоративне управління слід розуміти як управління корпорацією і тому його не можна ототожнювати з державним управлінням (управлінням, здійснюваним органами державної влади), яке часто сприймається як керування, що в свою чергу, обумовлює владні відносини.

Принципова відмінність корпоративного управління від державного полягає в тому, що засадами першого є *взаємоузгодженість* дій між органами корпорації через спільне прийняття рішень учасниками (акціонерами) шляхом участі у вищому органі та відповідну діяльність інших органів корпорації, здійснювану з додержанням вимог закону, внутрішніх корпоративних актів та рішень вищого органу.

Засадами ж державного управління є побудування його на принципах *влади і підпорядкування*, обов'язкового й імперативного регулювання. При здійсненні такого управління складаються *адміністративно-правові* відносини.

Відмінність між державним управлінням і корпоративним управлінням полягає в тому, що центром першого є держава зі своїми публічними функціями й інтересами, якими й обумовлюються адміністративно-владні відносини. Центром же других є приватні особи, які реалізують свої права і задовольняють свої інтереси в добровільному порядку шляхом набуття корпоративних прав (придбання акцій) і здійснення прав по управлінню через участь в роботі загальних зборів учасників (акціонерів), формування інших органів корпорацій, здійснення контролю і т. ін.

Корпоративне управління являє собою цивілістичну правову категорію. Вказують, що приватне право відносить управління акціонерними товариствами до питань *правосуб'єктності юридичних осіб* або до *реалізації правомочностей власника*.

Майнові права корпорації безпосередньо залежні від управління, оскільки її капітал знаходиться в руках уповноважених органів, які укладають правочини по розпоряджанню ним, використовують його у виробництві і т. ін. Від управління також залежать майнові права учасників (акціонерів), тому що тільки вони можуть

прийняти рішення про виникнення у них права на дивіденди, їх розмір і порядок виплати.

Із сказаного випливає, що корпоративне управління існує в кожній корпорації, створеній власниками первісного капіталу, вкладеного в неї, і які внаслідок цього набули корпоративних прав, що за своєю природою є суб'єктивними цивільними правами.

Цивільним законодавством корпоративне управління розглядається як внутрішній компонент відповідного об'єднання осіб приватного права. Як правило, спільність осіб потребує узгодженості їх дій між собою (внутрішні відносини), тобто існування єдиного центру, який в корпораціях набуває вигляду органу управління. Це має значення й для виступу юридичної особи у відносинах з третіми особами (зовнішні відносини) як єдиного суб'єкта.

Повноваження, які складають корпоративне управління, часто пов'язують з поняттями «керування» і «розпоряджання». Натомість керування усвідомлюється як діяльність керівника, а розпоряджання – як реалізація правомочності власника. Корпоративне ж управління є значно ширшим за перше та друге, бо ним охоплюється діяльність всіх його органів і вона стосується здійснення всіх правомочностей, а не лише розпоряджання майном.

Вживається також вираз «управління справами». Так, наприклад, в ст. 195 ЦК зазначається, що акціонер як власник пайових цінних паперів набуває право *на участь в управлінні справами* емітента. Водночас ст.4 Закону «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачає право акціонера *на управління* самим акціонерним товариством, а не його справами. Порівнюючи вживання обох термінів у законі, можна дійти висновку, що вони взагалі не тотожні, оскільки в ч. 3 ст. 105 ЦК йдеться про *управління справами* юридичної особи ліквідаційною комісією, яка створюється, коли вже юридична особа не здійснює своєї діяльності, а залишаються незавершеними, скажімо, лише розрахунки за договорами, укладеними з нею.

Розмежовується *управління діяльністю* повного товариства і *ведення його справ* (ст. 121, 122 ЦК). До речі, акціонери не управляють діяльністю АТ, а беручи участь у загальних зборах акціонерів, управляють його справами. Діяльністю ж акціонерного товариства управляє його виконавчий орган. Тому слід зазначити, що корпоративне управління (як управління діяльністю корпорації) є ширшим за управління її справами. Перше припускає наявність повноважень з реалізації правомочностей власника, зокрема, по розпоряджанню його майном, а друге таке повноваження може включати (ліквідатор), а може й не включати (акціонер).

У світі існують різні моделі корпоративного управління, найтипівішими з яких є британська та континентальна. Основні відмінності між ними полягають обумовлені наявністю або відсутністю окремого наглядового органу. Тобто, крім загальних зборів, які формально існують в кожній моделі корпоративного

управління, в корпорації є або один (однорівнева модель), або два (дворівнева модель) органи управління.

Дворівнева (германська) модель (запроваджувана в Німеччині, Австрії, Данії) передбачає наявність виконавчого та наглядового органів управління.

Однорівнева (британська) модель (Великобританія, Ірландія, Бельгія, Італія, Іспанія, Греція) передбачає функціонування в товаристві єдиного органу управління – ради директорів. Однак, як правило, директори, що входять до складу такого органу, поділяються на дві групи – виконавчих та наглядових директорів.

Альтернативна модель (Франція, Фінляндія та Португалія) надає корпораціям право формувати наглядовий орган окремий від виконавчого.

Змішана модель (Нідерланди, Швеція) схожа з однорівневою, але передбачає обов'язкове формування наглядового органу за певних умов.

Рівень ефективності корпоративного управління як в інших країнах, так і в Україні залежить від моделі управління, сформованої як продукт політики, культури, економіки, законодавчої системи тієї чи іншої країни.

Принципи корпоративного управління містять ключові засади, на основі яких мають розвиватися корпоративні відносини в Україні, і ці засади стосуються: (1) мети корпорації; (2) прав акціонерів; (3) наглядової ради і виконавчого органу; (4) розкриття інформації та прозорості фінансово-господарської діяльності; (5) контролю за фінансово-господарською діяльністю корпорації; (6) заінтересованих осіб.

Висновок з першого питання лекції:

Слід акцентувати на тому, що принципи як основні засади корпоративного управління містять в собі сутність системи відносин між інвесторами корпорації, менеджерами та іншими заінтересованими особами для забезпечення ефективної діяльності корпорації, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

2. Органи управління корпорації

Вищий орган корпорації. У корпорації утворюються органи, види яких залежать від структури управління (однорівнева та дворівнева). В корпорації завжди є вищий орган. Як правило, є виконавчий орган. Виключення становлять лише випадки, коли для виконання його функцій укладається договір на управління з управляючою компанією. У великих корпораціях створюються контролюючі органи – наглядова рада та можливо також створення ревізійної комісії.

У ТОВ, ТДВ, АТ, виробничих кооперативах вищим органом є загальні збори. В чинному законодавстві назва вищого органу тих чи інших корпорацій різниться. Так, в АТ цей орган називається загальними зборами акціонерів (ст. 145 ЦК, ст. 32 Закону «Про акціонерні товариства»); в ТОВ та ТДВ – загальними зборами учасників (ст. 151, 159 ЦК, ст. 58 Закону «Про господарські товариства»); у виробничому кооперативі – загальними зборами членів кооперативу (ст. 15 Закону «Про кооперацію»). Як вбачається, різниця несуттєва і обумовлюється найменуванням учасників цих видів корпорацій (акціонери, учасники, члени).

Законодавче регулювання питань вищих органів корпорацій здійснюється, за загальним правилом, на рівні як ЦК, так і спеціальних законів. Стосовно АТ, ТОВ, ТДВ – це статті 145, 151, 159 ЦК і статті 41, 58, 65 Закону «Про господарські товариства», статті 32-50 Закону «Про акціонерні товариства». Що ж стосується виробничого кооперативу, то на рівні ЦК це питання не врегульоване, а йому присвячена ст. 15 Закону «Про кооперацію».

Загальні збори. Загальні збори бувають чергові та позачергові. Як правило, чергові збори скликаються мінімум раз на рік, якщо інше не передбачено статутом АТ, у ТОВ – не рідше двох разів на рік, якщо інше не передбачено в статуті (ч.2 ст.32 Закону «Про акціонерні товариства», ч. 4 ст. 15 Закону «Про кооперацію», ст. 61, ч. 3 ст. 65 Закону «Про господарські товариства»).

Усі інші загальні збори, крім річних, вважаються позачерговими.

Позачергові загальні збори скликаються наглядовою радою з власної ініціативи, а також на вимогу виконавчого органу - в разі порушення провадження про визнання товариства банкрутом або необхідності вчинення значного правочину; на вимогу ревізійної комісії (ревізора); на вимогу акціонерів (акціонера), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства, а також учасників ТОВ та ТДВ, що володіють у сукупності більш як 20 відсотками голосів. Позачергові загальні збори можуть скликатися ними у будь-який час і з будь-якого приводу, що стосується діяльності товариства. Позачергові збори можуть скликатися й в інших випадках, встановлених законом або статутом товариства (ст. 47 Закону «Про акціонерні товариства», статті 61 та 65 Закону «Про господарські товариства»).

У кооперативах позачергові збори скликаються на вимогу: не менше третини його членів; спостережної ради; ревізійної комісії (ревізора); органу управління

кооперативного об'єднання, членом якого він є (ч. 6 та 7 ст. 15 Закону «Про кооперацію»).

Законами України передбачаються й інші варіанти проведення загальних зборів – у формі *заочного голосування* (ст. 48 Закону «Про акціонерні товариства») та *методом опитування* (ч. 4 ст. 60 Закону «Про господарські товариства»).

Заочне голосування допускається за умов, якщо: (а) це передбачено статутом АТ; (б) кількість акціонерів такого АТ не повинна перевищувати 25 осіб.

Порядок заочного голосування (опитування) наступний: (а) проект рішення або питання для голосування надсилається акціонерам – власникам голосуючих акцій; (б) останні повинні в письмовій формі сповістити щодо нього свою думку; (в) протягом 10 днів з дати одержання повідомлення від останнього акціонера всі акціонери – власники голосуючих акцій повинні бути в письмовій формі проінформовані головою зборів про прийняте рішення; (г) рішення вважається прийнятим у разі, якщо за нього проголосували всі акціонери – власники голосуючих акцій.

Акціонер за наявності підстав для цього може оскаржити рішення загальних зборів, якщо його права та охоронювані законом інтереси порушуються цим рішенням.

Наглядова рада товариства. Наглядова рада є постійно діючим органом, призначеним здійснювати контроль за діяльністю виконавчого органу АТ та захист прав акціонерів.

Обов'язковість наявності ради товариства передбачена в (а) АТ з кількістю більше 10 акціонерів-власників простих акцій; (б) створених в процесі корпоратизації та приватизації; (в) в інвестиційних фондах (статті 14 та 25 Закону «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди»), (г) в банківських установах, (статті 7 та 37 Закону «Про банки та банківську діяльність»).

Одразу ж слід відмітити, що чинне законодавство України не містить єдиного визначення цього органу. Якщо в Конституції України (ч. 4 ст. 103; ч. 1 ст. 120), ЦК (ст.160) та Законі «Про акціонерні товариства» (розділ VIII) цей орган носить назву «наглядова рада», то в ГК – «рада товариства (спостережна рада)» (ч. 3 ст. 89), в Законі «Про банки і банківську діяльність» – спостережна рада (ст. 39), що створює певні незручності при застосуванні різної термінології.

Формування складу наглядової ради. В Законі «Про акціонерні товариства» не вказується на те, що вона створюється тільки з акціонерів і що вона покликана представляти їх інтереси. Натомість в ч. 1 ст. 53 цього Закону вказується не необмеженість кількості представників акціонера в наглядовій раді, що похідним чином свідчить про те, що її члени так чи інакше, але представляють інтереси акціонерів в цьому органі АТ. Відтак, її можна вважати представницьким та контролюючим органом акціонерів.

Наглядова рада обирається загальними зборами та підзвітна їм у своїй діяльності. Обрання членів наглядової ради публічного товариства здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування. Для формування складу наглядової ради приватного товариства існують два варіанти: або за принципом пропорційності представництва у її складі представників акціонерів відповідно до кількості належних акціонерам голосуючих акцій, або шляхом кумулятивного голосування. Той чи інший спосіб визначається статутом АТ.

Кількісний склад наглядової ради встановлюється загальними зборами АТ, але з врахуванням вимог Закону про те, що в разі наявності в товаристві акціонерів – власників простих акцій від 100 до 1000 осіб наглядова рада має складатися не менше ніж п'ять осіб; з кількістю понад 1000 – не менше ніж сім осіб, а в товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій понад 10 000 осіб – не менше ніж дев'ять осіб.

Члени наглядової ради АТ не можуть бути членами його виконавчого органу та ревізійної комісії. Член наглядової ради здійснює свої повноваження на підставі договору з товариством, що підписується від імені останнього особою, уповноваженою загальними зборами.

Компетенцію наглядової ради складають різні питання: (а) що стосуються сфери формування виконавчого органу АТ та контролю за його діяльністю; (б) ті, що передані їй на вирішення загальними зборами; (в) щодо скликання загальних зборів; (г) інші поточні питання корпоративного управління АТ, зокрема щодо його цінних паперів.

Статтею 52 Закону «Про акціонерні товариства» передбачена виключна компетенція наглядової ради, до якої, зокрема відносяться прийняття рішення про проведення чергових та позачергових загальних зборів; про анулювання акцій чи продаж раніше викуплених товариством акцій; затвердження ринкової вартості майна у випадках, передбачених цим Законом; обрання та відкликання повноважень голови і членів виконавчого органу та ін.

Виконавчий орган товариства. Відповідно до ч. 1 ст. 161 ЦК виконавчим органом АТ, який здійснює керівництво його поточною діяльністю, є правління або інший орган, визначений статутом. Виконавчий орган вирішує всі питання діяльності АТ, крім тих, що віднесені до виключної компетенції загальних зборів і наглядової ради товариства. Виконавчий орган є підзвітним загальним зборам акціонерів і наглядовій раді АТ та організовує виконання їхніх рішень. Виконавчий орган діє від імені АТ у межах, встановлених статутом АТ і законом.

У ч. 2 ст. 161 ЦК передбачено різні моделі побудови виконавчого органу АТ. Він може бути колегіальним (правління, дирекція) чи одноосібним (директор, генеральний директор). В товаристві може бути лише один виконавчий орган. Членом виконавчого органу АТ може бути будь-яка фізична особа, яка має повну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії.

Відповідно до ст. 52 Закону «Про акціонерні товариства» питання формування виконавчого органу АТ віднесені до компетенції наглядової ради. Чинним законодавством України не передбачено вимог щодо кількості та складу виконавчого органу АТ. Ці питання мають бути визначені у статуті або внутрішньому положення про виконавчий орган АТ.

Законодавство дуже лаконічно визначає компетенцію виконавчого органу. Відповідно до ч. 1 ст. 161 ЦК виконавчий орган вирішує всі питання діяльності акціонерного товариства, крім тих, що віднесені до компетенції загальних зборів і наглядової ради товариства. Згідно з ч. 3 ст. 47 Закону «Про господарські товариства» загальні збори можуть винести рішення про передачу частини належних їм прав до компетенції правління.

Важливим моментом є розмежування компетенції колегіального виконавчого органу та його голови. Голова колегіального виконавчого органу, який обирається наглядовою радою АТ, якщо інше не передбачено статутом товариства, організовує роботу колегіального виконавчого органу, діє без довіреності від імені АТ відповідно до рішень колегіального виконавчого органу. Інший член колегіального виконавчого органу в порядку, визначеному законодавством України, також може бути наділений цими повноваженнями, якщо це передбачено статутом товариства.

Відповідно до ст. 23 Закону «Про господарські товариства» голова та члени виконавчого органу товариства є посадовими особами. Цією статтею та ст. 62 Закону «Про акціонерні товариства» висуваються певні вимоги до посадових осіб, а також заборони певним категоріям державних службовців обіймати ці посади в АТ. Відповідальність членів виконавчого органу АТ щодо повного обсягу відшкодування збитків, заподіяних йому внаслідок дій цих осіб не в інтересах товариства, передбачена ч.4 ст.92 ЦК та ст.63 Закону «Про акціонерні товариства». Якщо в АТ колегіальний орган, то має місце солідарна відповідальність його членів.

Висновок з другого питання лекції:

Органи управління корпорації утворюються відповідно до Законів України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про кооперацію».

У ТОВ, ТДВ, АТ, виробничих кооперативах вищим органом є загальні збори. В чинному законодавстві назва вищого органу тих чи інших корпорацій різниться. Так, в АТ цей орган називається загальними зборами акціонерів, в ТОВ та ТДВ – загальними зборами учасників, у виробничому кооперативі – загальними зборами членів кооперативу. Як вбачається, різниця несуттєва і обумовлюється найменуванням учасників цих видів корпорацій (акціонери, учасники, члени).

3. Контроль за діяльністю органів управління

Є внутрішній та зовнішній контроль за діяльністю органів товариства. Внутрішній контроль стосується діяльності органів управління і його здійснюють відповідні органи та учасники, а зовнішній – сторонні організації. Як правило, це державні органи.

Найбільш вагомим і значущим є контроль в АТ, враховуючи численність складу акціонерів, публічність та інфраструктуру його діяльності. На сьогоднішній день повноваження зі здійснення контролю в АТ розподілені між двома органами – наглядовою радою та ревізійною комісією.

Наглядова рада. Згідно ч. 1 ст. 51 Закону «Про акціонерні товариства» наглядова рада АТ у межах своєї компетенції контролює діяльність виконавчого органу. Зокрема, це здійснюється шляхом наділення наглядової ради компетенцією щодо обрання та відкликання повноважень голови і членів виконавчого органу; затвердження умов договорів з ними, прийняття рішення про відсторонення голови виконавчого органу від виконання його повноважень та обрання особи, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови виконавчого органу; визначення ймовірності визнання товариства неплатоспроможним (ч. 2 ст. 52 вказаного Закону).

Крім того, наглядова рада зі складу своїх членів може сформувати комітет з аудиту, призначити внутрішнього аудитора (створити службу внутрішнього аудиту). Висновки за результатами діяльності цих служб робляться наглядовою радою і доводяться до відома акціонерів на загальних зборах.

Служба *внутрішнього аудиту* є своєрідним аналогом ревізійної комісії, але її відмінність від останньої полягає у професійності діяльності щодо проведення внутрішнього аудиту у фінансових установах.

Ревізійна комісія. Звертає на себе увагу той факт, що у ЦК такий орган, як ревізійна комісія взагалі не згадується. У ч. 4 ст. 160 ЦК лише зазначається, що наглядова рада АТ визначає форми контролю за діяльністю його виконавчого органу.

Втім, ревізійна комісія передбачається ГК та законами «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства». Згідно зі ст. 73 останнього вона обирається загальними зборами для проведення перевірки фінансово-господарської діяльності АТ. При цьому встановлюється, що в АТ з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства до 100 осіб запроваджується посада ревізора (або обирається ревізійна комісія), а в товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій товариства більш як 100 осіб обов'язково обирається ревізійна комісія.

Ревізійна комісія (ревізор) може обиратися для проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності товариства або на визначений період. Строк повноважень членів ревізійної комісії (ревізора) встановлюється на період до дати проведення чергових річних загальних зборів, якщо статутом товариства, або положенням про ревізійну комісію, або рішенням загальних зборів АТ не передбачено інший строк повноважень, але не більше ніж на п'ять років.

Ревізор/ревізійна комісія здійснює контроль шляхом проведення перевірок фінансово-господарської діяльності АТ за результатами фінансового року, якщо інше не передбачено статутом товариства, положенням про ревізійну комісію або рішенням загальних зборів. Природно, що для належного виконання ревізором/ревізійною комісією своїх повноважень вони мають право набути доступу до всіх необхідних для перевірки документів. Це їм забезпечує виконавчий орган товариства.

За підсумками перевірок фінансово-господарської діяльності АТ ревізійна комісія (ревізор) готує висновок, в якому міститься інформація, якою або підтверджується достовірність та повнота даних фінансової звітності за відповідний період, або навпаки, наводяться факти порушення законодавства. Все це доводиться до відома учасників/акціонерів на загальних зборах і тягне за собою відповідну реакцію щодо визнання позитивною або навпаки діяльності органів товариства. В останньому випадку, звичайно, постає питання про заміну певних посад, а можливо, про притягнення до відповідальності членів відповідних органів товариства згідно з ч. 4 ст. 92 ЦК та ст. 63 Закону «Про акціонерні товариства».

Незалежний аудит. Втім, основний тягар перевірки фінансового-господарської діяльності товариств сьогодні покладений на незалежних аудиторів, порядок обрання (заміни) яких докладно регулюються Законом «Про акціонерні товариства».

Специфіка аудиторських перевірок АТ передбачена у ст. 162 ЦК. Цією статтею встановлюється, що АТ, яке зобов'язане відповідно до закону публікувати для загального відома документи, передбачені ст. 152 ЦК, повинне для перевірки та підтвердження правильності річної фінансової звітності щорічно залучати аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи з його учасниками. Тобто, річна фінансова звітність публічного АТ підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором.

У ч. 2 ст. 162 ЦК та ч. 5 ст. 75 Закону «Про акціонерні товариства» передбачено, що аудиторська перевірка діяльності АТ, у тому числі такого, що не зобов'язане публікувати для загального відома документи, має бути проведена у будь-який час на вимогу акціонерів, які разом володіють не менш як десятьма відсотками акцій. Для цього ними самостійно укладається договір з аудитором. Витрати, пов'язані з проведенням такої перевірки, покладаються на осіб, на вимогу яких проводиться аудиторська перевірка, якщо загальними зборами акціонерів не буде ухвалено рішення про інше.

Крім незалежного аудита, який здійснює одночасно і зовнішній, але певною мірою і внутрішній контроль, наглядає за діяльністю АТ Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР).

Висновок з третього питання лекції:

Нормативно-правові акти, норми яких регулюють корпоративне управління, передбачають внутрішній та зовнішній контроль за діяльністю органів товариства. Внутрішній контроль стосується діяльності органів управління і його здійснюють відповідні органи та учасники, а зовнішній – сторонні організації. Як правило, це державні органи. Найбільш вагомим і значущим є контроль в АТ, враховуючи численність складу акціонерів, публічність та інфраструктуру його діяльності. На сьогоднішній день повноваження зі здійснення контролю в АТ розподілені між двома органами – наглядовою радою та ревізійною комісією.

4. Європейська та американська моделі корпоративного управління

Європейська модель корпоративного управління

Національні моделі корпоративного управління. Слід зазначити, що в Європі не існує уніфікованих підходів до організації корпоративного управління. Аналізуючи законодавство європейських країн, можна виділити чотири основні групи країн, яким притаманні різні моделі корпоративного управління. Для країн першої групи характерна **дворівнева (германська) модель** побудови органів управління товариством, тобто наявність, крім загальних зборів, виконавчого та наглядового органів управління (Німеччина, Австрія, Данія). Країни другої групи закріплювали у законодавстві **однорівневу (британську) модель**, яка передбачала функціонування в товаристві унітарного органу управління – ради директорів (Великобританія, Ірландія, Бельгія, Італія, Іспанія, Греція). **Альтернативна модель**, яка надає товариствам можливість формування в товаристві наглядового органу, закріплювалась законодавством Франції, Фінляндії та Португалії. **Змішана модель**, що закріплює унітарну модель, але передбачає обов'язкове формування наглядового органу за певних умов, запроваджена у Нідерландах та Швеції. До речі, досвід країн, у яких вибір структури управління є

вільним, свідчить, що дворівнева структура не користується великою популярністю – так, у Франції її запровадили менше 10 % від загальної кількості АТ.

Регламент про статут європейського товариства. Найбільш цікавим на сьогодні документом, що відбиває сучасні європейські тенденції у регулюванні питань корпоративного управління, може вважатися Регламент про статут європейського товариства (далі – ЄТ).

Регламент припускає можливість існування ЄТ з однорівневою та дворівневою моделями управління, враховуючи відповідний поділ країн ЄС на дві значні групи. При цьому право вибору системи управління надається самому товариству – кожна держава-член, незалежно від положень свого внутрішнього законодавства, має надати можливість ЄТ, що створюються на її території, обрати ту чи іншу модель.

Щодо однорівневої системи у Регламенті встановлюється, що *орган управління* має здійснювати управління ЄТ. При цьому в органі управління окремо виділяється група *виконавчих директорів*. Регламент не визначає їх повноваження, однак закріплює право держави-члена передбачити, що виконавчий директор або виконавчі директори мають бути відповідальними за поточну діяльність з управління, за тих же умов, що застосовуються до акціонерних товариств з зареєстрованим місцезнаходженням на території відповідної держави-члена. Із цього формулювання можна зробити висновок про те, що поточне управління товариством покладається на виконавчих директорів, а стратегічне керівництво – на орган управління в цілому.

Член або члени органу управління призначаються загальними зборами. Проте, члени першого виконавчого органу можуть призначатися в установчому документі. Кількість членів органу управління або правила їх призначення визначаються в статуті ЄТ. Проте, держава-член може встановлювати мінімальну, та, якщо необхідно, максимальну кількість членів органу управління. Орган управління обирає голову серед своїх членів.

Орган управління має проводити засідання з періодичністю, встановленою у статуті, але не рідше як кожні три місяці, для вивчення чинного стану та перспектив діяльності ЄТ. Кожному члену органу управління має бути забезпечено право знайомитися з усією інформацією, яка надходить до цього органу.

Відносно дворівневої системи Регламент чітко *розмежовує повноваження наглядового та виконавчого органів*. Виконавчий орган є відповідальним за управління ЄТ (ч. 1 ст. 39). Наглядовий орган здійснює нагляд за діяльністю виконавчого органу. Він не може сам здійснювати повноваження з управління ЄТ (ч. 1 ст. 40). Таким чином, у регламенті відбивається європейська тенденція обмеження наглядового органу виключно контрольними повноваженнями – він не має права втручатися в питання управління товариством.

Виконавчий орган має звітувати перед наглядовим органом принаймні кожні три місяці стосовно чинного стану та перспективних напрямків діяльності ЄТ. Окрім періодичної інформації виконавчий орган має негайно надавати наглядовому органу усю інформацію щодо подій, які можуть істотно вплинути на ЄТ. Наглядовий орган може вимагати від виконавчого органу будь-яку інформацію, яка необхідна для здійснення нагляду. Держава-член може передбачати, що кожний член наглядового органу має право користуватися такою можливістю. Наглядовий орган може розпочинати будь-які розслідування, необхідні для виконання своїх обов'язків. Кожному члену наглядового органу має бути забезпечене право знайомитися з будь-якою інформацією, наданою цьому органу.

Регламент визначає і порядок формування органів управління товариства при дворівневій системі. *Член або члени виконавчого органу мають призначатися та звільнятися наглядовим органом.* Проте, держава-член може вимагати або дозволяти включення до статутів положень, згідно яких член або члени виконавчого органу мають призначатися та звільнятися загальними зборами за тих же умов, які застосовуються до акціонерних товариств з зареєстрованим місцезнаходженням у цій державі-члені. Члени наглядового органу призначаються загальними зборами. Проте, члени першого наглядового органу можуть призначатися в установчому документі. Наглядовий орган обирає голову серед своїх членів.

Регламент не забороняє обрання юридичних осіб до складу органів управління. У такому разі юридичні особи мають призначити своїх представників – фізичних осіб.

Статутом ЄТ має визначатися перелік операцій, які потребують дозволу наглядового органу при дворівневій системі або спеціального рішення органу управління при одnorівневій системі. Проте, держава-член може передбачати, що при дворівневій системі наглядовий орган може сам встановлювати певні категорії операцій, які потребують дозволу. Регламент передбачає, що держава-член може визначити види операцій, які щонайменше мають бути передбачені в статутах ЄТ, зареєстрованих на її території.

Таким чином, *основними функціями наглядового органу ЄТ, визнаними у Регламенті є:*

- обрання членів виконавчого органу;
- надання дозволу на здійснення товариством певних господарських операцій;
- нагляд за діяльністю виконавчого органу (заслуховування його звітів, отримання інформації, проведення розслідувань).

Регламент встановлює, що члени органів управління або наглядових та виконавчих органів відповідно до положень держави-члена зареєстрованого місцезнаходження ЄТ, які застосовуються до акціонерних товариств, *мають нести*

відповідальність за збитки або шкоду, завдані ЄТ внаслідок порушення ними законних, статутних або інших обов'язків, які впливають з їхніх функцій.

Щодо загальних зборів Регламент відображає концепцію *обмеження їх компетенції питаннями, визначеними законодавством* (ст. 52).

Регламент містить вимоги до *періодичності скликання зборів*. Вони мають проводитися як мінімум один раз на календарний рік, протягом шести місяців після закінчення фінансового року, якщо правом держави-члена зареєстрованого місцезнаходження ЄТ, яке застосовується до акціонерних товариств, що здійснюють подібну до ЄТ діяльність, не встановлено вимоги частішого проведення зборів. Проте, держава-член може передбачити, що перші загальні збори можуть бути проведені в будь-який час протягом 18 місяців після реєстрації ЄТ.

Сучасна американська модель корпоративного управління.

Модель корпоративного управління, що склалася у Сполучених Штатах Америки, докорінним чином відрізняється від європейської.

Головними відмінностями є:

- відсутність розподілу корпорацій на різні організаційні форми – поділ корпорацій на публічні та приватні зумовлений фактом обігу акцій на організованому ринку (тобто фактичним включенням до біржових котирувань);
- надзвичайно широкі можливості диверсифікації моделей корпоративного управління (обрання акціонерами тієї моделі, що є принадною саме для їх ситуації), можливість вільно змінювати обрану модель;
- розподіл повноважень з управління корпорацією на користь ради директорів, а не акціонерів;
- поступова відмова від традиційної форми загальних зборів (для великих корпорацій голосування у більшості випадків – письмове; для малих – неформальний спосіб ухвалення рішень);
- юридичне відмежування права на голосування від власності на акції (перетворення цього права майже на самостійний об'єкт);
- розрізнення титулів зареєстрованого власника акцій та бенефіціарного власника (власника, який придбав акції, але не внесений до реєстру), врегулювання відносин між ними.

ВМСА та статuti більшості штатів закріплюють в якості стандартної однорівневу модель побудови системи корпоративного управління, згідно з якою акціонери на загальних зборах обирають раду директорів, яка управляє діяльністю корпорації й призначає посадових осіб для виконання вказівок ради. Аля така схема, яка у ВМСА

та законах штатів називається «статутною схемою» або «законодавчою нормою», на практиці застосовується далеко не завжди, оскільки сьогодні й публічні, й особливо закриті корпорації можуть відступати від законодавчо закріпленої моделі й запроваджувати власні схеми організації корпоративного управління.

Аналіз законодавства штатів свідчить, що можна виділити лише чотири основних групи питань, з яких рішення можуть ухвалюватись акціонерами:

- 1) обрання та відкликання директорів;
- 2) затвердження рішень або операцій, які потребують такого затвердження (обрання аудитора, укладення угод з заінтересованістю директорів);
- 3) ухвалення змін до статуту та внутрішнього регламенту компанії;
- 4) ухвалення фундаментальних змін у статусі корпорації, тобто змін, які виходять за рамки звичайної підприємницької діяльності (реорганізація, відчуження всього майна корпорації, примусовий обмін акцій, розпуск корпорації).

У деяких штатах акціонери можуть накладати вето на рішення ради директорів про виплату дивідендів або викуп корпорацією власних акцій, а також затверджувати компенсацію, сплачену за акції без номінальної вартості.

Особливістю американської системи є те, що збори можуть приймати рішення із зазначених питань лише за наявності відповідної рекомендації ради директорів. Без такої рекомендації акціонери не можуть ухвалити відповідне рішення ^[2].

Іншим обмежувальним щодо повноважень акціонерів чинником є те, що рада директорів самостійно може вносити зміни до внутрішнього регламенту корпорації (документ, подібний до вітчизняного статуту). Це повноваження поділяється нею зі загальними зборами. Тобто як рада директорів, так і збори уповноважені вносити зміни до регламенту. Таке право ради не поширюється на питання, які законом або статутом віднесені до виключної компетенції зборів, або щодо яких акціонерами була чітко визначена позиція щодо неможливості внесення змін радою.

Відмінністю американської моделі є визнання окремого правового статусу посадових осіб або менеджменту корпорації. Якщо в європейському праві поняттям менеджменту охоплюється діяльність директорів та секретаря товариства (компанії), то у праві США рада директорів може посідати окреме місце – між загальними зборами й менеджментом. Але це характерно лише для великих публічних корпорацій. Тобто фактично однорівнева система таких корпорацій функціонує подібно до дворівневої, і рада директорів стає більш схожою на наглядову раду – втім, маючи набагато ширші функції та повноваження.

Особливу роль в американській системі корпоративного управління відіграють й **інституційні інвестори** – інвестиційні та пенсійні фонди, страхові компанії,

банки, кредитні спілки тощо. Їх частка у капіталі сучасних публічних корпорацій зазвичай становить від 50 до 80 відсотків. Пакет акцій, що належить окремому інституційному інвестору, як правило є незначним (не більше 5-10 %), але інвестори можуть спілкуватися між собою, визначаючи спільну стратегію щодо тієї чи іншої корпорації (у 1992 році було знято обмеження щодо такого спілкування). Крім того, американський фондовий ринок є дуже чутливим до дій інституційних інвесторів. Курс акцій може впасти катастрофічно, якщо декілька впливових інституційних інвесторів «скинуть» акції тієї чи іншої корпорації на фондовому ринку і це буде помічено фінансовими аналітиками.

висновки 3 ТЕМИ:

У лекції було розглянуто питання корпоративного управління, його форми, принципи, органи управління корпорацій, контроль за діяльністю органів управління корпорацій у відповідності з нормами чинного законодавства. У цьому контексті важливо акцентувати на принципах корпоративного управління, характеристиці органів управління, контролю за їх діяльністю. Зазначені питання національного корпоративного права варто розуміти у порівнянні з світовими здобутками корпоративного управління, їх принципами і формами, зокрема у контексті Європейської та американської моделей корпоративного управління.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, **студенти магістратури повинні навчитися:**

відтворювати основні принципи корпоративного права, характеризувати їх зміст; форми управління корпораціями та контроль за діяльністю органів управління, аналізувати відповідне корпоративне законодавство;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

2. Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. З'ясуйте поняття корпоративного управління.
2. Назвіть принципи корпоративного управління.

3. Як називаються вищі органи управління в підприємницьких товариствах?
4. В чому полягає порядок скликання та проведення загальних зборів?
5. Які питання вирішують загальні збори в підприємницьких товариствах?
6. Якими повноваженнями наділена наглядова рада товариства?
7. Які функції покладено на виконавчий орган товариства?
8. Хто здійснює контроль за діяльністю органів товариства?
9. Які моделі корпоративного управління існують у країнах Європи?
10. Розкрийте сутність Регламенту про статут європейського товариства.
11. В чому полягає фундаментальна реформа права Європейського Союзу?
12. Які головні відмінності сучасної американської моделі корпоративного управління від європейської?
13. З'ясуйте, які форми недержавного регулювання відносин з корпоративного управління мають місце в інших державах.

[1] Затв. Рішенням ДКЦПФР від 11 грудня 2003 року N 571 // Українська Інвестиційна Газета 2007. – N 22 від 11.06.2007.

[2] Виняток становлять лише закони незначної кількості штатів (напр. Массачусетса).

Тема № 5: ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКАМИ (ЗАСНОВНИКАМИ) ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

(2 години)

План лекції:

1. Поняття і види способів здійснення корпоративних прав.....91
2. Межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав.....96
3. Зловживання корпоративним правом та його наслідки.....98
4. Виконання корпоративних обов'язків.....102

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
5. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
6. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
7. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
8. Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.
9. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 51. – Ст. 192.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів. Закон України від 15 грудня 2008 р. № 483-V // ВВР. – 2007. – № 9. – Ст. 77.
11. Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах. Указ Президента України від 21 березня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 25 червня. – № 79.
12. Принципи корпоративного управління, затверджені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Українська інвестиційна газета. – 2007. – 11 червня. – № 22.
13. Рішення Конституційного Суду від 1 грудня 2004 року №18-рп/2004 по справі № 1-10/2004 за конституційним зверненням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 ЦПК України (справа про охоронюваний законом інтерес) // zakon1.rada.gov.ua.
14. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
15. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.

Мета лекції:

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про способи здійснення корпоративних прав, межі і обмеження корпоративних прав, запобігання зловживанню корпоративними правами.

Вступ

Законодавством визначені способи здійснення корпоративних прав, до яких віднесені: право учасників брати участь в управлінні товариством, право на одержання частини прибутку товариства, право учасника одержувати інформацію про діяльність товариства, право на вихід з товариства в установленому порядку, право на одержання частки активів при ліквідації товариства. Разом з тим, із здійсненням корпоративних прав пов'язане і зловживання корпоративними правами, хоча законодавцем і встановлені межі здійснення корпоративних прав їх учасниками. Зазначені та інші, достатньо складні і водночас практично значущі питання будуть розглянуті в даній лекції.

1. Поняття і види способів здійснення корпоративних прав

Поняття і способи здійснення корпоративних прав.

*Принциповим положенням ст. 12 ЦК є те, що особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд. Це означає, що вона може на власний розсуд як здійснювати суб'єктивне право, так і використовувати його частково або не використовувати взагалі. **Під здійсненням корпоративного права** потрібно розуміти реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом відповідного суб'єктивного права. Здійснення суб'єктивного права може відбуватися шляхом вчинення як фактичних, так і юридичних дій.*

Закладена в суб'єктивному корпоративному праві можливість реалізується як у момент набуття корпоративного права, так і в момент його здійснення.

Гарантію захисту майнових прав акціонерів закріплено в ч. 2 ст. 152 ЦК. Йдеться зокрема про обов'язок акціонерного товариства, що проводить відкриту підписку на акції, щорічно публікувати у засобах масової інформації для загального відома річний звіт, бухгалтерський баланс, відомості про прибутки і збитки, а також іншу інформацію, передбачену законом.

Суб'єкт корпоративних відносин за своїм бажанням може відмовитися від реалізації наданої йому можливості, він може не здійснювати дії, передбачені

законом і внутрішньо корпоративними актами, чи, навпаки, наполягати на них, якщо вони відповідають його інтересу.

В сучасній літературі наводиться поділ корпоративних інтересів на загальні та індивідуальні. До **індивідуальних корпоративних інтересів** належать інтереси учасників, засновників, акціонерів; до **загально корпоративних** – інтереси самого підприємства як самостійного суб'єкта правовідносин.

Здійснення чи нездійснення можливості, яка становить зміст суб'єктивного корпоративного права, цілком залежить від волевиявлення самого учасника (засновника). Якщо в учасника (засновника) немає інтересу до реалізації належного йому права, він може відмовитися від здійснення передбачених законом чи внутрішніми документами дій.

Дії, що їх здійснює уповноважена особа, називаються **способами здійснення суб'єктивного права**. Здійснення тієї чи іншої дії залежить насамперед від характеру правової норми. Беручи до уваги можливість локального регулювання у корпоративних відносинах, способи здійснення корпоративних прав можуть передбачатися також і внутрішніми документами товариства (статутом, установчим договором, положеннями тощо).

Право учасників брати участь в управлінні товариством.

Право учасника брати участь в управлінні товариством полягає у можливості здійснення ним цілої низки прав, які не обмежуються тільки участю в загальних зборах. Воно також реалізується шляхом здійснення прав щодо формування органів управління товариства, порядку прийняття ними рішень тощо.

Здійснення права на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства.

Поняття «дивіденд» походить від латинського – «dividendus» – те, що підлягає розподілові. Частиною 1 ст. 30 Закону «Про акціонерні товариства» поняття **«дивіденд»** визначається як частина чистого прибутку АТ, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку. *Рішення про виплату дивідендів* та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами АТ. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

Здійснення учасником права одержувати інформацію про діяльність товариства.

Право на одержання інформації посідає особливе місце у правовому статусі учасника, оскільки без точних відомостей про місце і час скликання загальних

зборів (зборів учасників), про порядок і умови виплати дивідендів тощо, він не буде мати змоги реалізувати й інші свої права.

Виходячи із чинного законодавства, можна виділити наступні види інформації: розкриття інформації на фондовому ринку; публічне надання інформації (для учасників АТ); надання інформації при підготовці загальних зборів (зборів учасників) товариства; надання інформації на запит учасника тощо. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» виділяє й такі види інформації як: регулярна інформація про емітента; особлива інформація про емітента; інформація про облік іменних цінних паперів учасниками депозитарної системи; інформація про професійних учасників фондового ринку; інсайдерська інформація; рекламна інформація на фондовому ринку, тощо.

Найбільш детальним відомчим актом, який регулює порядок надання інформації, є Рішення ДКЦПФР від 19.12.2006 р. «Про затвердження положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів». В ньому регламентовано порядок і встановлено відповідні форми розкриття зазначених видів інформації.

Здійснення права на вихід в установленому порядку з товариства та право на одержання частини активів при його ліквідації.

Безумовність права на вихід учасника з товариства впливає зі змісту статей 100, 116, 148 ЦК, а також ст. 10 Закону України «Про господарські товариства». Це право може здійснюватися учасником добровільно (за власним бажанням) або шляхом вибуття з незалежних від нього причин (зокрема, смерть учасника). Окремою підставою припинення корпоративних відносин є примусове виключення (за рішенням інших учасників) учасника із товариства.

Щодо акціонерних товариств, то його учасники припиняють корпоративні відносини із товариством єдиним шляхом – шляхом відчуження належних їм акцій. Учасники інших видів господарських товариств припиняють правові відносини з товариством на підставі юридичного акту – *добровільного* подання заяви про вихід з товариства. Згідно з ч. 1 ст. 88 ЦК порядок виходу з господарського товариства обов'язково має бути зазначений у статуті. Відповідно вихід з товариства супроводжується внесенням змін до статуту (в ТОВ, ТДВ) або договору (ПТ, КТ) та їх перереєстрацією.

Висновок з першого питання лекції:

Законодавством визначені способи здійснення корпоративних прав, до яких віднесені: право учасників брати участь в управлінні товариством, право на одержання частини прибутку товариства, право учасника одержувати інформацію про діяльність товариства, право на вихід з товариства в установленому порядку, право на одержання частки активів при ліквідації товариства.

2. Межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав

Положення про межі здійснення цивільних прав містяться у ст. 13 ЦК, за якою свої цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства.

Крім урегульованості нормативно-правовими актами на рівні законів і підзаконних актів, для корпоративних відносин важливе значення мають внутрішньо корпоративні норми. Зазначені акти приймаються (затверджуються), як правило, тими суб'єктами, статутні процедури функціонування яких вони регулюють, тобто товариством і його учасниками. Межі їх повноважень визначені законом, оскільки статутне право ґрунтується на законі. *Суб'єкти корпоративних правовідносин у процесі реалізації корпоративних прав повинні дотримуватись вимог закону, що встановлює межі, в яких корпоративне право тільки й може бути здійсненим.*

Межі корпоративного права – це всі юридично закріплені можливості учасника (засновника) щодо набуття, здійснення і розпорядження корпоративними правами.

Межі здійснення корпоративного права – це способи, передбачені актами цивільного законодавства, правочином чи внутрішньо корпоративними актами, якими учасник може набутти ті можливості, що передбачені в юридичному закріпленні цих прав. Тобто вони деталізуються у локальних нормах.

Спроба окремих суб'єктів вийти за межі шляхом використання належних їм корпоративних прав, порушення меж їх здійснення може кваліфікуватися в окремих випадках як *зловживання правом*.

Держава встановлює межі корпоративної волі з метою недопущення зловживання правом як з боку посадових осіб підприємницького товариства, які діють від його імені відносно третіх осіб, так і учасників (передусім мажоритарних), які формують волю товариства шляхом їх участі у загальних зборах». Щодо меж корпоративних прав, то вони визначені законодавством. Відповідно, всі внутрішньо корпоративні норми ґрунтуються на законі.

Висновок з другого питання лекції:

З вищесказаного слід зробити висновок про те, що межі здійснення корпоративних прав і обмеження корпоративних прав встановлюються у внутрішньо корпоративних нормах. Межі корпоративних прав знаходять своє відображення в

юридичному вираженні існуючого принципу рівності учасників корпоративних відносин, який означає рівні критерії виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав незалежно від їх матеріального та соціального становища, організаційної взаємозалежності.

3. Зловживання корпоративним правом та його наслідки

Метою створення та діяльності підприємницьких товариств є насамперед одержання прибутку від своєї діяльності. Якщо йдеться про акціонерні товариства, які об'єднують велику кількість осіб на основі значних для них інтересів – майнових, то важко обійтися без порушення положень, встановлених у законі чи корпоративних нормах, а особливо тих, які залишаються поза межами належної регламентації. Такі порушення і можуть кваліфікуватися в окремих випадках як зловживання корпоративними правами.

Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Суд може зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом (ч. 6 ст. 13 ЦК). Подібна норма була відсутня у ЦК УРСР, отже, за певних умов її можна вважати новелою у ЦК України.

Зловживання завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права учасником. Воно може відбуватися як шляхом дій, так і шляхом утримання від їх вчинення.

Взагалі існує ціла категорія судових справ, у яких розглядається ситуація, коли за допомогою різноманітних реорганізацій АТ як підприємства намагаються або позбавити інших акціонерів своїх акцій, або ж отримати майнові преференції. Цілком очевидно, що з огляду на усталену практику з питань реорганізації сучасні автори вже віднесли порушення права на проведення реорганізації до однієї з форм зловживання правом і називають її недобросовісною за умови, якщо вона має ознаки недобросовісності.

З наведеного виникає принципове питання: а чи існують якісь певні критерії, за якими можна відокремити зловживання правом від дій, що такими не є? Ми поділяємо думку В.М.Кравчука, який вважає, що у суді треба з'ясувати передусім економічне підґрунтя дій, які позивач визначає як зловживання правом. Так, коли реорганізація здійснюється з метою отримання додаткових інвестицій і вони фактично надані на тривалий строк, то про зловживання правом не йдеться.

Визнання зловживання правом цивільним правопорушенням зумовлює необхідність встановлення санкцій за такі дії. Щодо настання можливих наслідків за зловживання правом, то до них можна віднести (1) зобов'язання судом учасника по

припиненню останнім зловживання своїми суб'єктивними правами, а також застосувати інші наслідки (ч. 6 ст. 13 ЦК). Відповідно до ч. 3 ст. 16 ЦК (2) суд може відмовити в захисті цивільного права та інтересу; (3) позбавлення особи конкретного права чи обмеження її цивільної дієздатності (ст. 36-37 ЦК).

Ст. 16 ЦК України наводить такі способи захисту прав та інтересів: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади тощо.

Корпоративні права учасників (засновників) можуть бути захищені судом іншим способом, що встановлений законом або договором. Зокрема, у законах України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства» зазначаються особливі способи захисту учасників товариств, наприклад: визнання недійсним рішень загальних зборів акціонерів; вимога про надання товариством інформації про його діяльність; вимога про виплату дивідендів, про отримання частини прибутку при ліквідації товариства тощо. Вони впливають із основних способів захисту прав, конкретизуючи способи захисту стосовно сфери корпоративних відносин.

Тож наслідки зловживання корпоративними правами тягнуть за собою відповідні способи їх захисту, передбачені законодавством, внутрішньо корпоративними нормами чи договором. Згідно з чинним законодавством учасниками застосовуються такі форми захисту корпоративних прав як самозахист, позасудова і судова форми захисту. На сьогодні судова практика, пов'язана із кваліфікацією діяння (бездіяльності) як зловживання правом, продовжує формуватися.

Під **зловживанням суб'єктивним корпоративним правом** ми розуміємо поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. Зловживання може виражатися і в інших формах. Воно завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Проте права суб'єктів зазначених відносин можуть порушуватися і внаслідок бездіяльності учасника (засновника). Під зловживанням також розуміємо особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта.

Висновок з третього питання лекції:

Виходячи з норм законодавства, судової практики, доктринальних положень, під зловживанням суб'єктивним корпоративним правом слід розуміти поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим

суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. Зловживання завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Права суб'єктів зазначених відносин можуть також порушуватися внаслідок бездіяльності учасника (засновника). Під зловживанням слід також розуміти особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта.

4. Виконання корпоративних обов'язків

Хоча словосполучення «корпоративні обов'язки» у положеннях чинного законодавства України не застосовується, вони покладаються на засновників і учасників господарських товариств. Перелік цих обов'язків визначений у ст. 117 ЦК України та ст. 11 Закону України «Про господарські товариства»:

- а) дотримуватися установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства;
- б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, в тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами;
- в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

В Законі України «Про акціонерні товариства» передбачається такий перелік обов'язків акціонерів: 1) дотримуватися статуту, інших внутрішніх документів АТ; 2) виконувати рішення загальних зборів, інших органів товариства; 3) оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом АТ; 4) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Новелою Закону є те, що статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Акціонери можуть мати інші обов'язки, встановлені цим та іншими законами (ст. 29).

Тож комплекс корпоративних обов'язків є складним і, на нашу думку, їх можна поділити на такі види: *основні* – це обов'язки, властиві учасникам будь-якої господарської організації, *спеціальні* – їхня наявність пов'язана з участю у певному виді господарського товариства, *локальні* — передбачені установчими документами та іншими актами конкретної господарської організації.

Одним із основних обов'язків учасників товариства є *необхідність додержуватися установчих документів товариства та виконувати рішення загальних зборів* незалежно від того, чи брали вони участь у загальних зборах та чи голосували за ухвалення такого рішення. Крім того, відповідно до ст. 11 Закону України «Про господарські товариства» учасник повинен виконувати рішення інших органів управління, які прийняті в межах їх компетенції. Якщо ж учасник не згоден із рішенням зборів учасників (загальних зборів), він має право оскаржити його, якщо вважає, що ним порушені його права чи інтереси.

Другий основний обов'язок учасників товариств пов'язаний з *їхньою майновою участю у статутному (складеному) капіталі товариства*. Цей обов'язок можна поділити на дві складові: обов'язок вносити вклади при створенні товариства та обов'язок робити додаткові внески при збільшенні статутного капіталу. Частина 1 ст. 117 ЦК України зобов'язує учасників робити вклади (оплачувати акції) у розмірах, в порядку та засобами, що передбачені установчими документами. Зазначені майнові зобов'язання перед товариством можуть виникати внаслідок укладення інших договорів, наприклад, засновницького договору (меморандуму).

Акціонери також зобов'язані не пізніше року після реєстрації акціонерного товариства оплатити повну вартість акцій. У випадку несплати у встановлений строк акціонер, якщо інше не передбачено статутом товариства, сплачує за час прострочки 10 % річних суми простроченого платежу. При несплаті протягом 3 місяців після встановленого строку платежу акціонерне товариство має право реалізувати ці акції в порядку, встановленому статутом товариства.

Наслідки невиконання обов'язку по своєчасній оплаті вкладів передбачені для учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Відповідно до ч. 3 ст. 144 ЦК України, якщо учасники товариства протягом першого року діяльності організації не сплатили повністю суму своїх вкладів, товариство повинно оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку або прийняти рішення про ліквідацію товариства.

Статтею 52 Закону України «Про господарські товариства» встановлено, що на момент державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю його засновники повинні внести не менше 30% вказаного в установчих документах вкладу. ЦК України збільшив цей відсоток до 50 %. Частина статутного капіталу, що залишилася несплаченою, підлягає сплаті протягом першого року діяльності.

Юридичною підставою цього обов'язку для вкладників командитного товариства є ст. 137 ЦК та ст. 80 Закону України «Про господарські товариства». Вклад повинен бути внесеним у розмірі не менше 25 % всього вкладу на момент державної реєстрації товариства, а решта – після реєстрації у строк, встановлений засновницьким договором. Внесення вкладів посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві. За несвоєчасне внесення вкладником свого вкладу або внесення його не в повному розмірі він несе відповідальність перед товариством у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом).

Наступний обов'язок учасників товариства, який юристи-дослідники відносять до групи немайнових, – *не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію*.

Окрім основних обов'язків, учасники господарських товариств можуть мати й *інші обов'язки*, зумовлені їхньою участю у відповідному товаристві. Наприклад, учасник повного товариства не повинен конкурувати з товариством, тобто він не має права без згоди інших учасників вчиняти від власного імені та у власних інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства. Порушення цього правила обумовлює для товариства можливість за власним вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передання товариству усієї вигоди, набутої за таким правочином. Водночас учасники повного товариства зобов'язані заздалегідь – щонайменше за три місяці – попередити про свій вихід з товариства та нести додаткову повну відповідальність за зобов'язаннями організації.

Всі обов'язки учасників товариств, які визначені установчими документами, є *локальними*, оскільки зобов'язують до певних дій (утриматися від таких дій) учасників організацій, які діють на підставі цих установчих документів. Вони, як правило, передбачаються в установчих документах при створенні юридичної особи. Водночас покладання додаткових обов'язків на членів товариства може бути спричинене прийняттям рішення на загальних зборах товариства.

Розглядаючи виконання цих обов'язків, необхідно вказати і на правові наслідки, які виникають у випадку їх невиконання чи недобросовісного виконання учасниками господарських товариств. Одним із найбільш вагомих наслідків, на нашу думку, є виключення учасника із товариства. Правовою підставою цього для учасників повного товариства є ст. 128 ЦК України, відповідно до якої учасник повного товариства, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства, може бути виключений із товариства у порядку, встановленому засновницьким договором. Порядок виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю за невиконання корпоративних обов'язків визначений ст. 64 Закону України «Про господарські товариства».

висновки 3 ТЕМИ:

До способів здійснення корпоративних прав яких віднесені: право учасників брати участь в управлінні товариством, право на одержання частини прибутку товариства, право учасника одержувати інформацію про діяльність товариства, право на вихід з товариства в установленому порядку, право на одержання частки

активів при ліквідації товариства. При цьому, внутрішньо корпоративними нормами встановлені також межі і обмеження здійснення корпоративних прав. Межі корпоративних прав, визначені законодавством, знаходять своє відображення в юридичному вираженні існуючого принципу рівності учасників корпоративних відносин, який означає рівні критерії виникнення, зміни чи припинення у них корпоративних прав незалежно від їх матеріального та соціального становища, організаційної взаємозалежності.

Актуальним питанням є питання щодо зловживанням суб'єктивним корпоративним правом, яке слід розуміти як поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. *Зловживання* завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Під зловживанням також розуміють особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки суб'єкта.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, *студенти магістратури повинні навчитися:*

відтворювати поняття: способи здійснення корпоративних прав, межі і обмеження здійснення корпоративних прав, зловживання корпоративним правом, виконання корпоративного обов'язку;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

2. Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. З'ясуйте поняття здійснення корпоративного права.
2. Які є способи здійснення учасниками (засновниками) корпоративних прав?
3. При яких умовах учасник товариства може здійснювати право на дивіденди?
4. Який порядок виходу учасника з товариства та здійснення ним права на одержання членами актів при ліквідації товариства?
5. На одержання якої інформації про діяльність товариства має право його учасник?
6. Чи існують межі та обмеження при здійсненні корпоративних прав?
7. Що таке зловживання корпоративними правами?

Тема № 6: РОЗПОРЯДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ. ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

План лекції:

1. Цивільно-правові форми розпорядження корпоративними правами...105
 - 1.1. Купівля-продаж корпоративних прав.
 - 1.2. Перехід частки у статутному (складеному) капіталі товариства
 - 1.3. Застава корпоративних прав.
 - 1.4. Міна і дарування корпоративних прав.
 - 1.5. Спадкування корпоративних прав.
1. Захист корпоративних прав.....109
 - 2.1. Форми захисту корпоративних прав.
 - 2.2. Способи захисту корпоративних прав.
 - 2.3. Протидія рейдерству в корпоративних відносинах.

РЕКОМЕНДОВАНА Література:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-ІУ // Вісник Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 13-14, № 15-16, N 17, ст.112.

5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – №49. – Ст. 482.
6. Про акціонерні товариства. Закон України від 17 вересня 2008 р. // ВВР. – 2008. – N 50 – 51. – Ст. 384.
7. Про інститути спільного інвестування. Закон України від 5 липня 2012 р. № 5080-VI // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nn>
8. Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні. Закон України від 10 грудня 1997 р. № 710/97-ВР // ВВР. – 1998. – № 15. – Ст. 67.
9. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2265-XII // ВВР. – 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
10. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV // ВВР. – 2004. – № 5. – Ст. 35.
11. Про цінні папери і фондовий ринок. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 31, ст.268.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб підприємців. Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // ВВР. – 2003. – № 31 – 32. – Ст. 263.
13. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30 жовтня 1996 р. № 448/96-ВР // ВВР. – 1996. – № 51. – Ст. 192.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів. Закон України від 15 грудня 2008 р. № 483-V // ВВР. – 2007. – № 9. – Ст. 77.
15. Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах. Указ Президента України від 21 березня 2002 р. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 25 червня. – № 79.
16. Принципи корпоративного управління, затверджені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571 // Українська інвестиційна газета. – 2007. – 11 червня. – № 22.
17. Щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Верховний Суд; Лист від 06.02.2007 № 1-5/218 // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_218700-07.
18. Рекомендації президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28. 12. 2007 №04-5/14. / Режим доступу: www.scourt.gov.ua/clients.
- 19.

Мета лекції:

Мета лекції полягає у формуванні знань студентів про цивільно-правові форми та види розпорядження корпоративними правами та захист корпоративних прав.

Вступ

Відповідно до положень ст. 178 ЦК всі об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, не обмежені в обороті або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Це стосується і цінних паперів і, зокрема, акцій акціонерного товариства, щодо яких їх власники можуть вчинювати ряд правочинів.

Корпоративні права здійснюються до того моменту, коли виникають якісь перешкоди в їх здійсненні, після чого постає необхідність в захисті корпоративних прав. Саме діяльність, спрямована на усунення різного роду перешкод у здійсненні корпоративних прав, складає зміст захисту корпоративних прав. Право учасників корпоративних відносин на захист впливає із загального положення про захист цивільних прав та інтересів, передбаченого ст. 15 ЦК, і є невід'ємною гарантією здійснення корпоративних прав та інтересів.

1. Розпорядження корпоративними правами

1.1. Купівля-продаж акцій.

Відповідно до положень ст. 178 ЦК всі об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, не обмежені в обороті або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Це стосується цінних паперів і, зокрема, акцій акціонерного товариства.

Загальне правило щодо *переходу та реалізації права власності на цінні папери в Національній депозитарній системі* передбачене ст. 5 Закону «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні».

Іменні цінні папери, випущені в документарній формі (якщо умовами емісії спеціально не зазначено, що вони не підлягають передачі), передаються у порядку, встановленому для відступлення права вимоги (цесії).

У разі відчуження знерухомлених іменних цінних паперів право власності переходить до нового власника з моменту зарахування їх на рахунок власника у зберігача. Права на участь в управлінні, одержання доходу тощо, які впливають з

іменних цінних паперів, можуть бути реалізовані з моменту внесення змін до реєстру власників іменних цінних паперів (ч. 1 ст. 5 цього Закону).

Право власності на цінні папери, випущені в бездокументарній формі, переходить до нового власника з моменту зарахування цінних паперів на рахунок власника у зберігача. Підтвердженням права власності на цінні папери є сертифікат, а в разі знерухомлення цінних паперів чи їх емісії в бездокументарній формі — виписка з рахунку у цінних паперах, яку зберігач зобов'язаний надавати власнику цінних паперів.

Отже, цим Законом встановлюється один момент для переходу права власності на акції незалежно від форми їх випуску – момент їх передачі набувачеві, тобто зарахування їх на рахунок особи, яка набуває акції. Відповідно відсутність запису дає підстави для висновку про відсутність володіння акціями.

Підстави переходу права власності за цінними паперами регламентовано відомчими актами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Придбання значного пакета акцій товариства.

Особа (особи, що діють спільно), яка має намір придбати акції, що з урахуванням кількості акцій, які належать їй та її афілійованим особам, становитимуть 10 і більше відсотків простих акцій товариства (значний пакет акцій), зобов'язана не пізніше ніж за 30 днів до дати придбання значного пакета акцій подати товариству письмове повідомлення про свій намір та оприлюднити його, шляхом надання його ДКЦПФР, кожній біржі, на якій товариство пройшло процедуру лістингу, та опублікування в офіційному друкованому органі.

При цьому товариство, значний пакет акцій якого набувається, не має права вживати заходів з метою перешкоджання такому придбанню (ст.64 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Придбання акцій товариства за наслідками придбання контрольного пакета акцій.

Особа (особи, що діють спільно), яка придбала 50 і більше відсотків простих акцій товариства (контрольний пакет акцій), протягом 20 днів з дати придбання контрольного пакета акцій зобов'язана запропонувати всім акціонерам придбати у неї прості акції товариств, крім випадків придбання контрольного пакета акцій у процесі приватизації.

Зазначена особа надсилає до товариства публічну невідкличну пропозицію (оферту) для всіх акціонерів – власників простих акцій товариства про придбання акцій на адресу за місцезнаходженням товариства на ім'я наглядової ради або виконавчого органу (якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом товариства) та повідомляє про це ДКЦПФР і кожен фондову біржу (біржі), на якій

товариство пройшло процедуру лістингу. Наглядова рада або виконавчий орган товариства зобов'язані надіслати зазначену письмову пропозицію кожному акціонеру відповідно до реєстру акціонерів товариства протягом 10 днів з моменту отримання відповідних документів.

Строк, протягом якого акціонери можуть повідомити особу, що придбала контрольний пакет акцій, щодо прийняття пропозиції про придбання акцій, має становити від 30 до 60 днів з дати надходження пропозиції. Протягом 30 днів після закінчення зазначеного у пропозиції строку особа, яка придбала контрольний пакет акцій, повинна сплатити акціонерам, які прийняли пропозицію, вартість їхніх акцій виходячи із зазначеної у пропозиції ціни придбання (ст. 65 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Викуп акціонерним товариством розміщених ним цінних паперів.

На практиці непоодинокими є випадки, коли акціонер хоче продати акції, але не може цього зробити, оскільки ніхто не бажає їх придбати, а товариство відмовляється їх викупити (адже це є правом, а не обов'язком АТ, за винятком випадків обов'язкового викупу акцій згідно з чинним законодавством). Відповідно до ст. 32 Закону «Про господарські товариства» акціонерне товариство має право викупити у акціонера оплачені ним акції тільки за рахунок сум, що перевищують статутний фонд, для їхнього наступного перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників або анулювання.

Це питання врегульовано у розділі XII Закону «Про акціонерні товариства», згідно зі ст. 66 якого рішенням загальних зборів обов'язково встановлюються:

- 1) порядок викупу, що включає максимальну кількість, тип та/або клас акцій, що викупуються;
- 2) строк викупу;
- 3) ціна викупу (або порядок її визначення);
- 4) дії товариства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж).

Статтею 67 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено й певні обмеження на викуп акціонерним товариством акцій. До них, зокрема, відносяться наступні:

- 1) на дату викупу акцій товариство має зобов'язання про обов'язковий викуп акцій;
- 2) товариство є неплатоспроможним або стане таким внаслідок викупу акцій;

3) власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу.

Обов'язковий викуп акціонерним товариством акцій на вимогу акціонерів.

Кожний акціонер – *власник простих акцій* товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття ними рішення про:

- 1) злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ товариства, зміну його типу з публічного на приватне;
- 2) вчинення товариством значного правочину;
- 3) зміну розміру статутного капіталу.

Щодо *власника привілейованих акцій*, то він має право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому акцій, якщо він зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

- 1) внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства;
- 2) розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства.

В обох випадках товариство зобов'язане викупити належні акціонерові акції. Для цього складається перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах, на яких було прийнято рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій (див. ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Порядок реалізації акціонерами права вимоги щодо обов'язкового викупу акціонерним товариством належних їм акцій.

Договір між акціонерним товариством та акціонером про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій укладається в письмовій формі.

Протягом 30 днів після прийняття загальними зборами рішення, що стало підставою для вимоги обов'язкового викупу акцій, акціонер, який має намір реалізувати зазначене право, подає товариству письмову вимогу. У ній має

зазначатися його прізвище (найменування), місце проживання (місцезнаходження), кількість, тип та/або клас акцій, обов'язкового викупу яких він вимагає.

Вже протягом 30 днів після отримання вимоги акціонера про обов'язковий викуп акцій товариство здійснює сплату вартості акцій за ціною викупу, зазначеною в повідомленні про право вимоги обов'язкового викупу акцій, що належать акціонеру. Оплата здійснюється у грошовій формі, якщо сторони в межах строків, установлених у цій статті, не дійшли згоди щодо іншої форми оплати.

1.2. Перехід частки у статутному (складеному) капіталі товариства

Відповідно до ст. 147 ЦК *учасник товариства з обмеженою відповідальністю* має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному чи кільком учасникам цього товариства. Відчуження учасником своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. Частка учасника може бути придбана й самим товариством або перейти до спадкоємця фізичної особи чи правонаступника юридичної особи – учасника товариства. Отже, *підставами для переходу частки (її частини)*, є її відчуження третім особам; придбання частки самим товариством; смерть учасника – фізичної особи, реорганізація учасника – юридичної особи. Продаж або передача учасником товариства частки (її частини) на інших засадах (дарування, обмін) одному або кільком учасникам цього товариства здійснюється на розсуд самого учасника і не можуть обмежуватися законом або статутом.

Відповідно до ст. 135 ЦК переважним правом придбання частки користуються і *учасники товариств з додатковою відповідальністю*. При цьому, переважне право не поширюється на відносини дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше майно (П. 3.3 Рекомендацій президії Вищого господарського суду України від 28. 12. 2007 р «Про практику застосування законодавства у розгляді спорів, що виникають з корпоративних відносин»).

Ст. 127 ЦК встановлює *передання учасником частки (її частини) у складеному капіталі повного товариства*. Передання майнового права спричиняє і перехід усіх інших прав (право на ведення справ; ознайомлення з документацією тощо). Процес переходу прав оформлюється відповідно до норм ЦК, що регламентують перехід (уступку) майнових прав (ст. ст. 177, 178 ЦК), та засновницького договору. У випадку передання частки для сторін наступають наслідки, передбачені ст. 124 ЦК. Передання частки відбувається з урахуванням обмежень, встановлених у ст. 126 ЦК. У випадку передання учасником товариства своєї частки (її частини) наслідком є його вихід з повного товариства.

Вкладник командитного товариства має переважне право перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі відповідно до положень ст. 147 ЦК. Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства. Пунктом 7 ч. 2 ст. 147 ЦК передбачено, що вкладник також може передавати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство.

1.3. Застава корпоративних прав.

Предметом застави відповідно до ст. 576 ЦК може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Закон України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. передбачає можливість здійснення застави не тільки щодо речей, а й майнових прав. Право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, – з моменту його нотаріального посвідчення.

Щодо застави *іменних цінних паперів*, то блокування цінних паперів на особовому рахунку зареєстрованої особи у зв'язку з передачею цінних паперів у заставу здійснюється реєстроутримувачем *на підставі таких документів*:

- письмового розпорядження зареєстрованої особи – власника про здійснення реєстроутримувачем блокування цінних паперів у зв'язку з передачею їх у заставу;
- оригіналу або нотаріально-засвідченої копії договору застави;
- оформленої анкети заставодержателя (п. 20.2 розділу VII Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів).

Застава *бездокументарного* цінного паперу здійснюється за угодою заставодержателя та особи, на ім'я якої було видано цінний папір. Передача такого цінного паперу під заставу здійснюється шляхом відкриття на ім'я заставодержателя рахунку у цінних паперах, на якому обліковуються права на бездокументарний цінний папір, що належить заставодавцю відповідно до Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні».

1.4. Міна і дарування корпоративних прав.

Укладення договору міни, предметом якого є обмін акцій на інше майно, підпорядковується правилам ст. 715 ЦК. За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар. Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом (частини 1, 4 ст. 715 ЦК).

До договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж (ст. 716 ЦК), положення про договір поставки, договір контрактації або інший договір, елементи яких містяться в договорі міни. При цьому кожна зі сторін визнається продавцем акцій, які вона зобов'язується передати, і покупцем майна (включаючи і цінні папери), які вона зобов'язується прийняти в обмін. Товари (акції) або інші предмети обміну передбачаються рівними в ціновому вираженні, в іншому випадку договором може бути передбачена можливість доплати за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості (ч. 3 ст. 715 ЦК). Договір міни акцій укладається в письмовій формі й лише за бажанням сторін може бути посвідчений у нотаріальному порядку. В договорі міни повинні бути зазначені: сторони договору, їхнє місцезнаходження (проживання); кількість, тип, ідентифікаційні номери й ціна акцій; найменування й ціна товару, на який обмінюються акції, інші істотні умови. Отже, акції можуть обмінюватися на інше майно (речі, майнові права та інші цінні папери) або на інші акції.

Відповідно до ст. 718 ЦК предметом **договору дарування** з-поміж інших речей можуть бути цінні папери і майнові права. Майнові права учасників не можуть бути предметом самотійного відчуження (передаватися окремо від речі, яку вони обслуговують). Так само і права, що втілені у цінних паперах, можна подарувати лише разом із самим цінним папером.

На практиці іноді виникають питання щодо форми договору дарування акцій та визначення наслідків недійсності правочинів, при укладенні яких мають місце вади їх форми. Стаття 719 ЦК допускає укладання договору дарування будь-яких різновидів майна як у письмовій, так і в усній формі. Якщо ж дарувальником акцій виступає акціонер-фізична особа, договір має укладатися у письмовій формі.

1.5. Спадкування корпоративних прав.

Відповідно до ст. 1216 ЦК спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини не входять права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами (ст. 1219 ЦК).

На відміну від товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю, повного і командитного товариства, де їх учасники мають зобов'язальні права на частку у майні товариства (право вимоги її при ліквідації товариства у випадку виходу з його складу), в акціонерних товариствах їх учасникові (акціонераві) належить право власності на акцію як документ, що підтверджує членство цієї особи в акціонерному товаристві. Відповідно обов'язковою умовою вступу до акціонерного товариства спадкоємця акціонера є набуття ним права власності на акцію. Перехід прав на акції у порядку спадкування можливий за заповітом або за законом.

Частина 5 ст. 147 ЦК передбачає, що частка у статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи-учасника товариства, якщо статутом не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства.

Якщо товариство відмовило спадкоємцю у передачі частки, розрахунки зі спадкоємцями проводяться у порядок, спосіб і строки, встановлені статутом і законом. У такому випадку частка може бути придбана самим товариством або його учасниками (учасником). При цьому, якщо розмір статутного капіталу після виділення частки буде меншим, ніж мінімальний, решта учасників (частина з них) повинна зробити внески на збільшення статутного капіталу. Рішення ТОВ про зменшення його статутного капіталу набирає чинності не раніше як через 3 місяці після державної реєстрації і публікації про це у встановленому порядку.

Висновок з першого питання лекції:

Згідно з положеннями ст. 178 ЦК України всі об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, не обмежені в обороті або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи.

2. Захист корпоративних прав

2.1. Форми захисту корпоративних прав

Корпоративні права здійснюються до того моменту, коли виникають якісь перешкоди в їх здійсненні, після чого постає необхідність в захисті корпоративних прав. Саме діяльність, спрямована на усунення різного роду перешкод у здійсненні

корпоративних прав, складає зміст захисту корпоративних прав. Право учасників корпоративних відносин на захист впливає із загального положення про захист цивільних прав та інтересів, передбаченого ст. 15 ЦК, і є невід'ємною гарантією здійснення корпоративних прав та інтересів.

Важливе місце в механізмі захисту займає встановлений порядок реалізації особою свого права на захист. Такий порядок в юридичній літературі називають формами захисту. Під **формою захисту** можна розуміти комплекс внутрішньо узгоджених, організаційних заходів, спрямованих на захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів або ж організаційно-правовий порядок реалізації засобів захисту цивільних прав.

Юрисдикційна форма захисту передбачає можливість захисту прав в судовому (шляхом звернення до суду) чи адміністративному порядку (шляхом звернення до уповноважених державних органів, посадових осіб).

До **неюрисдикційної форми** захисту включають, зокрема, *самозахист*, який передбачає можливість застосування особою різних способів, засобів, заходів захисту, зокрема заходів оперативного впливу.

Таким чином, аналіз теоретичних положень та норм законодавства України дає підстави виділяти три різні за значимістю, відмінні в механізмі реалізації, самостійні **форми захисту цивільних, в тому числі і корпоративних, прав**:

- 1)судова,
- 2)позасудова (адміністративна),
- 3)самозахист.

1. Судова форма захисту здійснюється судами у спеціальному процесуальному режимі. Враховуючи особливості порядку (процедури) реалізації судової форми, в ній можна виділяти цивільно-правову, кримінально-правову, адміністративно-правову, господарсько-правову процедури захисту. Судова форма має універсальний характер і за своїм значенням посідає провідне місце серед інших форм захисту.

Судовий захист корпоративних прав являє собою діяльність суду (Конституційного, судів загальної юрисдикції, господарських, адміністративних, третейських судів), що спрямована на забезпечення недоторканості права, припинення порушень, відновлення порушених прав.

Підвідомчість корпоративних спорів.

Законом України від 15.12.2006 року «Про внесення змін до деяких актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних

спорів» господарським судам додатково встановлено підвідомчість справ, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), в тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів. Суб'єктний склад учасників спору в даному разі значення не має.

Детальні роз'яснення щодо підвідомчості справ, які виникають з корпоративних відносин, визначення сутності корпоративних спорів, складу сторін, віднесення тих чи інших справ до цієї категорії, особливостей їх розгляду містяться в рекомендаціях президії Вищого господарського суду України від 28.12.2007 № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» та постанові пленуму Верховного суду України від 24.10.2008 року «Про практику розгляду судами корпоративних спорів».

За даними узагальнення практики розгляду корпоративних спорів найтиповішими їх видами є: спори, пов'язані зі створенням господарських товариств; скасування державної реєстрації товариства; спори між засновниками товариства; спори щодо зобов'язань, які виникли до державної реєстрації товариства; спори про визнання рішень загальних зборів недійсними; спори, пов'язані з виходом, виключенням учасника з товариства, переходом частки учасника в статутному (складеному) капіталі товариства; спори щодо компетенції, порядку обрання та відкликання наглядової ради товариства, визнання рішень наглядової ради недійсними; спори щодо компетенції, порядку обрання та відкликання виконавчого органу товариства та інші.

З моменту запровадження спеціалізованих адміністративних судів виникли проблеми з розмежуванням компетенції між адміністративними і господарськими судами. Як зазначається в інформаційному листі Верховного Суду України від 26.12.2005 року № 3.2. – 2005, аналіз нині діючої редакції КАС України не дозволяє сформулювати загальне правило, відповідно до якого відбувається розмежування компетенції між адміністративними та господарськими судами. Верховний суд України визначив основні позиції з цих питань, які зводяться до наступного: стаття 17 КАС України встановлює категорії спорів, на які поширюється компетенція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ. З господарськими спорами можуть пересікатись категорії спорів, визначені в пунктах 1, 3, 4 вказаної статті, а саме:

- а) спори осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності;
- б) спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, а також спори з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;

в) спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом.

У всіх наведених категоріях спорів передбачено, що хоча б однією із сторін такого спору повинен бути суб'єкт владних повноважень. У випадку, якщо суб'єкт (у тому числі орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа) у спірних правовідносинах не здійснює вказаних владних управлінських функцій (щодо іншого суб'єкта, який є учасником спору), то такий суб'єкт не знаходиться «при здійсненні управлінських функцій» та не має встановлених нормами КАС України необхідних ознак суб'єкта владних повноважень.

Щодо корпоративних спорів постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. наголошується на розмежування підвідомчості спорів між господарськими та адміністративними судами: не є корпоративними спори про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи, які порушуються за позовами органів Державної податкової служби України та інших суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства, а також органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб. Відповідно до п. 4 ч. 1 статті 17 КАС зазначені спори віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові за зверненням суб'єкта владних повноважень (п. 12); справи про стягнення з учасників фондового ринку штрафів, накладених уповноваженими особами ДКЦПФР, а також про оскарження рішень, дій чи бездіяльності цих осіб підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства як публічно-правові спори на підставі ч. 1 ст. 17 КАС (п. 8). Однак, в цьому ж пункті зазначається: «У разі якщо предметом спору є визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства, а вимога до суб'єкта владних повноважень є похідною (зокрема, про державну реєстрацію припинення юридичної особи), такий спір є підвідомчим (підсудним) господарським судам».

2. Позасудова форма захисту корпоративних прав полягає в можливості звернутися за захистом своїх прав до спеціальних державних органів управління. Щоправда, такий механізм в основному стосується акціонерів і пов'язаний з особливостями діяльності акціонерних товариств, обігу акцій тощо.

Найбільш дієвою в цьому плані є діяльність Державної комісії з цінних паперів фондового ринку України та її територіальних управлінь, статус якої визначений Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні». Комісія виконує ряд функцій, які прямо чи опосередковано пов'язані з забезпеченням прав акціонерів. В межах повноважень, визначених Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», ДКЦПФР як орган державного регулювання ринку цінних паперів в Україні має право : проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності емітентів, осіб, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондових бірж та самоврегульованих

організацій (п. 9 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»); надсилати емітентам, особам, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондовим біржам та саморегулювним організаціям обов'язкові до виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства України (п. 10 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»); накладати адміністративні стягнення, штрафні та інші санкції за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників, аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів (п. 14 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»); у разі порушення законодавства про ціни папери, нормативних актів ДКЦПФР виносити попередження, зупиняти на термін до одного року розміщення(продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента, дію ліцензій, виданих ДКЦПФР, анулювати дію таких ліцензій (п. 5 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні») та інше.

Крім державних органів виконавчої влади, захист порушених прав здійснюють й інші суб'єкти, які не належать до системи органів держави. Так, відповідно до ст. 18 ЦК захист цивільних прав здійснює нотаріус шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і порядку, встановленому законом. Порядок вчинення виконавчих написів врегульований Законом України «Про нотаріат».

3. Самозахист корпоративних прав. Самозахист корпоративних прав відбувається шляхом реалізації наданих учасникам законодавством та внутрішніми актами товариства можливостей по забезпеченню своїх прав без звернення до суду чи інших спеціальних державних органів. В корпоративних правовідносинах, на відміну від інших, ця форма відіграє значну роль в захисті прав, що безпосередньо впливає з особливостей корпоративних правовідносин, корпоративного управління та організації діяльності господарських товариств. Зокрема, законодавством закріплено ряд положень щодо діяльності господарських товариств, які є своєрідними гарантіями прав їх учасників, а також можливості учасників у випадках, коли є порушення їх прав чи, на їх думку, такі порушення можуть реально виникнути, припинити їх шляхом звернення до внутрішніх органів управління господарським товариством.

Особливістю вказаних механізмів самозахисту є те, що найбільш ефективними вони стають тоді, коли реалізуються колективно, шляхом об'єднання з іншими зацікавленими учасниками товариства.

2.2. Способи захисту корпоративних прав

Особливості окремих корпоративних правомочностей учасників товариств опосередковують існування **способів, які направлені на захист їх майнових прав**, а саме: вимога про виплату дивідендів, отримання частини майна при ліквідації товариства; **способів захисту немайнових прав учасників товариств**: визнання недійсними рішень загальних зборів в акціонерному товаристві, видачі у примусовому порядку документів та інформації про діяльність товариства, тощо.

В науковій літературі зазначається, що способи захисту – це законодавчо закріплені заходи, за допомогою яких створюється можливість для поновлення порушеного права, припинення та попередження його порушення. Такий захист являє собою співвідношення конкретних способів, засобів та форм з цілеспрямованими діями суб'єкта корпоративних правовідносин, права якого порушено.

Загальна система способів захисту прав учасників корпоративних правовідносин визначена у ст. 16 ЦК. Ці способи захисту є основними та універсальними для багатьох інститутів цивільного права, і крім того, найбільш застосовуваними в судовій практиці. Зокрема, ст. 16 ЦК зазначає такі способи захисту прав та інтересів, в разі порушення яких учасник корпоративних правовідносин може звернутися до суду з позовом про: а) визнання права; б) визнання правочину недійсним; в) припинення дії, яка порушує право; г) відновлення становища, яке існувало до порушення; д) примусове виконання обов'язку в натурі; е) зміна правовідношення; є) припинення правовідношення; відшкодування збитків та моральної (немайнової) шкоди; з) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади тощо.

Корпоративні права учасників (засновників) господарських товариств можуть бути захищені судом й іншими способами, що встановлені договором або законом. Зокрема, Законами України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства» передбачені й особливі способи захисту прав учасників товариств: визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів; оскарження дій органів управління товариства; визнання права на акцію; вимога про надання товариством інформації про його діяльність; вимога про виплату дивідендів, про отримання частини майна при ліквідації товариства, тощо. Вони впливають із основних способів захисту прав, конкретизуючи їх сфери корпоративних відносин. Спеціальні способи захисту передбачаються не тільки законодавчими актами, але і внутрішніми документами товариства.

Вибір учасниками товариства способу захисту їх корпоративних прав повинен здійснюватися з урахуванням можливості досягнення цілі реального та оперативного поновлення порушеного права та позбавлення наслідків його порушення, що надає такому захисту суттєвого ефекту.

В літературі пропонується також поділ способів захисту прав учасників (засновників) господарських товариств на : а) речово-правові; б) зобов'язально-правові та в) спеціальні способи захисту.

Речово-правовими способами захисту прав акціонерів вважає: а) визнання права власності; б) витребування акції з чужого незаконного володіння; в) захист права власності акціонера від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння.

До зобов'язально-правових способів захисту нею віднесені: а) примусове виконання обов'язку в натурі; б) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; в) зміна або припинення правовідношення шляхом зміни або розірвання договору. Визнання правочину з акціями недійсним; визнання недійсною емісії акцій; визнання недійсними рішень органів управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади; відновлення прав на акцію та відновлення акції кваліфікуються як спеціальні способи захисту.^[1]

2.3. Протидія рейдерству в корпоративних відносинах

Злиття і поглинання є природним динамічним процесом розвитку корпорацій і як могутній фактор подальшої трансформації суспільства впливають на реструктуризацію власності та діяльності в процесі зміни механізмів економічного буття. У сучасному світі вони стали неодмінною частиною економічного та соціального життя нашої країни, часто визначаючи здатність компаній не тільки існувати, але й ефективно функціонувати, адаптуючись до нових умов ринкової економіки. Саме злиття і поглинання як один із компонентів корпоративної стратегії діє важливим інструментом досягнення додаткових конкурентних переваг у боротьбі за нові ринки, збільшення обсягу продаж, підвищення своєї ринкової капіталізації. Загострення конкурентної боротьби між крупними монополіями змушує їх розширювати масштаби операцій по придбанню одних компаній, встановленню контролю за іншими та реалізації з окремими партнерами сумісних інвестиційних проектів.

Разом з тим, ринок корпоративного контролю, тобто контролю над економічними активами, становить конфліктну та суперечну систему відносин, що формуються в процесі конкурентної боротьби.

На межі 1990-2000-х рр. український ринок корпоративного контролю натрапив на нове явище – рейдерство (з англійського raid - «напад, захоплення»); виникли стабільні формальні та неформальні групи, що здійснювали систематичну діяльність по встановленню контролю над активами інших суб'єктів економіки,

порушуючи їхні права та інтереси, заподіюючи їм економічну, репутаційну та іншого виду шкоду бізнесу. Високий рівень прибутковості, окупність затрат та відсутність механізмів протидії такій практиці сприяли тому, що протягом двох-трьох років на ринок корпоративного контролю, керуючись мотивами, далекими від права, вийшли десятки груп, для яких захоплення бізнесу стало основним видом діяльності у викривленій, потворній формі загарбництва.

Широта та глибина впливу рейдерських діянь нині є такі, що їх треба розглядати не просто як супутні негативні явища, але як систему укорінених, паралельних, досить своєрідних відносин, що існують поза правовим, моральним полем, без правил та норм господарської діяльності, за межами повноцінного економічного та соціального контролю.

В Україні офіційна статистика недружніх злиття-поглинань господарюючих суб'єктів не існує. В той же час в публікаціях ділових ЗМІ знаходимо дані про рейдерські захоплення ВАТ «Універсальне торгове підприємство «Кіровоград», підприємства «Украналіт», ВАТ «Житомирхліб», ВАТ «Київська фабрика технічного паперу». Всім відомі судові процеси щодо розгляду справ ВАТ «Нікопольський завод феросплавів», завод «Криворіжсталь» тощо. Операції такого поглинання завершуються переходом контролю від групи власників підприємства-жертви до іншої – загарбницької групи; при цьому остання визнає себе холдинговою компанією, а поглинальне – своїм дочірнім підприємством. Відповідно відбувається й зміна керівного складу дочірніх підприємств. Це так зване захоплення підприємства шляхом *перехоплення управління (зміни виконавчих органів)*. Інший вид захоплення – примус підприємства викупити власні акції (частки) за значно підвищеною ціною.

Найчастіше ці види поглинання супроводжуються шантажем – **грінмейлом**. Під поняттям «шантаж» розуміється популярний метод впливу, в процесі якого суб'єкта ставлять перед вибором: або він виконає всі вимоги шантажуючого, або його ганебна інформація буде представлена певним особам. В розмовній мові шантажем нерідко називають кожну вимогу із загрозою будь-яких негативних наслідків.

Сьогодні в Україні найбільш незахищеними компаніями-мішенями досі є ті, в яких концентрація контрольного пакета акцій ще не здійснилася. Зазвичай, це АТ, в яких достатньо крупні пакети (15-20% статутного капіталу) сконцентровані в руках акціонерів-партнерів, менеджменту або портфельних інвесторів.

З метою закріплення гарантій захисту права власності акціонерів та запобігання рейдерським захопленням підприємства Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. створює низку законодавчих умов для побудови надійної системи корпоративного управління. Цей закон аналітики вже йменують «антирейдерським». У законодавстві визначено порядок реорганізації та ліквідації товариства, зокрема реалізації переважного права акціонерів приватних товариств. Закон запроваджує процедуру прозорого придбання пакета акцій, який становить

10 і більше відсотків статутного капіталу. Для купівлі пакета акцій від 10 відсотків і більше необхідно за 30 днів до придбання письмово сповістити про це акціонерне товариство і ДКЦПФР, а також опублікувати цю інформацію в офіційних друкованих виданнях. Створено передумови для контролю за порядком зберігання документів товариства та доступу до них акціонерів.

Закон обмежує зловживання шляхом процесуального порядку подання позовів про визнання недійсним рішення загальних зборів і встановлює чіткий порядок їх оскарження: а) протягом 3-х місяців з дня прийняття; б) акціонером, чиї права та інтереси порушені; в) у разі, якщо рішення або порядок його прийняття порушують вимоги законодавства.

З метою захисту прав та інтересів міноритарних акціонерів закон запроваджує такі правові механізми, як, наприклад, можливість блокувати акціонером, який володіє 25% голосів, прийняття загальними зборами певних рішень, в тому числі тих, що стосуються питань внесення змін до статуту, реорганізації тощо. Відповідно до Закону ці рішення приймаються загальними зборами у $\frac{3}{4}$ голосів від загальної кількості голосів акціонерів. Позитивною новелою можна назвати й те, що голосування акціонерів має проводитися лише бюлетенями (якщо кількість акціонерів перевищує 100 осіб), чим зменшується кількість можливих підробок і фальсифікацій резолюцій, протоколів зборів тощо. А керівництву товариства забороняється вимагати від акціонерів інформацію про те, як вони проголосували або міркують проголосувати. Порушники цього пункту закону можуть бути позбавлені майнових прав. Міноритарій, який володіє понад 5% голосів, за новим Законом, може впливати на формування порядку денного загальних зборів. Пропозиції таких акціонерів вносяться до порядку денного автоматично. Закон надає право міноритарним акціонерам, які не погодилися з прийнятими рішеннями мажоритаріїв на загальних зборах (реорганізація товариства, вчинення дій, що можуть призвести до рейдерського захоплення тощо), вимагати від акціонерного товариства викупу належних їм акцій за ринковою вартістю.

Закон України «Про акціонерні товариства» в цілому наближає Україну до міжнародних стандартів у сфері корпоративних відносин, але він ще далекий від досконалості.

ВИСНОВОК ДРУГОГО ПИТАННЯ:

З метою захисту прав та інтересів міноритарних акціонерів закон запроваджує такі правові механізми, як, наприклад, можливість блокувати акціонером, який володіє 25% голосів, прийняття загальними зборами певних рішень, в тому числі тих, що стосуються питань внесення змін до статуту, реорганізації тощо. Відповідно до Закону ці рішення приймаються загальними зборами у $\frac{3}{4}$ голосів від загальної кількості голосів акціонерів. Позитивною новелою можна назвати й те, що голосування акціонерів має проводитися лише бюлетенями (якщо кількість акціонерів перевищує 100 осіб), чим зменшується кількість можливих підробок і фальсифікацій резолюцій, протоколів зборів тощо. А керівництву товариства

забороняється вимагати від акціонерів інформацію про те, як вони проголосували або міркують проголосувати. Порушники цього пункту закону можуть бути позбавлені майнових прав. Міноритарій, який володіє понад 5% голосів, за новим Законом, може впливати на формування порядку денного загальних зборів. Пропозиції таких акціонерів вносяться до порядку денного автоматично. Закон надає право міноритарним акціонерам, які не погодилися з прийнятими рішеннями мажоритаріїв на загальних зборах (реорганізація товариства, вчинення дій, що можуть призвести до рейдерського захоплення тощо), вимагати від акціонерного товариства викупу належних їм акцій за ринковою вартістю.

ВИСНОВОК З ТЕМИ:

З метою захисту прав та інтересів міноритарних акціонерів закон запроваджує такі правові механізми, як, наприклад, можливість блокувати акціонером, який володіє 25% голосів, прийняття загальними зборами певних рішень, в тому числі тих, що стосуються питань внесення змін до статуту, реорганізації тощо. Відповідно до Закону ці рішення приймаються загальними зборами у $\frac{3}{4}$ голосів від загальної кількості голосів акціонерів. Позитивною новелою можна назвати й те, що голосування акціонерів має проводитися лише бюлетенями (якщо кількість акціонерів перевищує 100 осіб), чим зменшується кількість можливих підробок і фальсифікацій резолюцій, протоколів зборів тощо. А керівництву товариства забороняється вимагати від акціонерів інформацію про те, як вони проголосували або міркують проголосувати. Порушники цього пункту закону можуть бути позбавлені майнових прав. Міноритарій, який володіє понад 5% голосів, за новим Законом, може впливати на формування порядку денного загальних зборів. Пропозиції таких акціонерів вносяться до порядку денного автоматично. Закон надає право міноритарним акціонерам, які не погодилися з прийнятими рішеннями мажоритаріїв на загальних зборах (реорганізація товариства, вчинення дій, що можуть призвести до рейдерського захоплення тощо), вимагати від акціонерного товариства викупу належних їм акцій за ринковою вартістю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ:

1. Вивчаючи дану тему, **студенти магістратури повинні навчитися:**

Характеризувати та аналізувати поняття розпорядження та захисту корпоративних прав;

складати юридичні документи відповідно до норм корпоративного законодавства.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєння знань:

1. Назвіть підставу та з'ясуйте порядок переходу права власності на акції АТ.
2. Розкрийте правові форми переходу частки (її частини) у статутному (складеному) капіталі товариства до інших осіб.
3. В чому полягають особливості договору застави корпоративних прав?
4. Як можна відчужити корпоративні права за договором міни (бартеру)?
5. Чи можна подарувати корпоративні права?
6. Як успадковуються корпоративні права?
7. Що розуміється під формою захисту корпоративних прав?
8. Розкрийте сутність судової форми захисту корпоративних прав.
9. Чи можна захистити корпоративне право в адміністративному порядку?
10. Чи допускається самозахист корпоративних прав?
11. Перерахуйте способи захисту корпоративних прав.
12. Що таке рейдерство та які є засоби протидії рейдерству в корпоративних відносинах?

[1] Регурецька О.В. Охорона прав акціонерів у цивільному праві. Дис...Канд. юрид. наук. – К., 2005. – С.75-76.